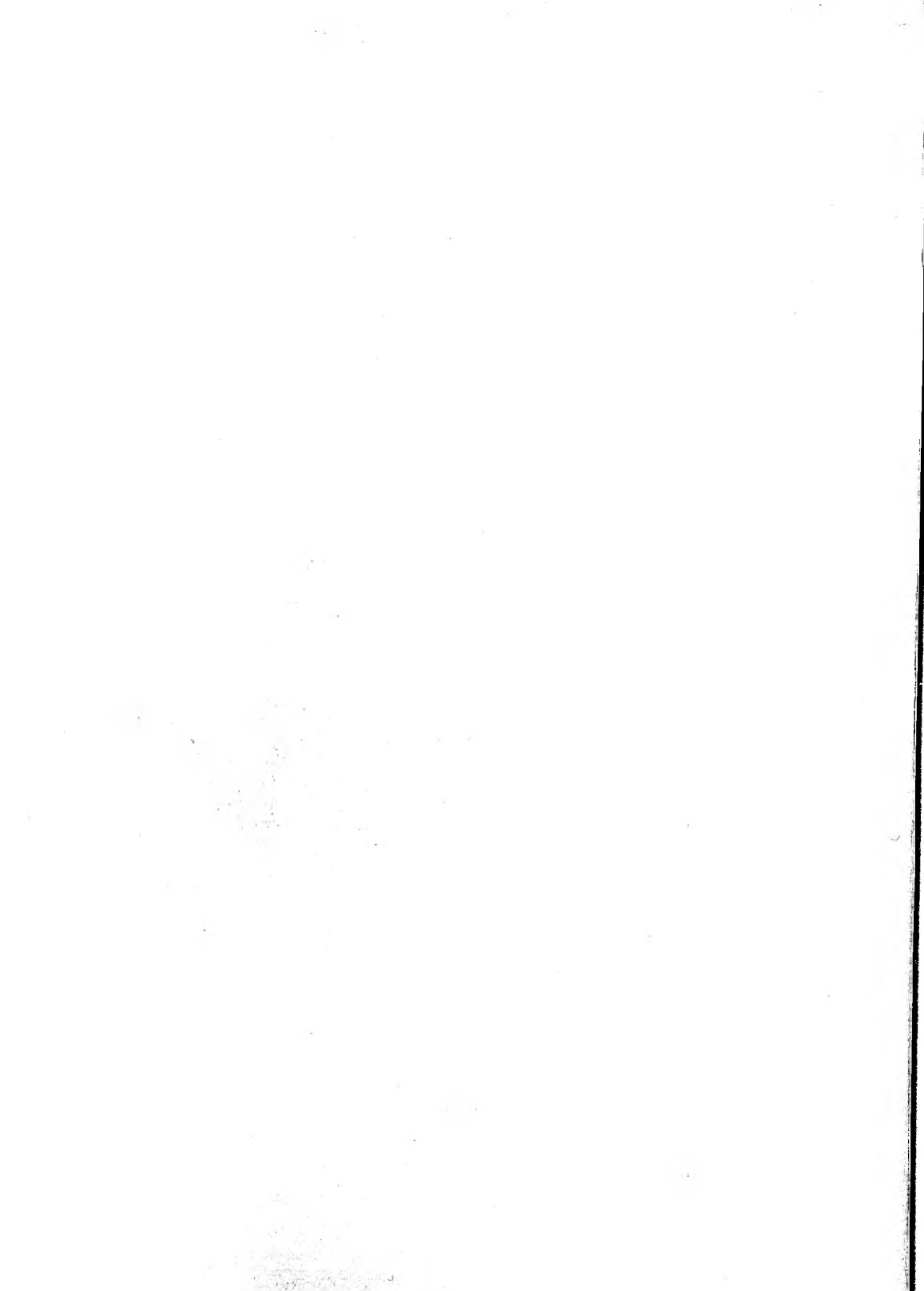


***Владимир Величковски***

**УМЕТНИЧКИТЕ ГРУПИ ВО МАКЕДОНИЈА**

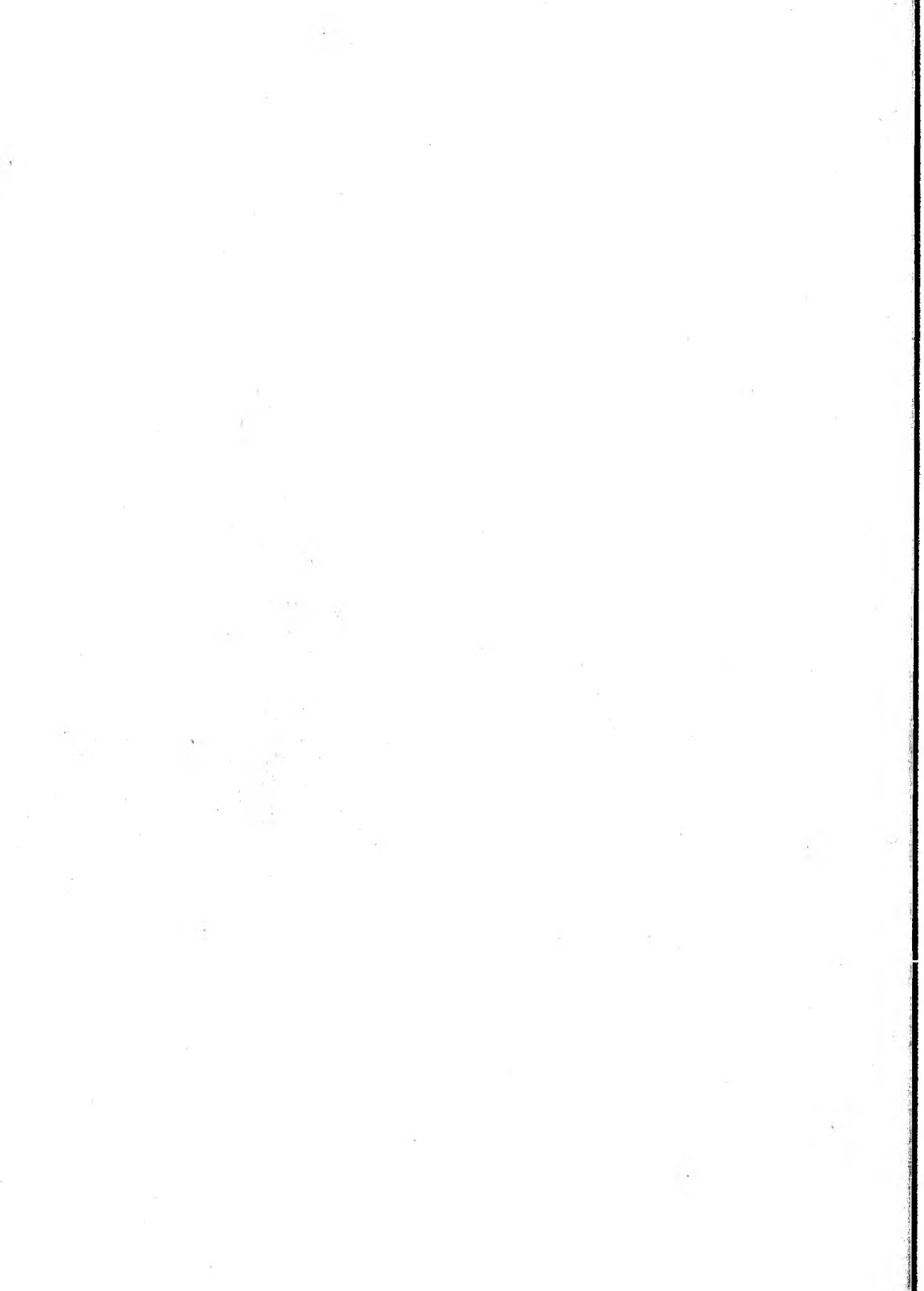
Музеј на современата уметност  
Скопје, 2003



---

## Содржина

7	<b>Вовед</b>
11	<b>Уметничките групи во Македонија</b>
11	• <b>Групата "Денес" (1953)</b>
16	• <b>Период помеѓу групите "Денес" и "Мугри"</b>
18	• <b>Групата "Мугри" (1960)</b>
19	• <b>Најмладите пет (1960)</b>
20	• <b>Двете битолски групи "ВДИСТ" (1955) и "77" (1977)</b>
21	• <b>Групата "Круг" (1985)</b>
22	• <b>"КИКС" (1963) и "Туш-лабораторија" (почетокот на 80-тите)</b>
23	• <b>Групата "ЗЕРО" (1985)</b>
25	• <b>Нова уметничка практика (од раните 70-ти години до денес)</b>
28	• <b>Групи формирани надвор од Македонија: "Облик" (1930,1937) и "Јуни" (1969)</b>
31	<b>Избор на објавени текстови</b>
77	<b>Биографско-библиографски податоци</b>





## ПРЕДГОВОР

Предложената тема опфаќа ликовни групи кои се формирани во Македонија, како и во други центри надвор од земјата на кои учествувале македонски уметници. Да се разгледува прашањето на ликовни групи, на нивното формирање и дејствување значи да се потсетиме на нивниот историски контекст, на клучните етапи во развитокот на современата македонска уметност. Групите се продукт на своето време и ја делат судбината на својата средина, осмислувајќи се во амбиент на мала култура. Потсетувањето на тие моменти, содржи носталгични чувства како и елементи на мистификации, но пред се треба да дојде до израз стремежот за објективност која е својствена на историско-уметничката наука. Може само да се претпоставува како се чувствувале и кон што стремеле уметниците во определените историски периоди. Познавањето на тие околности не може да ни го даде клучот за разбирање на делата, но можат да ни помогнат да се ослободиме од ограничувањата на определен временски период и од предрасудите на нашето време. Вистински одговори, пред сè се добиваат со посматрање на самите дела, но творештвото на еден уметник се согледува поцелосно кога ќе се постави во контекст на конкретни околности. Современата епоха е обележана со брзо сменување на стилови во уметноста и проширување на техничките можности. Од аспект на делување во групи не можат да се покажат сите промени низ кои поминуваат уметниците, затоа што нивната активност во рамки на групата се одвивала во кратки временски периоди. Доколку се идентификуваат или елиминираат очевидните влијанија, содржани во поединечното дело можно е да се определи точката на автентична промена. Во неа се утврдува врската меѓу понепосредните и подлабоки влијанија, отколку оние од формално-стилска природа што се содржани во определен историски контекст. Македонските групи на уметници по правило имаат хетероген состав (за разлика од некои во Југославија и светот) со нагласка на широки интенции. Македонските уметници дури подоцна, спорадично и со различен успех ќе реализираат некои од суштествените поставки на определената група, следејќи го пред се индивидуалниот творечки пат.

Групите во Македонија остваруваат заедничка цел во различни временски периоди: за да се освојат и зацврстат позициите на модерната или современата уметност, со разните авангардни и неоавангардни тенденции. Тие беа создадени надвор од институциите, но по правило ги користеле музејските или галериски простори за претставување на своите дела. Македонските групи ги остваруваат своите цели и задачи главно преку изложбена активност и без посебни програми и манифести кои би биле тесно сообразени со уметничките

истражувања и концепции на нивните членови. Во нивната работа се појавуваат празнини, како и недоследности кои во еден дел се резултат на специфични историски услови, идеолошки програми и културна политика. Ниту една група на уметници кај нас не создала доволно кохезивна сила и заеднички дух на творечки преокупации за да може да се претвори во движење со уметнички ангажирани цели и настојувања. Постоела формална, но исто така и неформална организациска структура на групите, кои се појавиле во неповолни уметнички, културни или политички услови. Тие ги оствариле своите цели на различен начин и во краткотрајни временски интервали. Мишко Шваковиќ нијансирано ги определува карактеристиките на различните "групи уметници". Според овој автор, некои од нив не се нарекуваат група, но ги преземаат функциите на група. Тие се составени од два или повеќе членови кои никогаш не се претвораат, иако можат да бидат поттикнувачи на некој нов бран на ликовни настани. Нивната активност не исклучува конкретни уметнички теоретски или идеолошки претпоставки. Во некои од нив спроведуван е методот на колективна работа, кога еден или двајца сликари ја предводеле или давале упатства за работата на своите соработници. Тие делуваат како група со колективна работа, како и врз основа на некои заеднички погледи и сфаќање, дури и кога се воспоставува однос студент-професор. (види кај: Sava Stepanov, Grupe u Jugoslovenskoj umetnosti osamdesetih, Galerija Meander, Apatin, 1987) Miško Švaković, Pojmovnik moderne i postmoderne likovne umetnosti i teorije posle 1950, Beograd-Noví Sad, 1999;. Групите се резултат на моменталната поврзаност на извесен број уметници од генерациски, професионални или пријателски мотиви. Покрај различните преокупации (и талентираност) тие се исполнети со исти или сродни стремежи и погледи на творештвото и уметничкиот развој во сопствената средина. Групите даваат можност за размена на искуства, за допири и проверка посебно во другите југословенски центри, пред нивната публика и критика. Со новите групи се потврдува фактот дека индивидуалните разлики придонесуваат за спонтано растурање на групата. Почетниот импулс и потреба за заедничко делување слабеат откако ќе бидат реализирани некои од основните стремежи на уметниците. Постмодернизмот најде одраз во работата на одделни уметници од помладите генерации и во најновиот период, манифестирајќи некои стари слабости.

Во раните 50-ти години доаѓа до решително раскинување со наметнатите догми на социјалистичкиот реализам според примерот на Советскиот сојуз (1945-1952). Се отвораат процеси на демократизација во општествениот живот како последица на политичко и економско свртување кон западните земји.

Во 60-те години се отвори прашањето за прогрес во уметноста, односно за решително определување за модернизмот и современите тенденции што би требало да се погледне и од аспект на регрес, имајќи го предвид збиениот или сумарен развој на модерните уметнички тенденции. Елементот на странските влијанија дури сега треба да се обработи, со примена на вистински компаративни студии. Тоа е состојба која не може да се дефинира "затоа што не е ниту напред ниту назад, затоа што е во некој стилски или духовен

меѓупростор". (Zoran Gluščević, Umetnička vrednost i princip- kriterijum- napretka, vo: Umetnost i progres, Beograd, 1988, NIRO "Književne novine").

Во почетокот на 70-те, посебно во 80-те години, време на нова криза и заситеност од обновените традиционални сфаќања на уметноста и посебно комерцијализацијата на уметноста предизвикаа побуна кај младите кои се свртуваат кон пронаоѓање алтернативни форми на изразување. Се создаваат специфични видови на концептуализам во кој се мешаат елементите на акција, перформанс или хепенинг, на мултимедиумски истражувања и настапи кои остро излегуваат од конвенционалностите на традиционалистички сфатената уметност. Во креативната ангажираност на младите уметници (дипломирани на скопскиот Факултет за ликовни уметности) ќе бидат содржани нови ставови и доживување на стварноста, заложувајќи се живо и инвентивно (не без недостатоци во нивните концепти кои во еден дел остануваат недоречени и иницијални) за новото значење и функција во уметноста. Тие одлучуваат своите замисли да ги реализираат (во процес) во Младинскиот културен центар, Музејот на Македонија, Музејот на современата уметност како и во Музејот на град Скопје, во Домот на Армијата итн. Кон крајот на деветтата деценија, посебно кога Музејот на современата уметност го презеде презентирањето на уметноста на младите генерации се доби во извесна пречистеност на формата на проектите, кои од друга страна изгубија во непосредноста и свежината на творечките остварувања. Почна времето на колажирани ликовни претстави и содржини, често со иронично-пародична нота кои на свој начин сведочат за постмодернизмот или времето на расцепканиот дух на човекот.

Во последната деценија, време на државно осамостојување на Р. Македонија и на воена и економска криза се остваруваат контакти и различни релации (приватни и државни) со повеќе центри во светот. Забележано е учеството на македонските уметници на низа меѓународни ликовни манифестации. Во тој период нашата земја, сета во сложени настојувања да се оствари демократско општество се најде во специфичен историски момент кога се обидува да се оствари новиот светски поредок. Видлив е стремезот кон глобализација на светот во рамки на идеологијата на постиндустриското општество и теоријата за крајот на историјата на Фукујама, што се однесува и на уметноста воопшто. Ликовната уметност по својата суштина е на спротивната страна на глобализацијата. Таа е афирмација на индивидуализацијата. Групата не значи колективна уметност која е непосредно општествено детерминирана како што е тоа театарот на пример. Таа е против нивелацијата предизвикана од новиот светски поредок. Уметноста има поголеми и посложени задачи и поблагородни цели од прифаќање или робување на детерминиран ангажман. Побуната во уметноста, се разбира не е работа на рационална, ниту програмска, туку на емотивна и уметничка ангажираност.

Групите уметници, или уметничките групи се дел од развитокот на ликовната уметност во рамки на националниот развиток. Концентрацијата на творечка енергија и истражувања, направени во одреден временски период биле своевиден агенс за работата на уметниците, но без забележително влијание и во подоцнежните фази на нивното дејствување. Уметничката критика, како и дисциплината на историјата на уметноста за свој предмет на

обработка го имаат уметничкото дело и делувањето на уметниците во групи во рамки на определени барања на идеологијата и моментната политика. Пишување уметничка критика, како и прашањето на историјата на уметноста, како научна дисциплина се развиваат долго време во рамки на разбирањето на импресионистичката критика и нејзината повремено развивана свест за методот, но без некое методолошко втемелување. Уметничкиот-критички дискурс ја отфрла методолошката правоверност, како оптоварувачка во интерес на метод чија промена би била условена од промените во уметничката практика. Мислењето и судот на критиката најчесто нема практични, туку повеќе историски консеквенци. Во секој случај активноста во доменот на критиката и историјата се покажуваат недоволни вклучително и со поновата практика која својот израз го наоѓа во литературно-филозофските претпоставки што се покажува премногу условно и парцијализирано. Уметничко-критичката свест во Македонија има сопствен развоен пат во многу ограничен, но во нејзини рамки се содава потреба од превреднување на македонското уметничко искуство со обид за негово поставување во историјата на европската уметност.

## УМЕТНИЧКИТЕ ГРУПИ ВО МАКЕДОНИЈА

### Група "ДЕНЕС" (1953)

Во периодот меѓу двете светски војни во Македонија, обесправена и негирана од страна на соседните балкански земји делуваат осамени и изолирани поединци. Дел од таа основоположничка генерација уметници ќе учествува на изложбите на белградската група "Облик" (Лазар Личеноски и Никола Мартиноски). Уметниците формирани во рамките на таа "прва" Југославија ќе продолжат да делуваат, со намален интензитет и во нови услови во текот на народноослободителната борба во 1941-1945 година.



Лазар Личеноски, Акт

На крајот на Втората светска војна, во нови историски услови за Македонија ќе се афирмира посебен културен и уметнички идентитет. Станува збор за "втора" Југославија, во која ќе се формира своевидно социјалистичко и уметничко заедништво на јужнословенските народи. Овој "југословенски уметнички простор" по дезинтеграцијата на Југославија во 1991 година и формирањето на новата македонска држава се согледува со ново критичко толкување. Тој е реален историски факт за развитокот на македонската култура и уметност, посебно за ликовната уметност, критиката и историјата. Во почетокот на 50-те години се создава македонскиот модернизам, без непосредна уметничка традиција туку пред се на примерите на главните југословенски центри (Белград, Загреб и Љубљана). Всушност, ситуацијата се менува по 1948 година (со резолуцијата на Информбирото) и по раскилот на Југославија со Сталин и со СССР. По отфрлањето на доктрината на социјалистичкиот реализам (1945-1952) се создаваат услови за развивање на естетскиот плурализам во уметноста. Во рамките на една млада култура (а стар народ), слично како и во други средини во светот, се воспоставува

културен модел на забрзан или скратен развиток. Македонскиот модернизам се одликуваше со пошироко отворање на уметноста кон западната (пред се француска) уметност и искуства. Токму во тие рани години во 1953 година се формира групата "Денес". Во тој период од белградската Ликовна академија излегуваат пет македонски сликари кои во почетокот продолжуваат некои од основните уметнички тенденции (форми на реализам и импресионизам, на фовизам и експресионизам). Идеализираните, полни со хероизам фигуративни претстави, карактеристични за догматскиот соцреализам ќе бидат заменети со елементи на индивидуални истражувања и израз кој ги открива интимните преокупации на уметникот. Друштвото на ликовните уметници на Македонија (формирано 1946) ќе организира групен настан во Белград (1953) и во Загреб (1954-1955) забележани на различен критички и афирмативен начин од критиката. Во Скопје 1952 се отвора изложбата на француската уметност.

Првиот настан на групата "Денес" (1953-1955) е организиран на 6 декември 1953 година (во салата на градскиот Народен универзитет) во рамки на Осмата изложба на Друштвото на ликовните уметници на Македонија (ДЛУМ). Станува збор за скромни можности и услови на претставување на уметничките достигнувања, како и за сообразување со официјалниот карактер на групата. Критиката е збунета и распната меѓу "старото" и "новото", модернизмот и апстракцијата, фигурацијата. Димче Коцо, прв образован историчар на уметноста покрај тоа што ќе го забележи "новиот дух" на изложбата ќе упати (разбирливо за тој период) критички забелешки по повод "нефигуративните композиции" на Димче Протугер и "конструктивистичко-кубистичкото" проседе на Борко Лазески. (Димче Коцо, Осмата изложба на македонските уметници, Современост бр.10, 1953, Скопје). Втората изложба ќе биде компонирана од цртежи со што уметниците ги афирмирале специфичностите на оваа техника како и можноста брзо да се забележат или



Ристо Лозаноски, Цртеж

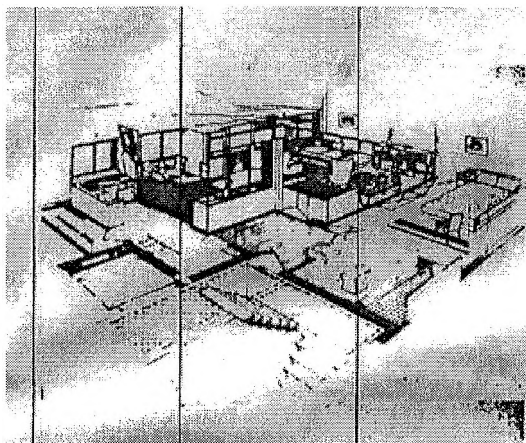
реализираат определени креативни идеи. Не треба да се заборава дека тогаш немало доволно време ниту можности да се реализираат во материјал уметничките замисли.

Групата "Денес" е формирана со хетероген состав на млади како и повозрасни автори (сликари, скулптори и архитекти) кои ќе манифестираат различни стилски определувања и стремежи во уметноста. Наоѓајќи се на почетокот на својот творечки пат тие имале потреба од здружен настап кој ќе ги охрабри и ќе им даде сигурност во творчката работа. Потрагите по сопствен ликовен израз ќе

одат не толку лесно, туку грчевито и тегобно, што подразбира пред се потпирање на наученото и виденото отколку на спонтаноста или слободата на изразот. Затоа може да се говори пред се за различно талентирано прифаќање и преработка на туѓи примери. Тоа ќе биде повод, барем за еден дел уметници, да го развиваат творечкиот концепт и личните белези. Меѓу нејзините членови од сликарите (некои од нив и графичари) се наоѓаат Љ. Белогаски, Б. Лазески, Р. Лозаноски, Д. Кондовски, Д. Протугер, Б. Барутовски и Д. Бафети, од скулпторите Ј. Грабулоски и Б. Крстевски, како и архитектите С. Брезовски, Ј. Константинов и Р. Шеќерински. Архитектите земале примери од интернационалниот стил, од одделни решенија на В. Гропиус, Ле Корбизје и Мис ван дер Рое, како и од бразилските архитекти Лучио де Коста и О. Нимаер итн.

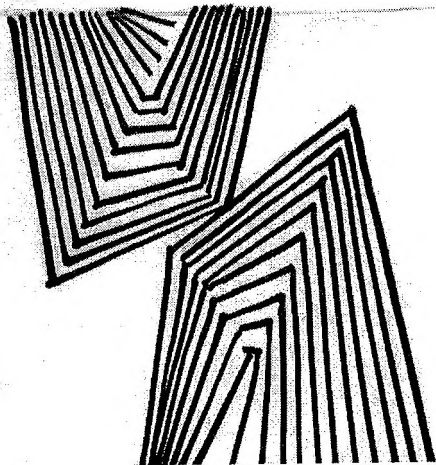
Во програмата, објавена во списанието "Разгледи", се изнесени основните настојувања, но во значителен дел станува збор за општи карактеристики за овој вид на здружување. Така, со програмата се предвидува "користење на современите ликовни достигнувања во светот, создавање на наша современа ликовна уметност, борба против застарените ликовни разбирања и создавање на современ вкус и ликовна публика". Потоа се предвидува "поефикасна ликовна активност, творечка соработка со слични групи, архитекти, писатели и музичари". Членовите на групата, во тој разбрануван амбиент на противречни настојувања, ја истакнуваат неопходноста од користење на елементи на македонската традиција, како и за прифаќање на нови правци. Се предложува остварување на идејата за синтеза на ликовната уметност со архитектурата.

Програмските задачи, цели и функција на групата "Денес" делумно потсетуваат на искуствата и поставеноста на школата "Баухаус" (која дејствува од 1919 во Германија) односно на загрепската група "ЕХАТ 51" со кои немаат ниту еден заеднички елемент од суштествено значење. Во еуфоријата на поддржување критиката ќе го споредува локалното значење на групата "Денес" со светскиот удел на спомнатите групи за развојот на апстрактната уметност и теоретски засновани принципи и елементи на новите тенденции во



Ристо Шеќерински, Архитектонски цртеж

уметноста на 20 век. Групата "Денес" не може да се споредува по својот карактер, физиономија и достигнување ниту со другите југословенски групи (на пример "Децембарска група" од Белград која е носител на геометрискиот дух, Групата "69" итн.). Сепак, заради некои смелости во истражувањето и изразот дел од критиката и јавноста ќе ги обвини за елитизам. Во делата на



Борко Лазески, Цртежи

уметниците се преработуваат главно примери од историското кубистичко и реалистичкото сликарство, вградувајќи го во нив сопствениот ликовен знак (обли или пак остроаголни форми), лирското доживување, орнаментално-декоративните решенија, како и наративната структура. Во периодот на активноста (пред се изложбена) на групата "Денес" се отсликува само еден ран период или творечка фаза (со елементи на недореченост и импровизација) на уметниците отворени кон предизвикот на странските влијанија и новите експериментирања со напор, или стремеж да се синтетизира формата и содржината на делото. Станува збор делумно за еден вид стилизација "во духот на фолклорот".

На формирањето на групата "Денес" и претходат одделни предлози на ликовната критика како и некои настани од културната сфера кои се израз на актуелната политичка

волја. На третиот конгрес на ликовните уметници на Југославија, одржан во мај 1953 година во Охрид е донесена програма со која се препорачува создавање на уметнички групи. Се настапи широко, ентузијастички и "фронтovski" решително за да се покаже, или скицира можниот развиток на македонската уметност. Станува збор за свртување кон уметноста на Западот. Такиот став и насока биле непосредно поттикнувани од новиот курс на југословенската политика и економија.

Во атмосфера на возбуденост на духовите се прифаќаат полемички тонови. Во настојувањата на уметниците постоел расчекор помеѓу желбите и можностите, со извесни промени и реализирање на првите творечки импулси во тематиката и ликовниот јазик на индивидуалниот сликарски приод. Во шестата деценија се објавени повеќе полемички текстови. Од почетокот на 50-те години се предлага да се внесат во сликарството нови мотиви, како и користење на големото наследство на минатото и националната традиција. Текстот на сликарот Борко Лазески "За или против нефигуративната уметност" (објавен 1954 во сп. "Разгледи" бр.2) ќе предизвика реакции и други полемички текстови. Нивни автори се сликарот Димче Протугер (инаку составувач на манифестот на групата "Денес" и автор на други текстови), како и Киро Хаџи Василев, публицист и општествен работник. Во текстот на Лазески, меѓу другото е забележано: "дека во Македонија логична е појавата на апстрактната



уметност зашто нејзиниот вид ликовна имагинација, искажана често во "неописни" геометриски стилизации е карактеристика на разни производи на македонскиот фолклор". Со таквиот став би можеле само делумно да се согласиме. Низа вистински забележувања се однесуваат на карактеристиките на фолклорот и апстрактната уметност кои се израз на стремежот за автономија на современата уметност. Сепак, тука се измешале посебните значења и функција на двете области, на фолклорните мотиви со мотивите и содржините што ќе ги развива апстрактната уметност (во нејзините различни видови) во светот. Во тој период постоела желба и ентузијазам да се разгледуваат или претстават клучните појмови и тенденции во уметноста. Таквите обиди се направени со недоволна теоретска подготвеност од што ќе произлезат извесни недоразбирања околу суштествените прашања поставени во тоа време.

Уметниците размислуваат во рамки на ликовните проблеми, но во нив се проткајуваат и моменти на општите уметнички настојувања во Југославија и светот, односно од некои актуелни политички настани и тенденции. Оттука, се појавува клучното прашање за тоа што треба (или може) да се разбере како прогрес, а што како регрес во развитокот на современата уметност, во кој момент ќе се доближат дијахрониското и синхрониското, како и за значењето на анахроџизмот во таквите услови, во зовриеност на разновидни и противречни настојувања кои настанале во блиски или паралелни временски интервали. Со примена на методот на аналогии и споредување според оригинални дела можно е критиката и теоријата да се ослободат во прифатлива мерка од општи сугестии и произволни заклучоци.

## Период помеѓу групите "Денес" и "Мугри"

Во периодот меѓу делувањето на групата "Денес" (1953-55) и создавањето на групата "Мугри" (1960) ликовниот живот во Македонија го одбележуваат низа значајни настани. Покрај учеството на македонските уметници на изложби во Југославија и светот треба да се потсетиме дека бројот на членството на ДЛУМ од десет се зголемува на 45 уметници, во голем дел академски образувани. На 2 ноември 1955 година во Битола се формира групата ВДИСТ. Во 1956 година сликарот Борко Лазески ја завршува фреската посветена на НОБ во старата железничка станица (уништена во земјотресот 1963 година во Скопје). Фреската, обновена 1990, претставува монументална, експресивна композиција базирана на посткубистичкиот формален вокабулар, на искуствата на мексиканските муралисти, како и на средновековниот живопис во Македонија. Самиот уметник ќе каже: "Фреската е мое обраќање на луѓето. Таа е општа сопственост, еден вид масовен медиум". Во раните педесетти години се раскина со високоидејните соцреалистички содржини во уметноста. Тоа значеше афирмирање на ставот за "слободен" уметнички израз и асимилирање на движењата и појавите во западната уметност. Уметноста станува сведок на отпочнатите процеси на демократизација во општеството (кој ќе се сдвизва преку низа противречни ситуации). Во почетокот влијанието на западната уметност критиката ќе го оквалификува како декадентно или "како расипана формалистичка уметност на буржоаскиот Запад" (за посткубистичките фрески на Б. Лазески итн.). Подоцна, околу 1960-тите години апстрактната уметност е отфрлена како непартијна. Во тој период се укажува на "нездравите појави", за тоа дека со апстракцијата "се негираат реалните форми и надреализмот" итн. (Lidija Merenik, Ideološki modeli: Srpsko slikarstvo 1945-1968, Beograd, 2001).

Појмовите на "естетски плурализам" и на доцен модернизам околу 1960-те години (термин употребуван и во книжевноста) се дополнуваат. Судирот меѓу застапниците на реализмот и оние на модернизмот во подоцнежните периоди ја губи својата острина. Раскилот со културниот изолационизам и освојување на просторите на "слободата на творештвото" е поврзувана со идејата на прогрес, што на еден специфичен начин го вклучува моментот на анахронија. Во почетокот и на крајот на шестата деценија, како период на обнова и преродба во југословенската уметност се формирани две групи на уметници. Македонската современа уметност ќе го создава својот творечки профил во специфични историски услови, без непосредна уметничка традиција во сликарството, скулптурата, графиката и таписеријата. Во педесеттите години, кои се карактеризираат со необична густина на настани во ликовниот живот ќе партиципираат уметниците на предвоената основоположничка генерација (образувана на академиите во Белград, Софија, Букурешт и Прага, посебно на искуствата на Париската школа). Во почетокот на педесеттите години во ликовниот живот се вклучува нова генерација уметници дипломирани на Академијата за ликовни уметности во Белград, потоа од Загреб и Љубљана. Нивните творечки почетоци се наоѓаат во близина на некои решенија на реализмот, импресионизмот и експресионизмот (стилски

образци формирани од основоположниците) кои ќе се прошируваат со нови решенија и стилски иновации. До македонските уметници ќе допрат информации за различни изложби организирани во одделни југословенски центри (посебно значајната изложба на Петар Лубарда 1951 во Белград итн.) кои ќе дадат поттикнувачки импулси за осовременување на ликовниот јазик и израз. На формирањето на младите уметници посебно дејство ќе има непосредниот контакт со делата од изложбите во Скопје на француската модерна уметност (1952) и на англискиот скулптор Хенри Мур (1955). Изложбите по војната се одржуваат во Уметничката галерија, а од 1956 година во Уметничкиот павилјон во Скопје (денес срушен) кога ќе се претстави полската и италијанската уметност (1956 и 1957), а подоцна и на САД и други земји од светот. Во тој период се организираат ретроспективни изложби на уметниците од предвоената генерација, како што се Лазар Личеноски, Никола Мартиноски, Димитар Пандилов и Вангел Коџоман. Мал број од нив, со квалитетот на цртежот ќе успеат да се сообразат со нормираните барања на социјалистичкиот реализам од 1945 година. (Борис Петковски, Современо македонско сликарство, Македонска ревија, Скопје, 1981.)

Развитокот на македонската уметност секогаш во извесна мерка заостанува зад водечките културни средишта. Не се реагира на најзначајните идеи и настани, туку повеќе се одбираат и прифаќаат одделни задоцнети и ослабени видови. Ретки се примерите на директно проучување или дијалог со светските остварувања, но затоа се преферира површинското преземање, или преработка на одделните примери од уметноста. Во македонската уметност, сообразено на менталитетот и историските условности главно се одбира "средниот пат", а не на некој радикален став. На тој начин во македонската уметност ретко се наоѓаат примери на солидна фигуративна уметност, но затоа речиси секогаш се забележливи траги на фигуративната реалност, на еден вид "мешан стил".

Во повоениот период, што е општа забелешка, блоковската поделеност на светот е симболизирана со два уметнички става: енформелот е создаден на Западот, а соцреализмот произлегува од Истокот. Подоцна се остварува плуралистичка уметничка сцена, но од 80-те години, според некои критичари (Јуре Микуж и др.), доаѓа до проникнување на овие два става на општ план. Во 50-те и 60-те години постоел ентузијазам и извесна збунетост во земја без непосредна уметничка традиција. Фигурацијата во еден дел е производ на академското образование, но кај нас ќе остане брзо помината фаза, додека апстрактните тенденции се прифатија како тренд и станаа потврда на актуелните политички настојувања. Тогашната непредметност за македонската уметност е повод за формална преработка на познати стилски образци преобразени како содржина која ги изразува посебните стремежи на уметникот. Оттука апстракцијата никогаш не ќе добие радикални белези туку постојано извесна асоцијативност (еден вид пејзажизам) односно алузивност на предметните поттици. Во нивните дела можат да се препознаат елементи од визуелната стварност, мотиви од сеќавањата итн. Апстракцијата кај нас произлезе од геометризираниот фигурација или еден вид кубистички третираната предметност. Еден дел уметници, во кратки временски интервали

ке и се вратат на фигурацијата (фотореализам итн.) како содржини на автентично доживеана "стварност".

### Група "МУГРИ" (1960)



Петар Мазев, Асоцијативно животно

Во 1960 година со формира групата "Мугри" која е хетерогена по состав и во која членуваат и некои уметници од групата "Денес". Групата нема програма, ниту теоретски елементи за да се определат нејзините естетски и етички профили. Со оваа група повторен е обидот да се делува "масовно", да се афирмира или наметне сопственото уметничко кредо што значи дефинитивно приклонување или влегување во теквите на модерната уметност на западниот свет. Прифатениот предизвик - да се биде творец во современа определеност ќе значи постојано "Трчање по Запад" (наслов на една изложба

во Скопје) создавање една сопствена "мала историја" на модерната уметност верувајќи наивно дека е можно да се премости јазот на задоцнето реагирање (историски неповолности што го следат создавањето на македонската нација и држава). Наместо групирање по основа на некоја централна уметничка идеја се повторува настојувањето за потврда на својата општа насоченост и прифаќањето на современите уметнички тенденции во нашата средина. Извесно охрабрување и самопотврда уметниците добија и од критиката (повторно со благонаклоност и разбирање, како и со критички забелешки). Критиката по повод првиот настап во 1960- та и втората изложба организирана 1961 во Скопје и Белград ќе го издвои проширувањето на ликовните насоки со авангардните тенденции на нефигуративната уметност (апстракција во која е живо присутен елементот на пејзажизам и алузивноста на разни предмети). Потоа, за нив е значајно присуството на лирската експресија, како и на надреализмот во делата на сликарите И. Велков, В. Ѓорѓиевски, Д. Кондовски, Р. Лозановски, П. Мазев, Д. Протуѓер, Т. Шијак, Р. Калчески, Б. Ивковиќ, С. Куновски и на скулпторите П. Хаџи Бошков и Б. Митриќески. Од критиката изложбата ќе се оцени како "појава од исклучително значење за македонската уметност", од која дури во иднина треба да се очекуваат нови правци и истражувања во уметноста. Членовите на групата се едномисленици за идниот развој на уметноста, постигнувајќи во еден дел заокружени дела со најави за освојување на нови ликовни правци и простори. Групата е производ на времето и уметниците чувствувале потреба за проверка и вреднување на

своите остварувања во поширокиот "југословенски уметнички простор" кој ќе остане долго наша цел. Не може да се говори, освен во најопшта смисла за постоење на "колективен нерв и релативна идентичност на мислата" кај уметниците. Групата иницира нови истражувања, отпочна или најави нови интересирања

кои ќе најдат реализација во подоцнежната индивидуална творечка еволуција. Се отворија прашања за слободата на творештвото и за патиштата на нашата уметност, за програмските решенија и различни акции за афирмација на новата идеологија поврзана со



Иван Велков, Коњи

создавање на свој тип на социјалистичко (самоуправно) општество кое го одбра средниот пат. (види: Sonja Abadzijeva Dimitrova, Slikarstvo šeste decenije u Makedoniji, во каталогот: Jugoslovenska umetnost XX veka, MSU. Beograd, jul-septembar 1980 godine).

### Најмладите пет (1960)

Во јуни 1960 година во Работничкиот дом во Скопје заедничка изложба ќе отвори една група составена од најмлади автори кои тукушто излегле, или пак ги довршувале своите студии на белградската Ликовна академија (родени меѓу 1934 и 1937). Нив, како што е забележано "не ги групира некаква идејно-естетска заедничка концепција, туку младоста и другарството" (Лазар Личеноски, предговор во каталог за изложбата на најмладите пет, Скопје, 5-15.06.1960). Изложбата ќе биде добро оценета од критиката (Ј. Мацан, Петмина најмлади, Нова Македонија, Скопје, 14.јуни 1960), со укажување дека во нивните постакадемски дела се забележливи трагите на фовизмот, како и на експресионизмот со елементи на фантастичното и со извесни доближувања кон апстракцијата (Борис Петковски, "Најмладите пет", Културен живот, мај-јуни 1960). Станува збор за сликарите Родољуб Анастасов, Стојан Пачов (кој живее и работи во Белград) и Александар Ристески и скулпторите Томислав Андреевски и Стефан Маневски. Тие ќе бидат поздравени како талентирани

автори кои имале слобода да го изберат својот пат и веднаш да ги претстават своите рани истражувања и експерименти. Сите тие остварија свој опус кој содржи заокружени и забележителни вредности.

### **Две битолски групи "ВДИСТ" (1955) и "77" (1977)**

Групите во најголем број се формирани во Скопје. Меѓу двете светски војни во Прилеп се развива жива ликовна активност која се изразува меѓу другото и со работа на младите во група односно во уметничкото здружение за што значајна е улогата на ликовниот уметник Велебит Рендиќ. Еден дел од младите талентирани учесници ќе се афирмираат како најзначајни уметници кај нас. Во Битола се формирани две групи кои одбележуваат две етапи во развитокот на македонската уметност: развиток на експресивната фигурација во 50-тите години (по раскинувањето со соцреалистичките догми) и на некои примери на нова фигурација во 70-тите години. Станува збор за групата "ВДИСТ" (почетните букви на имињата на уметниците) од 1955 година и групата "77" чија активност е фокусирана пред се на приредување заеднички изложби. Важен фактор на зближување е генерациската припадност, заедничките стремежи и сродните погледи на уметноста. Членовите на групата "77" Свето Манев, Илија Кочовски и Димитар Кочевски- Мичо во 2002 година (МАНУ, Скопје) ја организираа својата заедничка изложба, манифестирајќи извесни стилски доближувања, односно постигнување декоративни ефекти. Во ноември 2002 година во Уметничката Галерија во Битола се одржа симпозиум за животот и творештвото на Борислав Траиковски, последната почетна буква од називот ВДИСТ ( Пецо Видимче, Јован Димовски, кој работеше во Белград, Менде Ивановски, Перо Спиоровски). Со овој омаж на животот и творештвото на еден од членовите на групата ВДИСТ се дава посебно значење на оваа битолска група. Стилот на Борислав Траиковски еволуираше од експресивна



Борислав Траиковски, Јавач на коњ

фигурација на рамно обоени синтетизирани форми се до знаковни робусни форми затворени со дебела контурна линија. Апстрахираните форми содржат во себе алузивни моменти на визуелната стварност.

### Група "КРУГ" (1985)

Групата "Круг" е формирана 1985 година со хетероген состав на млади автори кои задржувајќи ги своите индивидуални концепти ќе партиципираат во заедничкиот ефект на разновидни истражувања и современо разбирање на графиката и цртежот. Нивната активност се осмислува единствено преку организирање заеднички изложби, но без диференцирана програмска насоченост. Делата на Зоран Карагонов, Нина Гештаковска Цветковска, Зденко Бужек и Дијана Томиќ Радевска ги отсликуваат нивните истражувања во доменот на класичната или експресивна фигурација со нагласен интерес за колажирана постапка и формирање на апстрактно-асоцијативни претстави и ритми. Зденко Бужек, кој живее и работи во Загреб остварува покрај графичките дела и концептуалистички замисли засновани на комбинирање на фотосите со разновидни, често политички содржини (Тито- Бужек, 1996 итн.). Најактивен член, и како самостоен творец е Дијана Томиќ Радевска. Со извесна сигурност може да се констатира дека не продолжува да живее "духовната поврзаност" на членовите на групата "Круг". Се чини дека најзначајниот момент во нивното краткотрајно изложбено дејствување е издвојување и нагласување на значењето на графичката уметност кај нас, со сугерирање на нејзините нови можности за експериментирање и истражување. Во ноември 2000 година ликовната група "Круг" ќе се претстави во Фриментл арт центарот, во истоимениот уметнички квартал на Перт во Австралија. Претставувањето во Фриментл (во некогашен женски дом и душевна болница) на Нина Гештаковска Цветковска, Зденко Бужек, Дијана Томиќ Радевска и на Петар Хаџи Бошков како гостин се состоело од поединечно видео и графика на психолошка тема. Проектите се наречени "Четири автопсихоанализи" и содржат елементи на сеќавање и поврзување со елементи од стварноста (Копџа



Дијана Томиќ Радевска, Графика во боја

Pirkovska, 4 Autopsychoanalysis, Group of artists from Republic of Macedonia, Fremantle, November, 2000.)

Дијана Томиќ Радевска (дипломирала графика на ФЛУ во Скопје 1984) го негува графичкиот експеримент заснован на "кубистичко сечење на формите" и на комбинирање на нов начин на бојата и формата, со текст и фотографија во целината на графичкиот лист. Друга значајна преокупација и е дизајнирање и произведување килими, или теписи кои за нејзе претставуваат "специфични платна на изразување". По повод нејзината изложба на колажи "Интерактивен албум", организирана во мај 1998 година во Музејот на град Скопје запишано е следното: "Токму употребата на стари фотографии го овозможува интерактивниот ефект во овој проект: фрагменти од реалноста на нејзиното семејство, истргнати од контекстот на фотографските албуми, се поставени во алтернативни слоеви со што на гледачот му се овозможува сам да ја симулира каледоскопската слика на минатото, никогаш не постигнувајќи холистичка заокруженост" (Сузана Милевска). Авторката на 20 септември 2002 година во Отвореното графичко студио при Музејот на град Скопје се претстави со видео инсталација "Кружни сеќавања". По повод ова претставување забележано е дека таа "ја потенцира повеќеслојноста на идентитетот, но истовремено го поставува и прашањето: дали себноста е идентична на нејзината претстава" (според: Катерина Богоева, Фасцинација од "Кружните сеќавања", Утрински весник, Скопје, 20.09.2002).

### Група "КИКС" (1963) и "ТУШ- ЛАБОРАТОРИЈА" ( почетокот на 80-тите)

Групата "КИКС", составена од млади карикатуристи "поврзана со дружење и заеднички интерес", на 27 ноември 1963 година го објави своето излегување како хумористично-сатиричен додаток на весникот "Студентски збор". Најголемиот број членови на групата ќе остварат забележителни творечки резултати или опус во областа на карикатурата. Тие внесуваат нови теми и содржини во своите остварувања со кои се вклучуваат во некои современи текови на карикатурата. Всушност, нивната желба е "на хуморот и сатирата да им се посвети поголемо внимание и поголем простор". (од публикацијата "Кикс карикатури" од 1965 година, со репродуцирани дела на Дарко Марковиќ, Боро Пејчинов и др.) Во почетокот на осумдесеттите години



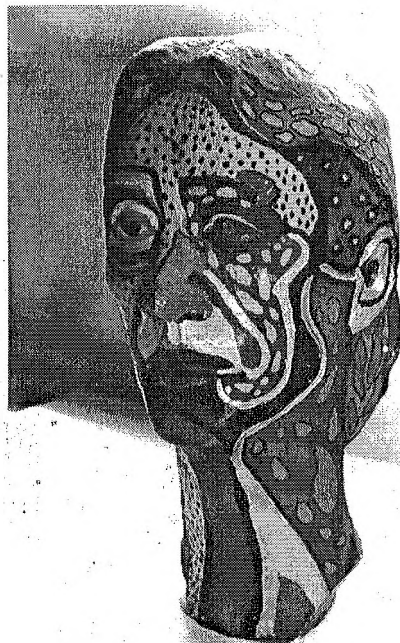
Игор Тошевски, Глава



повеќе млади цртачи ќе ја создадат скопската стрип-група "Туш-лабораторија". Тие во "Млад борец" ќе почнат да ги објавуваат своите "нови квадрати" или "комични" стрипови внесувајќи дел од современите тенденции познати од порано во главните југословенски центри (Игор Тошевски, Марјан Камиловски и Кочо Трајановски).

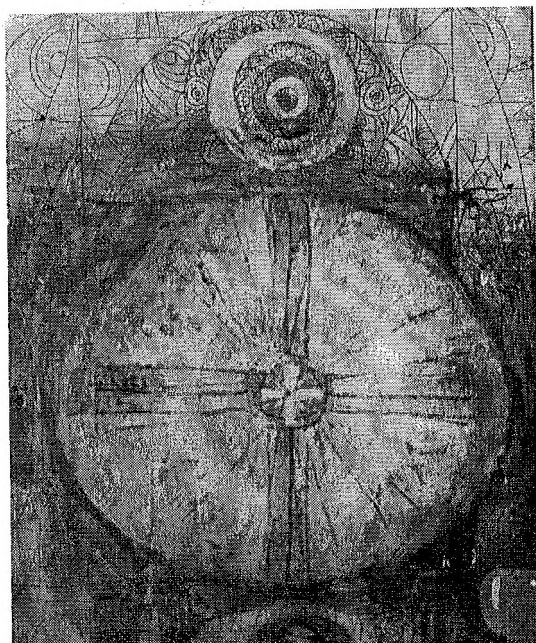
### Група "ЗЕРО" (1985)

На првиот настап на групата "Зеро" (НУЛА) на изложбата "Експресија, гест, акција", организирана 1985 година во Музејот на Македонија- Скопје му претходеше изложбата "Нови појави во македонската ликовна уметност во последната деценија", одржана 1984 година со изложбен ретроспективен дел и настани "во живо" (перформанси, хепенинзи, акции, концептуални настапи и друго) во Домот на младите "25-ти мај" во Скопје. Тоа значи дека пред да се формира новата група веќе постоеше една извесна "традиција на новото". Меѓутоа, групата "Зеро" преку дружење меѓу уметниците (дипломирани на скопскиот факултет за ликовни уметности) искажа заеднички погледи на стварноста и уметноста. Станува збор за спонтан и силен израз на младешкиот стремеж за промена со бунтовни чувства спрема конвенциите пројавени во животот (политичките или идеолошки ограничувања) и во уметничкото творештво (длабоко навлезено во поводливост и комерцијализација). Групата, иако без назначена програма, дејствуваше мошне поврзано се до крајот на 80-те години со нивното разбирање за неопходноста да се изрази индивидуалното кај секој автор. Неформалниот карактер на групата, сепак, не направи значајни промени во нејзиниот состав со сликарите Александар Станковски, Перица Георгиевски, Игор Тошевски, Златко Трајковски, Татјана Миљовска и Миодраг Десовски и скулпторот Ибрахим Беди. Овие млади творци се формирани во средина со повеќе религиски и идеолошки определувања, на територија во која се допираат и проткајуваат влијанијата на Истокот и Западот, Византија и Европа. Во нивните проекти секој делуваше засебно, но со внатрешно чувство за единственоста на ритамот и содржината на настапот во кој се соединуваат истражувањата во различни визуелни медиуми. Всушност, овие млади творци ги користеа изразните сретства на сликарството, колажот, скулптурата, амбиентот, видеото, слајдот, инсталацијата, перформансот, хепенингот, муралот, стрипот, графити уметноста и друго. Тие во духот на својата постмодернистичка ориентација остваруваат динамичен и отворен дијалог со примери од историјата на уметноста и националната традиција. Преку индивидуалните



"Зеро", Обоена глава во гипс

концепции членовите на групата го формираа заедничкото искуство и создавањето нова "поетика на фрагментот" со комбинирање на техниките и стилските елементи. Во нивните настапи беше вклучен процесот на изработка, ритуалните моменти со интерференција на политичките, религиозни и еротски теми или содржини, а непостојаните или кривки материјали овозможуваа послободно навлегување или бришење на границите меѓу одделните медиуми или ликовни дисциплини. Визуелните ефекти, живо и дури агресивно артикулирани се дополнуваа со ефекти на чадење, звуци или музика. Членовите на групата "Зеро" на неконвенционален начин го покажаа својот интерес за религијата и философијата на далечниот Исток иницирајќи отвореност и разбирање за туѓите сфаќања и верувања. Оваа група на "уметнички пријатели" добро ги познаваат актуелните тенденции во уметноста, како и погледите на философијата или научните откритија, но природно стремат да ја реализираат својата самостојност и посебност, не исклучувајќи го нагласениот еклектицизам во творештвото. Нивните остварувања (посебни или заеднички изработени) опфаќаат различни видови фигурација и апстрактни решенија (цитирани, преработени) изведени со техника на колаж и композиција составена од фрагментирани мотиви. Во таквиот начин на спонтани формулации, како и изразување на сложени содржини најсоодветно успеваат да го одбележат ова време на брзина, збрканост и неизвесност. Младите уметници создадоа свој репертоар на симболи и знаци како затворен пластичен систем, кој е продлабочен во себе, но исто така и отворен за комуникација преку одделните духовни решенија или со средствата на интелектуалниот хумор. Во јуни 1990-та година групата "Зеро" ќе се претстави во германскиот град Келн во изложбениот простор на Источно европскиот културен центар. Неговиот раководител д-р Томас Штраус ќе ја потврди актуелната заинтересираност на Западот за уметничката практика на Источна Европа.



Во неговиот текст за каталогот на изложбата на групата "Зеро" со наслов "Актуелни естетски проблеми на источноевропската уметност- пример Македонија" тој пишува: "Функцијата на етничкото себесознавање, присутна во цела источна Европа ја зафаќа и современата македонска уметност". Тој смета дека јазикот, историјата и културата ја поврзува Македонија со соседните земји за да го искаже своето

Перица Георгиев- Пепси,  
Цртеж во боја

мислење значајно за специфичниот уметнички ангажман на групата "Зеро". Тој ќе напише: "Слично како и во Дизелдорф во повоенит период и тука "Зеро"-нулта точка значи темелна подготвеност на младите за нивно безрезервно отворање кон нови импулси". Или дека "уметничките метрополи на Западна Европа добиваат од т.н. провинција едно неочекувано засилување во времето кое доаѓа". (Thomas Strauss, in standpunkt: Mazedonien, Gruppe Zero aus Skopje, Köln, 5 mai bis 17. Juni 1990.).

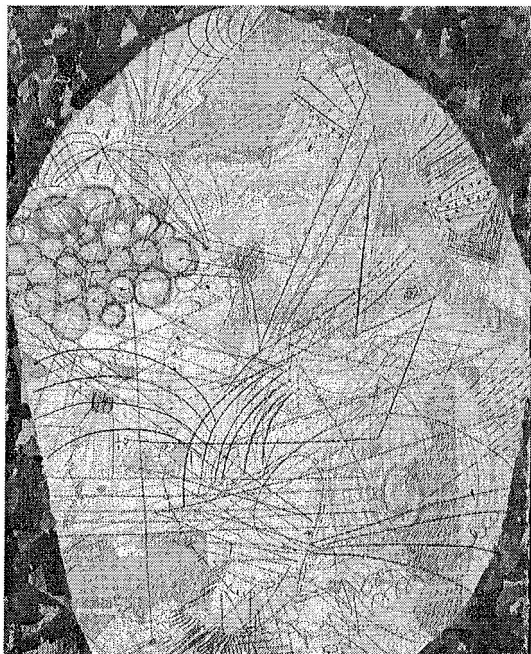
Критичарите од западниот свет развиваат општи погледи кон работите, како и различен однос кон уметничките традиции на земјите од Истокот погледнати не без доза на "егзотични" дури и "диви" краишта во светот. Сепак, различните сликарски откритија во нашиот век се толку меѓусебно вкрстени што преминуваат во општ заеднички фонд на вредности.

Групата "Зеро" има свои поединечни настапи (понекогаш со поканети учесници), а нејзините поделни членови учествуваат на неколку ликовни манифестации на други уметници (1986 во Скопје, С. Шемов и Фидановски) или пак во одделни авторски проекти (1/2 во Музејот на град Скопје 1991). Нивните активности беа живо и со интерес примени од публиката и дел од критиката, за разлика од долгото игнорирање од другите критичари и институции (МСУ и неговите критичари итн.). Меѓутоа, по спонтаното расформирање членовите на групата "Зеро" развиваат забележителна индивидуална творечка активност потврдувајќи ги своите иновантни творечки стремежи. Тие и дадоа свој печат на деветтата деценија, период на пресвртни настани во современата македонска уметност, внесувајќи концептуална свежина што ќе биде инспиративна за младата генерација уметници. Поврзаната и осмислувачка активност ја прави групата "Зеро" една од најуспешните уметнички групи во македонската уметност.

**Нова уметничка практика (од раните 70-ти години до денес)  
(УСТА, 1АМ, Ликовен круг "25", ОПА итн.)**

Во почетокот на седумдесетите години во Македонија бележиме први појави на "нова уметничка практика" (како општ израз) во која се опфатени најразновидни активности. Симон Шемов и Никола Фидановски ќе ја предвожат групата составена од нивни соработници (колеги и пријатели) во изведувањето на интервенции во природа и во урбан амбиент

Симон Шемов, Цртеж во боја



# УНИВЕРЗАЛНОСТА НА СТРЕМЕЖОТ

Владимир Величковски

Во секое сеќавање има доза постапција. УСТА - Универзалната самостојна творечка асоцијација, беше основана во есента 1980 година, а организирано делуваше со целата 1981 година. Иако таа се појави во време кога можеше да се говори за некои претходни искусства во областа на „нова уметничка практика“ кај нас, УСТА одигра значајна улога во смисла на одржување континуитет и во тој давање нови поттици за ослободување на младите творечки потенцијали. Таа се појави како потреба од нова форма на делување која не сакаше да ги отфрли сесем постојаните општествени потреби и услови. Сепак, нејзината активност се одвиваше во простори кои на извесен начин можат да се пречат неколкуте основни или алтернативни. Оваа нова појава во нашето културен простор, потпишана и од други искусства, се осмислуваше како интермедисурска манифестација или која отворено се изложуваа советските идеи и погледи. УСТА не сакаше да биде претстава пред публиката, туку пред сè процес во кој се протекаваат повеќе области - или на творечко делување во одреден простор и одредено време. Сепак, при вакви отворени и живи претставувања мораше да се смета и на извесна доза на непредвидливост, со настојување меѓу замислата и реализацијата да се остави доволно простор за спонтаност на реакција и вклучување на гледачот во одредените случувања. Тие беа токму поради тоа замислени како предизвик, одредена провекција и комуницирање со поширок круг присутни, како посеток на едно „зрачење“ на порак (Александар Прокоевски во текстот „Нитот како манифестација“). На тој начин инакуите активности добиваат карактер на социјализација на творечките активности. Бараната, се разбира утовикски, одва уш-

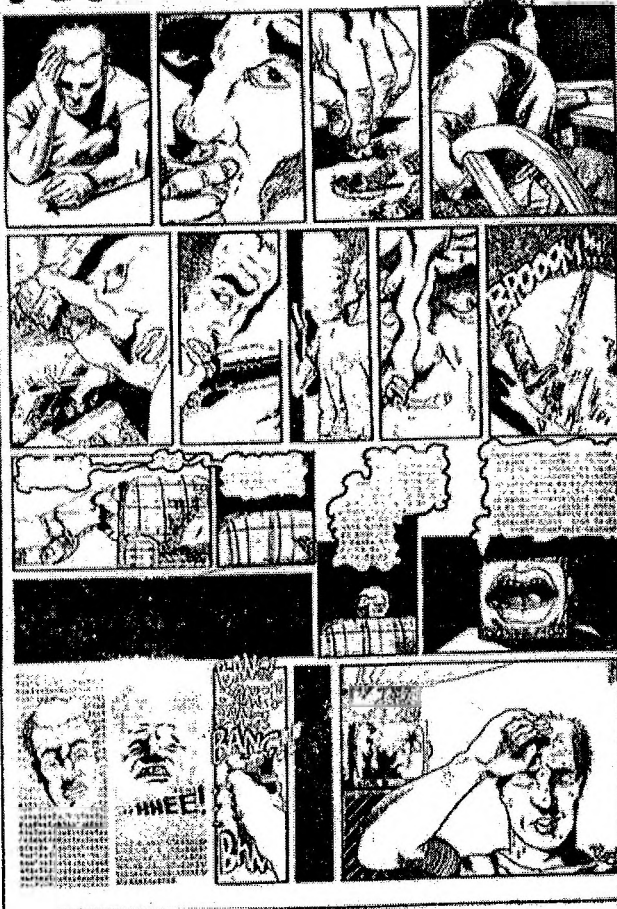
изрази вкусот на сопственоста, не само општа, туку и конкретна стварност, таа мора да „загризе“ во неа, а без нејзината „социјализација“, или во организацијски карактер тоа е сепак невозможно (Томислав Османџиќ во текстот „Да се консумира староста“).

Притов, во случајот овие цитирани текстови без објавени во весникот „Млад борец“, а активностите изведувани во Домот на младите во Скопје, две жаргони на младото уметничко творчество. УСТА се раздвојува од други друштва и групи по својот стремеж кон универзалност. Нејзините настани наизменично на еден вид перформанси, или спонтаност, некои наоѓаа елементи на клоукотризам и слично. Тие концепциски добиваа белези на слободна средба на „единствен малешки сензибилитет“ кој ги брише временските и содржинските граници. Простите опфаќаа разни активности, како на пример ритуалот на пречек, извештажување и во него со вклучување на присутните. Беше создаден амбиент на специфично осветлување, со изложбени панона (со претставување на графика, уметничка фотографија, стрип итн.), спонтаност и оригиново изведени музика, читали и магнетофонски репродукции песни. На првотот настани во Палистарот при Домот на младите беше поставена мешалица на цемент, неколку пластични габја, празни панона со ликовно изразување по жеља на секој присутен, потоа кукла и тн. Концентрацијата на творечки информации носеше и нови значаја, спонтаност и динамичност изразени, со доза на неизвештажување, неочекуваност. Следна и други настани во работни организации, гостувања во посеве традици (Скопје, Силит, Струга, Белград, Валеево, Нин, Ногол Сал, Шинга, Озред, Битола итн.). Архитекторот Ван-

дар Кондев со фотографии, како и Горан Арнаудовски. Во прилогот за култура „Координати“ во тогашниот „Млад борец“ беа објавени текстови, на денес веќе познати автори со постмодернистичка ориентација, како и визуелна поезија (тогаш наречувана видео поезија) од Александар Прокоевски и Вачко Подзаревски. Телевизиониот сликар Игор Томевски редовно објавуваше страници со модерни сензибилитет на страшоците на истиот весник. Во тоа време беа забележани настапите на Јово Ђошковиќ со цртежи и поезија - „Перформанс“, потоа група млади

состави, разни книжевни списанија како „Ноев“ „Што“, „За“ кои за мал бргу заминаа. Активноста на УСТА поминуваше низ одредени противречности, што длабоко проишле од нејзиното спонтаност организацијски карактер и сепак од условите во кои таа се одвиваше. Во секој случај оваа асоцијација беше резултат на смен протест на младите кои одредени конвенции, стапа изрици на критичката свест и на творечкиот немож што младите сакаа да го изразат во стварноста, значеше еден вид протест кои отуѓувањето. Тие покажаа свој начин

## reluctant S.: TV. Во Томевски



УСТА беше предизвик и комуникација со поширок круг луѓе, мултимедисурна уметнички експеримент кој, иако утвено кратко, остави длабок траг на уметничкиот живот на Републиката.

„литературни творци како Јадранко Владов, Мирче Нешовски, Љоста Димовски, Владимир Поном и други. Во проектите на УСТА беа вклучени и андеграунд филмовите на Милчо Мачевски, потоа музиката на Алојза Самарџиќ, А. Вељковиќ, актерското учество на Александар Турковски и тн. Без формирање

на чувствуваче и гледање на светот и стварност, итакнувајќи ја подготвеноста на творецот на едно време и употреба на „отстапување по пат на комуникација со други луѓе.“ својата активност тие потпишани од нивните борби на современост естетски сензибилитет, внесувајќи нови содржини и потти-

низ републиката. Групата составена од Милош Коџоман, Драгољуб Бежан и други, инспирирани од хипи движењето и поп културата ќе креираат во ателје и во природа тн. "Уфо-перформанси" изразувајќи спонтано извесен "андерграунд" расположение во наши услови. Архитектот Симон Узуновски изработува од кревок, нетраен материјал (селотејп и друго) скулптури- играчки и пластични инсталации во простор, работејќи со конкретните услови на просторниот амбиент. Најблиску до концептуалната уметност (со пластични и визуелни елементи) се наоѓаат одделните замисли на сликарот Танас Луловски- Тане.

УСТА- Универзалната самостојна творечка асоцијација е формирана есента 1980 година. Здружените уметници развија алтернативни активности менувајќи ги конвенционалните форми на претставување, со нагласка на процесот, проткајувањето на различни области (цртеж и поезија итн.) и жива релација со публиката. Настапите на членовите на оваа асоцијација, составена од творци од различни области, опфатија разни видови активност: перформанси, хепенинзи, клокотризам, изложби на стрип итн. (писатели, архитекти, ликовни уметници, филмски автори, музичари, актери, фотографии итн.). Асоцијацијата беше отворена за нови неформални членови или учесници во одделните заеднички замисли, но траеше кратко и спонтано се распадна како што и беше создадена (писателот Александар Прокопиев и други).

Во Домот на младите "25 мај" во Скопје, во март-април 1988 година се одржа изложбата на Ликовен круг "25" под наслов "цртеж, цртеж-објект". Изложбата опфати дела, на повозрасни, како и на млади (дипломирани студенти на Факултетот за ликовни уметности во Скопје) сумирајќи ги на некој начин делата на носителите на некои актуелни и авангардни уметнички тенденции во македонската уметност. Некои од нив се потврдија со текот на времето во сериозни творечки личности и на југословенскиот уметнички простор. Тие со јазикот на ликовниот редукционизам и комбинираниите техники ги бришеа границите меѓу сликата и скулптурата и другите ликовни дисциплини (Симон Шемов, Глигор Стефанов, Петре Николоски, Симон Узуновски, Јован Шумковски, Станко Павлески, Благоја Маневски, Томе Аџиевски, Исмет Рамиќевиќ, Ибрахим Беди и други). Уметниците, групирани според заедничките сфаќања на новите истражувања во ликовната уметност, организира изложба со која сумираа некои дотогашни достигнувања давајќи



Глигор Стефанов, Цртеж

импулс за натамошни креативни истражувања.

Интелектуалната струја на концептуализмот (во перформансот и другите активности) ќе ја развива групата 1 AM од 1983 година со Милчо Манчевски, Александар Станковски и други автори. Во тие неколку години до појавата на групата "ЗЕРО" (со нејзините мултимедиумски истражувања) ќе се одвиваат низа (дисконтинуирани) активности со многу живост, спонтаност и креативност. За одделни критичари таквите "акции" имаат иницијален карактер и значење, меѓутоа искреноста и инвентивноста ќе ги одбележат пресвртните осумдесетти години.

Станува збор за креативно внесување на постмодернистичките струи во македонската уметност. Во Кавадарци ќе се формира Друштво на млади ликовни уметници кои ќе ги изразат актуелните тенденции во уметноста.

Во најновиот период своите урбани акции ги спроведува двочлената група "ОПА" (Опсесивно Посесивна Агресија) од Скопје, а забележителна ангажирана активност како портпароли на масата остварува групата графити автори (летристички и некаде ликовни решенија).

Неопходно е да се забележи дека станува збор за повремени појави кои со својот "мешан стил" се разликуваат од примерите на концептуалната уметност како и на "новата уметничка практика" итн. во југословенските градови Белград, Загреб, Љубљана, Нови Сад. Во наши услови редефинирањето на поимот на уметникот и уметноста се одвива по некој "среден пат", без референците на радикалност што е белег на првите автентични инвенции.

### **Групи формирани надвор од Македонија: ОБЛИК (1930, 1937) и ЈУНИ (1969)**

Покрај групите на уметници создадени во Македонија од македонски уметници, постојат и групи кои се формирале во одделни југословенски центри и во нив членувале или излагале македонски уметници. На тој начин се потврдувал нивниот квалитет како творци и се поврзувала македонската уметност со настаните во уметноста на еден поширок уметнички простор. Пред војната, во т.н. Вардарска бановина која била во рамки на кралството Југославија се забележани неколку значајни активности во областа на ликовната уметност.

Кон крајот на 1929 година е основано Друштвото на југословенските ликовни уметници од Вардарска бановина. Во организирањето на изложбите ќе учествува и Друштвото на пријателите на уметноста "Јефимија" формирано во 1930 година во Скопје. Друштвото "Јефимија" во 1930 година ја организира изложбата на групата "Облик" во Белград. На изложбите на овие две друштва излагале повеќе ликовни уметници, сликари, вајари и архитекти, а некои од нив имаат значаен удел и во повоениот развој на македонската уметност. Во Скопје биле организирани две изложби на групата "Облик", во 1930 и 1937 година. На првата изложба, отворена во Офицерскиот дом учествувал со свои слики Лазар Личеноски, единствениот "јужносрбијански сликар". Убавината на неговите слики за критиката произлегува од "националниот карактер на неговите мотиви и силниот топол израз". На втората изложба ќе учествува



Никола Мартиноски чии дела се исто така забележани по изразноста на цртежот и бојата, по интересот за социјални мотиви. Белградската ликовна група "Облик", која се претставила во повеќе југословенски центри, како и во Софија и Прага, ќе ги отслика главните тенденции и состојбата на современата српска уметност, со сите влијанија и противречности во нејзиниот развој. Сепак групата "немала јасно определена програма", но на свој начин е значајна за развитокот на ликовниот живот во Скопје (Борис Петковски, За македонската ликовна уметност, Наша книга, Скопје, 1989.).

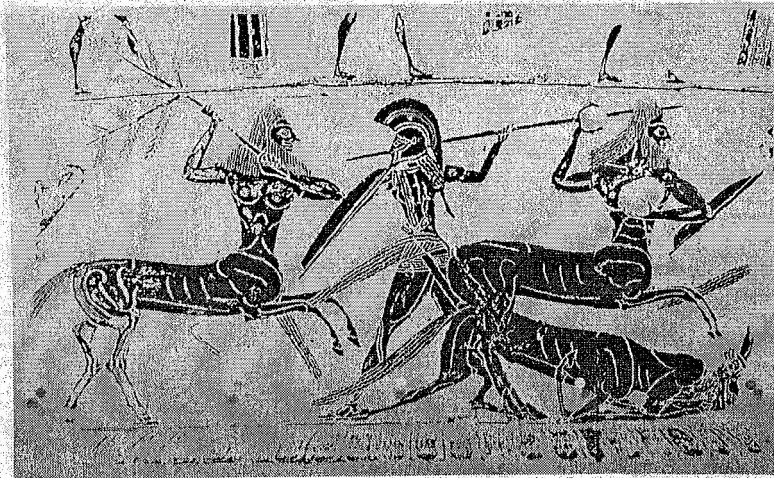
Групата "Јуни", создадена во 1969 година ќе ги определи "координатите на својата работа на распекето помеѓу двата система на уметноста- меѓу авангардата на Запад и неофицијалната авангарда на Исток". Станува збор за раскинување со етаблираната и догматска естетика на т.н. Љубљанска школа (за прв пат остварено од авангардната група ОХО) нагласувајќи ја "потребата за меѓународно поврзување и за проекти кои не се врзани за постоечките политички и идеолошки граници". Групата "Јуни" има меѓународен состав и на секои две години ќе се определуваат нејзините членови кои имаат нешто заедничко со поставените тези. Всушност, уметниците на групата "Јуни", како мошне широко и демократско движење "не бараат само нови вредности и облици туку и нови медиуми, и се одзиваат на современите технолошки решенија и на оние постапки и свет на предмети кои го определуваат нашето време". И, конечно "нивните напори се насочени кон градењето на нешто што има многу заедничко со општите текови на мислата во светот, со модерната економија и заштитата на околината" (Иван Седеј, Јуни 82, Музеј на современата уметност- Скопје, 1982). Од македонските автори, на изложбите на групата "Јуни", ќе земат учество скулпторот Петар

Хаџи Бошков, сликарите Родољуб Анастасов, Божидар Дамјановски (кој живее и работи во Белград), графичарката Билјана Унковска (која живее и работи во Љубљана) и карикатуристите Дарко Марковиќ и Славољуб Игњатовиќ (Златко Теодосиевски, Ликовна хроника, Културен живот бр. 3, 1983, Скопје).

Од извесна временска дистанца појавите можат да се согледаат пообјективно и без предозирани емоции и мистификации. Секако овој труд остава простор за натамошни проучувања кои треба да се развиваат во доменот на историско-уметничката работа.

Петар Хаџи Бошков, Глава





Божидар Дамјановски, Скаменети коњи

Славољуб Игњатовиќ-Игнат,  
Фантастичен лет





## ИЗБОР НА ОБЈАВЕНИ ТЕКСТОВИ

### ГРУПА "ДЕНЕС"

На 1 септември 1953 година петмина сликари: Димче Протугер, Борко Лазески, Љубомир Белогаски, Ристо Лозаноски и Давид Бафети; тројца архитекти: Славко Брезовски, Ристо Шеќерински и Јанко Константиновски; и еден скулптор: Јордан Грабулоски, одржаа состанок кој по своето значење, како што се гледа подолу, има основачки и програмски карактер. Регистрирајќи ја оваа појава и давајќи му на програмскиот напис од Димче Протугер токму ваков наслов, редакцијата на "Разглед" се смета задолжена да ја поздрави оваа иницијатива, зашто таа, и независно од реализирањето, на своите поставени уметнички задачи, како и независно од уметничкиот квалитет на тоа реализирање (што останува на иднината), претставува навистина една појава што ветува и што е дојдена на свет како неизбежна резултанта од развојниот степен на нашата уметност. Оваа појава на својот освежувачки и ветувачки карактер, може да биде само посилен импулс на творчката мисла кај нас и затоа на неа треба да се гледа со очекување и желба за разбирање, што е неопходно потребно при секое појавување и настанување на нешто поново и посовремено.



Демократизацијата во целокупната општествена дејност кај нас за последниве неколку години, обуслови силен растеж и општа материјална благосостојба, како и слобода на мислата за еден посилен културен развиток.

На ликовното поле слободата на личниот израз, како и борбата на различни струења стана и станува основен раздвижувач за создавање на општојугословенска уметност. Оваа констатација беше усвоена и на Третиот конгрес на Сојузот на ликовните уметници на Југославија во мај 1953 година во Охрид и беше внесена во заклучоците како препорака до сите ликовни работници од нашата земја за формирање на групи ликовни уметници со приближно еднакви естетски погледи. Всушност, Третиот конгрес го потврди она што во практика веќе постоеше во поразвиените ликовни центри (Белград, Загреб и Љубљана), а што во перспектива треба и секако ќе стане и во останатите ликовни центри од нашата земја.

Оваа група ликовни уметници при своето формирање тргна од изнесените побуди, врз база на решенијата на Третиот конгрес и како составен дел на Сојузот, односно на Друштвото на ликовните уметници на Македонија.

Основна цел на оваа група е: користење на современите ликовни постигнувања во светот за создавање на наша современа ликовна уметност.

За остварувањето на оваа основна цел групата смета дека е неопходно нужно, а за тоа и ќе се бори:

1. Да организира изложби кои ќе имаат современа и јасна ликовна концепција. Таа смета дека досегашниот начин на организирање годишни изложби на Друштвото беше неправилен, а за понатаму дека треба да се измени. Изложбите немаат своја физиономија, а даваа само формална регистрација на членството. Таквите изложби не дозволуваа, сосема природно, афирмација ни на одделни уметници (секој можеше да излага само понеколку творби), ниту пак афирмација на различни ликовни струења (работите не беа групирани по приближно еднаквите гледања на авторите, туку се внимаваше на општиот аранжман). Ваквиот начин на организирање на годишни изложби сега уште повеќе е нецелосообразен од простата причина што бројот на ликовните уметници во нашата Република се зголеми веќе за трипати, и што веќе и разликите во погледите на уметноста се сосема осетни. Сето тоа јасно зборува дека треба да се оди по пат на организирање на групни и индивидуални изложби, а пак на годишните изложби, покрај нивниот регистрационен карактер, треба јасно и посебно да се издвојат работите на авторите што имаат приближно еднакви погледи.

2. Групата е за активна борба против застарените ликовни сфаќања, а за развивање и создавање на современ вкус и современа ликовна публика. Таа е за активна борба на различни погледи, т.е. поточно, таа е за што побрзо групирање и на други ликовни работници, зашто само по таков пат и начин на работа ќе се искристализираат многу принципиелни прашања, со што би се дала и можност за активно и творечко учество на секого на ова поле од културната и општествената дејност.

3. Групата е за поврзување со други такви во нашата земја коишто се борат за современа ликовна уметност. Таа смета дека, според заклучоците на Третиот конгрес, за создавање на југословенска уметност е неопходно поврзување на групи со еднакви или приближно еднакви ликовни погледи од сите републички центри и нивно дејствување преку заеднички изложби и други манифестации.

4. Групата е за потесна соработка со архитектите што имаат современи сфаќања. Таа смета дека сите три гранки на ликовната уметност (архитектурата, скулптурата и сликарството) се неделливи и детерминирани меѓу себе. Тоа било отсекогаш, а особено денес мора да постои таква тесна соработка. Секако вештачко одделување и дејствување е пречка за создавање особено на современа ликовна уметност. Групата ќе го остварува тоа во практиката и веќе тројца нејзини членови се архитекти со современи погледи.

5. Групата е за постојана внатрешна работа со цел за расчистување на актуелни ликовни проблеми. Таа смета дека нејзиниот состав во почетокот, што е и нормално, треба да биде составен предимно од ликовни работници со приближно еднакви погледи, а усогласувањето на погледите внатре во самата неа е долг, перспективен процес на работа.

6. Групата е за прибирање во своите редови на активни современи ликовни работници што не членуваат во Сојузот, односно Друштвото. Таа е за помагање и на оние ликовни работници кои, по синдикални, сталешки и други причини, неможат да членуваат во Сојузот, односно во Друштвото според статутот, а се со современи погледи.

7. Групата е за создавање на круг од јавни работници и уметници (музичари, литерати, артисти и др.) со цел за соработка и расчистување на современите уметнички проблеми преку предавања, написи, дискусии, приредби и други слични манифестации.

На 6 декември годинава, во салата на градскиот народен универзитет, групата ќе отвори своја прва изложба, со што првпат ќе и биде претставена на нашата јавност со свои остварувања. На оваа изложба се поканети и ликовни работници што стојат врз вакви ликовни принципи. Во времето додека ќе биде отворена изложбата, членовите на групата ќе одржат неколку предавања од областа на ликовната уметност, а во врска со современите постигнувања на ова поле од уметничката дејност.

**Димче Протугер, ЧЕКОР ШТО ВЕТУВА, "Разгледи", бр.42, Скопје, 1953**

*Драги колеги,*

*Третиот конгрес на ликовните уметници на Југославија од мај 1953 г. констатира и внесе во своите заклучоци дека, за создавање на југословенска ликовна уметност е нужна поинтензивна борба на мислења и тоа преку создавање на групи од ликовни работници со приближно еднакви естетски погледи, а во рамките на Сојузот, односно друштвото.*

*Овој заклучок, во поразвиените ликовни центри (Загреб, Белград и Љубљана), го наложи самиот живот и културниот развој, поради тоа што општите изложби на сето членство од друштвата немаа своја физиономија и даваа единствено формална регистрација. Таквите изложби не дозволуваа, сосема природно, ниту на поединци (секој можеше да излага по една или две работи), ниту пак афирмација на различни ликовни струења. Тоа што се оствари во споменатите ликовни центри во текот на последните две години, нашите услови го бараат веќе денес. Бројот на ликовните уметници кои работат во Македонија е поголем од четириесет, изложбените простории нема да дозволат излагање на повеќе од една до три работи од поединец, а разликите во гледањето на уметноста се осетни. Сето ова зборува за групирање на ликовни уметници со приближно еднакви естетски гледања на уметноста и дека и кај нас е нужно и корисно.*

*Поради се ова, ние долу потпишаните, сме за оформување на една група внатре во ДЛУМ, односно во Сојузот, чија основна цел ќе биде: користење на современите ликовни постигања во светот за создавање на наша современа ликовна уметност.*

За остварување на оваа основна цел сметаме дека е нужно:

1. Организирање на изложби што ќе имаат современа и јасна ликовна концепција.

2. Борба против застарените ликовни сфаќања и создавање на современ вкус и ликовна публика.

3. Поврзување на оваа група со други во нашата земја коишто се борат за современа ликовна уметност.

4. Потесна соработка со архитекти со современи естетски сфаќања.

5. Перманентна внатрешна работа во групата за расчистување на актуелни ликовни проблеми.

6. Прибирање во своите редови на активни современи ликовни уметници коишто не членуваат во ДЛУМ.

7. Создавање круг на јавни работници и уметници (музичари, литерати, артисти и т.н.) се со цел за соработка и расчистување на современи уметнички проблеми, преку предавања, написи, дискусии, приредби и др.

Како прв јавен настап предлагаме организирање на една изложба во текот на оваа година, со учество на сите потписници.

Доколку сакате да соработувате во оваа група и да учествувате на изложбата, потпишете го ова писмо што, ќе биде потврда за вашата согласност.

Ако имате извесни примедби или нови предлози, а во врска со изнесеното, соопштете ни ги, за да ги поставиме на дискусија за разработка.

12.X. 1953 г.

Скопје

Со другарски поздрав:

1 \_\_\_\_\_

6 \_\_\_\_\_

2 \_\_\_\_\_

7 \_\_\_\_\_

3 \_\_\_\_\_

8 \_\_\_\_\_

4 \_\_\_\_\_

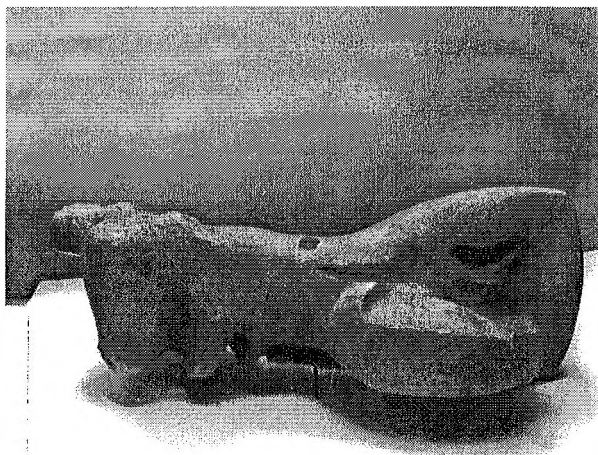
9 \_\_\_\_\_

5 \_\_\_\_\_

10 \_\_\_\_\_

Вчера попладне во просториите на Работничкиот универзитет во Скопје, групата ликовни уметници "Денес" ја отвори својата Прва изложба. На изложбата се застапени Димче Протугер, Б. Крстевски, Грабулоски, Кондовски, Барутовски, Лозаноски и Бафети.

По тој повод го замоливме уметникот Димче Протуѓер да ни каже каква е целта на Првата изложба на групата "Денес". Во врска со тоа тој истакна дека оваа група ја организира својата Прва изложба во рамките на низа други изложби што ќе уследат во иднина. Членовите на групата досега настапиле пред јавноста во рамките на Осмата редовна изложба на Друштвото на ликовните уметници на Македонија. Сега групата ја организира својата Прва колективна изложба. Како што истакна Протуѓер, една ваква изложба само на цртежи, а не и на слики, е резултат на тоа што при преориентирањето на една ликовна концепција кон друга од творецот се бара долготрајна работа.



Јордан Грабулоски, Заложник

Потоа, преку цртежот побрзо се пренесува идејата одошто на каков и да е друг начин. Тоа е така бидејќи во цртежот идејата на најнепосреден начин го кажува она што творецот го замислил. Од друга страна цртежот е и најинтимното, ако не и највредното кај уметникот.

- И оваа изложба, рече Протуѓер, како и секоја друга ликовна изложба има за цел да ја шири ликовната уметност и да помогне во создавањето на ликовна публика кај нас.

Во врска со Првата изложба на групата "Денес", разговарајќи со нашиот соработник Јордан Грабулоски, кој исто така излага свои цртежи на оваа изложба, истакна дека овој начин на излагање, кога ликовната концепција е определена, ќе придонесе за изјаснување и за недвосмисленост на правците во уметноста.

- На оваа Прва наша изложба, рече Грабулоски, треба да се истакне дека надвладува експресионизмот и апстрактното.

По однос на контактот со публиката тој рече дека ваквото излагање овозможува издигнување на ликовната естетика и навика за чист ликовен израз.

**ОПРЕДЕЛЕНА ЛИКОВНА КОНЦЕПЦИЈА, Мислење на уметниците Јордан Грабулоски, Б. Крстевски и Д. Протуѓер, (Прва изложба на групата "Денес"), "Нова Македонија", бр. 2904, Скопје, 21 март 1954**

Во шестата деценија се појавија неколку ликовни групи како форма на ново здружување и дејствување на македонските уметници. Така во 1953 беше основана ликовната група "Денес". Хетерогена по својот состав (сликари, вајари и архитекти од разни генерации, со различни ликовни определби и

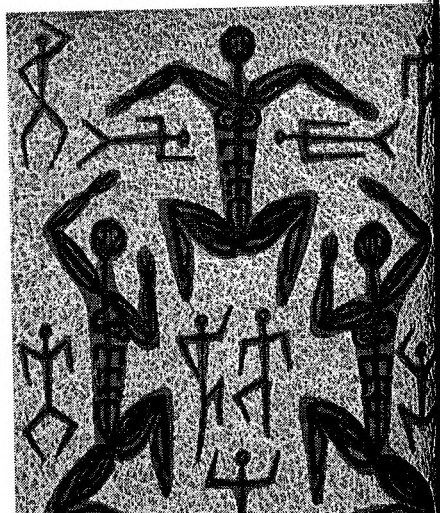
стремежи), во програмата на групата се согледува дека таа ги следи и сака да ги развива натаму внатрешните промени во уметноста кај нас. (Во "Денес" беа вклучени сликарите Љубомир Белогаски, Борко Лазески, Ристо Лозаноски, Димитар Кондовски, Димче Протугер, Божин Барутовски и Давид Бафети, вајарите Ј. Грабул и Б. Крстевски и архитектите: С. Брезовски, Ј. Константиновски и Р. Шеќерински. За "Денес" види особено кај А. Николовски, *Развојни тенденции...*) "Денес" дејствуваше само две години, настапувајќи еднаш со ДЛУМ (1953), а еднаш самостојно (1954)- вториот пат само со цртежи. Со оглед дека се појави во самиот почеток на значајни процеси, несомнено е позитивна и значајна улогата на групата "Денес" во развитокот и осовременувањето на ликовната уметност во Македонија. Особено е важно тоа што групата инсистираше и на нова функција на уметничкото творештво кај нас, укажувајќи колку на неопходноста од користење на македонската традиција, толку и за прифаќање на нови правци. Поддржувана е и идејата за синтеза на ликовната уметност со архитектурата.

**Борис Петковски, Современо македонско сликарство, Македонска ревија, Скопје, 1981**

- Како одекна појавата на групата "Денес" во педесеттите години и како денес вие гледате на трите години на нејзиното постоење?

- Според моето сфаќање, добар дел на ликовни уметници, писатели и други јавни работници појавата на оваа група ја дочекаа како настан што, речиси, како и секој друг од ваков вид, ќе биде краткотраен, и веруваа дека и програмскиот напис од септември 1953 година, објавен во Разгледи, е само декларативен став на една група млади луѓе желни за било каков публицитет, и дека самото групирање е избрзана работа поради што и претскажуваа брз и неславен крај. Меѓутоа, откако се виде дека овие млади луѓе имаат што да кажат и што да направат, јавното мислење се подели. Всушност, сите оние што беа под влијание на ортодоксно-догматските сфаќања, а приори продолжија да ја напаѓаат Групата и нејзината програма, како и делата што во тоа време беа излагани.

Наспроти овие догматичари, постоеше и еден дел јавни работници, главно помлади, кои делумно, а и некои целосно, застапаа зад современите погледи, не само поради постоењето на Групата, туку од простата причина што за она време шокантната изложба на Лубарда од 1951 година, како и говорот на Крлежа на Конгресот на писателите на Југославија во



Божин Барутовски, Од циклусот "Тешкото"

1952 година, претставуваа настани што повеќе од било кои други им овозможија да дејствуваат послободно и во содејство со повеќе такви творци од речиси сите југословенски културни центри.

Ете зошто и тригодишното постоење на Групата беше сосема доволно да не се отиде во своја исклучивост. Групата, и покрај сите отпори, особено од оние што стоеја од другата страна на барикадите, се придржуваше кон својата јасна програма, со перманентното дејствување на идејно-естетските проблеми што сама така настојчиво и упорно ги иницираше и бранеше во текот на своето постоење, особено низ полемичките и другите написи и со своите две изложби. Целокупната активност на поголем дел од нејзините поранешни членови, во изминативе триесет години, покажа дека тие со своето доследно уметничко кредо не отстапиле од прокламираната програма. Сметам дека и оваа јубилејна изложба и објавената монографија претставуваат своевидна активност од оној вид што во ликовната сфера кај нас досега не е надминат.

- *Како еден од основачите на групата горливо ги браневте своите ставови за уметноста. Дали и колку се изменија тие Ваши ставови во овие 30 години од објавувањето на Манифестот на групата "Денес"?*

- И денес ниту за педа не отстапувам од прокламираниот Манифест. Пред се поради тоа што тој по многу нешто сеуште е актуелен. Не отстапувам поради сето она што досега е извојувано, во прв ред демократичноста во творештвото, потоа слободата на мислата и најпосле современиот израз.

Не отстапувам, уште повеќе, поради се она што допрва треба да се оживотвори. На пример - *синтезата*. И тоа синтеза во сите три пластични уметности, за која, по се изгледа, триесет години не беа доволни. За такво нешто веројатно и потенцијалната и материјалната моќ на нашата земја треба да се од редот на развиените, за што, исто така, треба време. И на крајот, поради фактот дека не е лесно два автори во креативниот чин среќно да се најдат на иста бранова должина, а тоа е неопходно за синтезата да биде навистина успешна.

- *Во колкава мерка идеите на групата беа остварени од страна на уметниците, архитектите и другите културни работници во годините од расфორмирањето на групата до денес?*

- Овие погледи за слободата на творештвото и за современ израз, што ги прокламираше групата "Денес", беа добро прифатени од најголемиот дел творци од сите области на културата, така што, тие од ден на ден стануваа се подоминантни.

Во последниве десетина години оваа доминантност како да премина во своја спротивност. Работите се доведени до корсокак во кој преовладува сфаќањето за едно перманентно и императивно менување, со цел по секоја цена да се фати чекорот со најавангардното, со хитот на денот, дури и за сметка на квалитетот. Станува збор, се разбира, засега само за ликовната уметност, според мене за онаа што носи белези на штафелајно сликарство. Оваа трка и треска за секојдневно, посовремено, најсовремено и најголема информираност, и тоа од прва рака, создаде тотална збрка во сферата на колекционерството и критиката, а уште поголема несигурност кај творците,

особено кај оние помладите и од поразвиените културни центри, така што овој и ваков ликовно-естетски стремеж прејде во чисто социолошко-етички проблем.

Но за да одговорам и на вториот дел од прашањето, ќе бидам подециден, само без апострофирање. Можам слободно да речам дека за овие триесет изминати години на модерен израз во сите три пластични уметности се создадени и дела со врвен и проверен квалитет. Така, на пример, и покрај сите неотпорности кои се и разбирливи, видливи се резултатите во модернизирањето на голем број урбани целини и други објекти што ги издржаа не само нашите, туку и југословенските критериуми. И не само во проектирањето на монументални и репрезентативни простори и објекти, туку уште повеќе на мали, функционални објекти, објекти од утилитарен карактер, какви што се многубројните училишта, домови на културата, работни простории, простори за живеење и други, се со еден професионален, модерен и инвентивен пристап и со примена на широк спектар на современи материјали, што во крајна линија зборува за еден висок подем на нашето градителство.

Потоа во скулптуралните објекти, во парковно-просторните целини, како и во споменичните комплекси, се постигнати очигледни резултати. Особени резултати се постигнати во скулптурата и сликарството и во другите ликовни дисциплини. Во сите оние дисциплини што носат белег на штафелајното сликарство, ситна пластика и изворна графика, присутни се бројни креации од поголем број творци, чии дела се проверени низ сите наши и светски мерила, како и неколку успешно реализирани монументални видни површини обработени во разновидни техники.

Што се однесува до применетите уметности и посебно дизајнот, и покрај досегашните резултати тие допрва ќе треба да се афирмираат. Според моето согледување тие во иднина ќе бидат многу поприсутни, ако не и доминантни во ликовното творештво, бидејќи и заедницата во целина, а особено здружениот труд, ќе мора да бидат поштедни за нивното дејствување.

- *Дали денес постојат креативни групи и борба на мислења во современото македонско сликарство?*

- Денес како да е веќе надмината потребата од борба на мислења, па оттука и потребата од формирање на група со идејно-естетска програма. Појавата на борбени групи секогаш се совпаѓа со време на пресврти. Таквите институции тогаш прилично помагаат овие пресврти да добијат поголем замав, и траат, главно, до реализирањето на својата програма. Наспроти нив постојат и ликовни групи без некоја јасна платформа и тие се во состојба официјално да егзистираат се додека физички постојат барем два нејзини члена. Но таквите групи се во основа ефемерни и, речиси, неспособни да донесат каква и да е новина.

Меѓутоа, денес не се работи за овие и вакви формални групи. Се работи за постоење на неформални групи, кои не се ништо друго туку кланови, кои што сакаат да манипулираат, и тоа го прават, со луѓето што се надвор од нив, кланови чија единствена цел е тие да диктираат на пазарот. Дојдени сме до еден изразито морален кризис од кој многу тешко ќе се ослободиме. До една



тешка мора што ја создаваат насилници кои се способни и во духовните сфери да се служат со закани, кога се во прашање нивните интереси. Ова, според мене најголемо општествено зло, за слободата во творештвото и за демократичноста во правата на творците, станува императив не за борба на групи на идејно-естетски план, туку борба на сите уметници неинфицирани од овие клановски спреги, а за едно професионално консолидирање, од простата причина што се веќе загрозени елементарните егзистенцијални и човечки норми. Ова веќе само по себе бара итна интервенција на целото општество, а особено на субјективните сили во него.

**Љубица Арсовска, ДОСЛЕДНИ НА СВОИТЕ СФАКАЊА, "Културен Живот", 9-10, Скопје, 1983**

**Разговор со Димче Протугер по повод јубилејот на "Денес"**

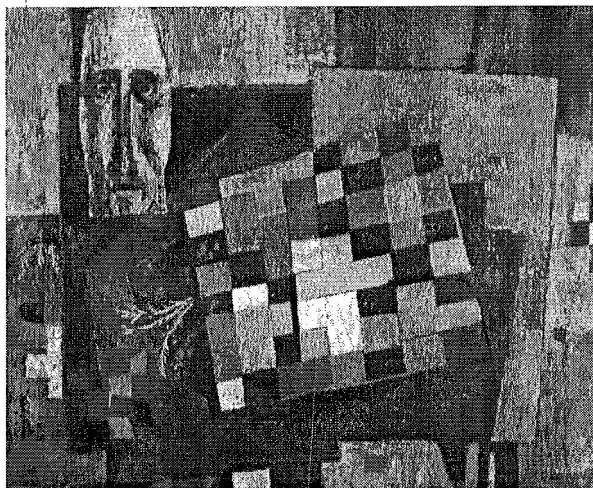
Во изложбените простории на Уметничката галерија во Скопје, вечерва, во 18 часот, ќе биде отворена јубилејна изложба на членовите на Ликовната група "Денес" во знакот на 30-годишнината од нејзиното формирање.

На изложбата што ќе ја отвори академик Блаже Конески, ќе бидат презентирани околу 150 творби, од членовите на групата "Денес": Димче Протугер, Борко Лазески, Љубомир Белогаски, Димитар Кондовски, Јордан Грабулоски, Божин Барутовски, Боро Крстевски и Давид Бафети (сега живее и работи во Италија). Застапените дела на овие реномирани македонски ликовни уметници се еден пресек на нивниот целокупен творечки период, почнувајќи од времето на формирањето на групата "Денес" па се до дела настанати во последните години.

Освен споменатите уметници, членови на "Денес" беа и Ристо Лозаноски, како и тројца архитекти: Славко Брезовски, Јанко Константиновски и Ристо Шеќерински, кои на изложбата ќе бидат застапени со фотографии од реализираните архитектонски објекти.

- Манифест

Групата "Денес" е формирана во почетокот на септември 1953 година, и веднаш по формирањето таа се одгласи со свој манифест на страниците во



Димитар Кондовски, Шаховска табла

списанието "Разгледи", што тогаш се печатеше како прилог во весникот "Нова Македонија". Нејзиното формирање претставуваше исклучителен настан за македонската култура внесувајќи вистинска духовна свежина во македонската ликовна уметност.

Секавајќи се за тие далечни денови, еден од иницијаторите за формирање на Групата, Димче Протугер ни рече:

- Ние бевме една млада група ентузијаста која чувствуваше неминовна потреба за внесување нови содржини, нови форми во уметноста. Значајно е секако да напоменам дека нашата група беше една од првите повоени групи во цела Југославија, која осмислувајќи го своето делување, подготви детална програма, во која јасно беа зацртани нејзините цели. Основната беше да се внесе осовременување, да се одигра авангардна улога за вклучување на македонската ликовна уметност во тековите на современата европска уметност.

- Тоа беше време во кое новите идеи и концепции во уметноста тешко се пробиваа напред, надополнува Борко Лазески. Но, и покрај тоа "Денес", преку индивидуалните креирања на нејзините членови постигна многу. Впрочем, и самиот развој на ликовната уметност кај нас во изминатите три децении ја покажа прогресивноста на ставовите и барањата на групата. Еден од битните ставови кој ние го инициравме, а кој се повеќе наоѓа вистинска потврда, е поврзаноста на ликовната уметност и архитектурата.

За тоа, дали постоеше одреден препознатлив стил во творештвото на членовите на Групата, нешто повеќе ни рече Димитар Кондовски:

- **ЕСТЕТСКА СЛОБОДА**

- Творештвото е слобода, па затоа се коси со дирижирани норми, шеми и правила. Токму затоа, не наметнуваме одредени естетски принципи, не наметнуваме ниту еден стил, бидејќи сето тоа претставува принуден терор. Демократичноста на групата во нејзината естетска слобода е нејзината најголема предност, па така, секој член беше слободен да бира свој израз, свој уметнички индивидуалитет.

Групата "Денес" постоеше три години. Нејзиното постоење го следеа жолчни полемики. Барајќи одговор на прашањето зошто по неполни три години престана да постои, најдобриот одговор е можеби овој:

- "Денес" постоеше сосем доволен временски период. При тоа, ја постигна својата основна цел: слобода на човечката мисла, ни рече Јордан Грабулоски.

Во одбележувањето на овој значаен јубилеј не само на групата "Денес", туку и воопшто, на нашата ликовна уметност, се придружува и објавувањето на монографијата, во која ќе бидат поместени сите оригинални текстови кои во целост говорат за времето на "Денес". Покрај тоа, во неа ќе бидат застапени и нови текстови на Владо Малевски, д-р Милан Гурчинов и д-р Борис Петковски.

**В. Саздова, ЈУБИЛЕЈ НА "ДЕНЕС", Вечерва во Уметничката галерија во Скопје, "Вечер", Скопје, 28..10..1983.**

## ГРУПА "МУГРИ"

Современата оптика на овие уметници е комплексен конгломерат во кој се интегрираат нивните напори за:

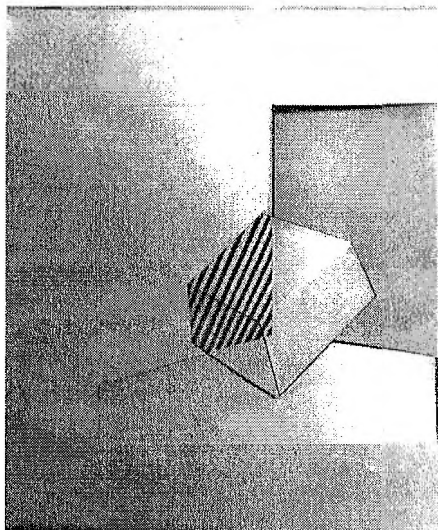
а) осовременување на начинот на ликовното соопштување, кој попостепеноги напушта "класичните правила" за хармонијата, перспективата, симетријата, пропорциите, волуменот и сл. (за што подетално ќе стане збор во понатамошниот текст).

б) Проширување на идејниот, на тематскиот дијапазон; од интересот за посебен тип на антропоморфизам (кому му е сеуште иманентно потпирањето врз веризмот, врз наративната, литературната компонента), до интересот за релативно општоважечката, филозофска, духовна страна на нештата-знак што посочува на сериозен, зрел однос кон настаните, сондирање на животот и неговите егзистенцијални вистини. Гносеолошката естетика се запоставува во замена за онтолошката, што не значи дека и двете заедно не се користат.

в) Посебно внимание и усовршување на занаетско технолошкиот аспект на уметничкото дело. Дејствувањата во оваа насока не бараат засолниште единствено во класичните, академските познавања, туку напротив, во експериментот и неизвесноста што му се иманентни, наоѓаат нов простор за докажување, истражување и креативна акција. Оттука, ликовното проседе сака да ги игнорира познатите, видените атрибути и да ја гради својата методика врз основа на новосогледаните можности (употреба на несликарски материјали, заменување на сликарското четче со други сликарски помагала, обработка на "недозволени" материјали во скулптурата итн.)

Ако го резимираме гореизнесеното, ќе треба да заклучиме дека во тој период се случуваат еволутивни промени на изразот, идеите, темите, техниката и потходот во современата македонска ликовна уметност.

**Соња Абаџиева Димитрова, Улогата и значењето на групата "Мугри" за современата ликовна уметност во Македонија, Ликовна уметност 2-3, Скопје, 1974-77**



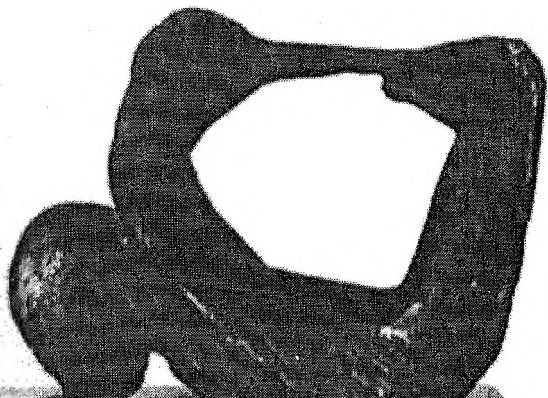
Томо Шијак, Дозимер

Во почетокот на 1960 г. се создава групата "Мугри", како симболичен назив на раѓањето на новиот ден исполнет со вера во нови ликовни идеали. На нејзиниот прв настап Калчевски е единствениот сликар индиферентен на нарацијата и глетките од стварноста. Елементи на напуштање на предметниот регистар се насеќаваат и кај Аврамовски, Велков и Лозаноски. Пролетната и есенската манифестација на Друштвото (1960) го откриваат афинитетот на повеќето уметници за нефигуративен вокабулар (Аврамовски, Пенкин, Калчевски, Велков, Видимче, Стеван Василевски, Траиковски и Коцо). "Сведоци сме за постојењето на една уметност што себеси се означува за "уметност без форма", за едно "акционо сликарство", за апстрактни решавања". Критичарот со иницијали М.К., по повод презентацијата на македонската современа ликовна уметност во Нови Сад, забележува: "Овие слики се движат во широк распон од доцниот импресионизам до апстрактното сликарство. " Кон оваа струја постепено пристапуваат и Томо Шијак (1952), Димовски Јован (1960), Петар Мазев (1961), Димитар Кондовски (1962). Но, со 2 изложба на "Мугри" во Скопје, конечно се потврдува предилекцијата на тогашната македонска ликовна авангарда за поливалентните варијации на нефигурацијата. Освен делата на Калчевски, во тој ритам сега се движат и сликите на Велков, Мазев и Лозаноски. Покрај споменатиот надреализам, оваа тенденција ќе биде всушност интеграционата нишка што го креира заедничкиот, општ дух на групата и ја оправдува здруженоста на уметниците во неа. При едно ретроградно согледување може лесно да се осети колективниот нерв и релативната идентичност на мислата, кои го иницирале создавањето на "Мугри". Останува без сомнение сознанието дека е таа еден од суштествените фактори за порешителното раскинување со традиционално-академскиот поход и за пробив на новата ликовна естетика. Инсистирајќи на ликовниот квалитет во уметничкото дело и проширувајќи го регистарот на сликарските насоки, нејзините членови вложуваат напори за вклопување на македонската уметност во општите текови на интернационализацијата и за нејзината афирмација во југословенски рамки. Максимата на кинескиот мудрец: "за да се дојде до сознанието треба да се учествува во активностите што ја преобразуваат стварноста", припадниците на "Мугри" речиси доследно ја спроведуваат, цврсто решени во современоста на која физички и духовно и припаѓаат да ја изведат на чистина својата идеја и ликовна програма и, на тој начин, да ги озаконат и

каналзираат поединечните и изолирани ликовни акции пред 1960 г.-како акт на легализирање на една можна ликовна естетика.

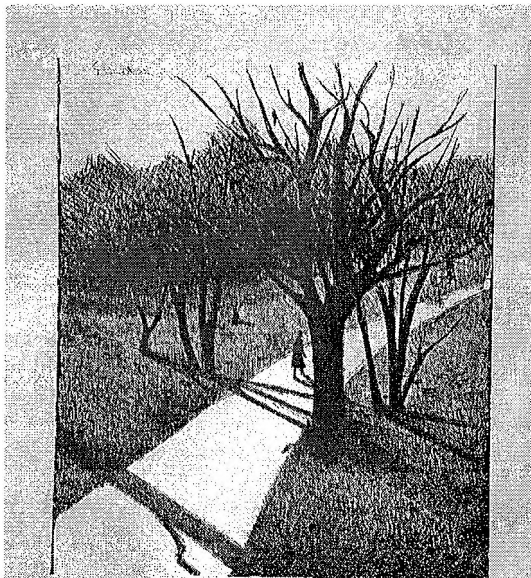
**Соња Абаџиева  
Димитрова, Македонското  
современо сликарство во  
шестата деценија, Ликовна  
уметност 6, Скопје, 1979**

Боро Митриќески, Коњаник



Основана во 1960 година, таа ги обопшти во себе сите стремежи на изминатите децении и ги отвори патиштата за идниот развoтoк на македонската уметност. "Мугри" е група чии програмски начела не беа прецизно дефинирани. Меѓутоа со фактот дека таа опфати повеќе уметници меѓу оние што тогаш веќе ја претставуваа предводничката група во македонското ликовно творештво, станува јасна и нејзината основна физиономија... Тоа се едномисленици во поглед на идниот развoтoк на уметноста во Македонија, не поради иста стилска насоченост или еднаквите творечки определби: единството е постигнато со општата широка отвореност спрема современите текови и со респект спрема сопствената земја и нејзината традиција. "Мугри" првпат настапи во 1960 во Скопје - на таа изложба практично беа доразвиени најпечатливите стремежи на шестата деценија и се насетуваше појавата на нови правци (апстрактната уметност, надреализмот), чиј развoтoк особено ќе го поттикне самата група уште со своите други две изложби во 1961 (Скопје и Белград), а ќе ги прифатат и низа други уметници. По повод овие изложби, ликовната критика, укажувајќи напати на пропусти од творечки и професионален карактер, главно ја поздрави групата како појава од исклучително значење за македонската уметност, ветување за нејзиниот иден "нов тек". Сложениот состав на групата услови и разновидни стилски определби на критиката. Така, Павле Васиќ изложбата на "Мугри" во Белград ја виде во знакот на апстрактното сликарство, експресионизмот и надреализмот. Васиќ смета дека нема уедначеност во изразот на одделни уметници: укажува дека Велков влече искуства од класиката на апстрактната уметност (Мондријан); кај В. Ѓорѓиевски нефигурацијата се изразува во своевиден експресионизам или се поедноставува во графички примитивизам кај Богољуб Ивковиќ; Ристо Калчевски веќе успеал да прочисти некои свои апстрактни решенија усогласени топли бои; геометризацијата на формите е присутна кај Димитар Кондовски; кај С. Куновски наводно е забележливо влијание на М. Станчиќ и слично, а кај П. Мазев се откриваат тенденции кон "картографија". Развивајќи ја својата оцена, Лазар Трифуновиќ укажува дека според него надреализмот во групата "Мугри" се јавува во неколку видови: во класичен (Куновски, Протуѓер-сликата "Шах"); монументален (Т. Шијаковиќ, Богољуб Ивковиќ); или во специфична

Спасе Куновски,  
Таинствена патека



форма кога се проникнува со апстракција (Мазев, Калчевски); присутен е во атмосферата (Ивковик), а и кога навлегол во атмосферскиот однос меѓу фигурата и екстериерот (кај Д. Кондовски- сликата Урнати градови) и тн.

**Борис Петковски, Современото македонско сликарство, Македонска ревија, Скопје, 1981**

### **ГРУПА "ВДИСТ"**

На самиот почеток на педесеттите години, неколку амбициозни и талентирани сликари, кои само што ги завршиле студиите и школувањето, под влијание на уметничката клима во нашата земја, земаат активно учество во веќе отворениот процес на осовременување на ликовната уметност (1951/1952) во Битола. Во поглед на понатамошната иднина на ликовната уметност доаѓа до збогатување на ликовниот репертоар, во чиј избор доминираат: пејзаж, портрет и мртва природа, и до обработка на теми и идеи со современи ликовни сретства. Додека еден помал дел се врти на проверените вредности на меѓународната традиција, други освојувајќи го постигнатото во создавањето на традицијата внесуваат освежување и постигнуваат нови резултати. Секој од нив поединечно, во рамки на личните наклоности, креативни можности и стручна спремност настојува на изградба на сопствен личен израз и индивидуалност.

1955 година по иницијатива на Пецо Видимче доаѓа до спонтано формирање на групата ВДИСТ од петорица сликари од Битола: Пецо Видимче, Јован Димовски, Ивановски Методије-Менде, Перо Спироски и Борислав Траиковски. Требало, со цел за интензивното уметничко создавање и развивање на уметничкиот живот во нивниот роден град, да се создаде јадро на истомисленици-ликовни работници, кои се истакнуваат со своето делување. Како и кај другите групи, формирани во Скопје (Денес, 1954 и Мугри, 1960) нивното заедништво не било условено од единствените погледи.

Ликовната група ВДИСТ, од своето оснивање до денес, за разлика од другите кои траеле краток век, го сочувале статусот на заедничко делување во случај на нивен јавен настап во состав на група. Членовите на групата ВДИСТ денес живеат и творат во различни уметнички средини- во Битола (Траиковски Борис и Спироски Перо) во Скопје (Видимче Пецо и Ивановски Менде) и во Белград (Димовски Јован). Нив секако ги врзува цврсто пријателство и интимна желба да бидат заедно кога ќе почувствуваат потреба за тоа.

Во изминатите две децении на нивна активна, творечка присутност во ликовниот живот, секој од нив ги трасирал своите патишта на развото, ја изградувал својата ликовна синтакса на визуелна комуникација во контекст на новите движења во уметноста или во оквир на интимните расположенија и приврзаноста за традицијата. Меѓутоа, и покрај очигледната стилска невоедначеност, во еден поширок аспект, откриваме кај поединци некои

сродности во некое спонтано "позајмување" кај користењето и интерпретацијата на ликовните медиуми-боја и цртеж (линија).

Ликовната група ВДИСТ се покажа многу активна и динамична. Досега се организирани 23 заеднички изложби, во Битола (8), Скопје (5), Загреб, Белград, Прилеп и с. Дихово по една и останатите во работничките колективи во Битола.

На оваа изложба членовите на ликовната група ги презентираат своите дела настанати во најново време. Разбирливо е дека со скромниот број на експонати не може да се создаде потполна слика за нивното творештво.

Пецо Видимче со повеќегодишното, постапно изградување на сопствената ликовна култура создал сликарски свет со необичен и оригинален израз - со јасно дефиниран, индивидуален идентитет. Со акумулираните искуства, по патиштата кои ги минува, еволуирал до оваа етапа на неговиот развиток, отворајќи простор за нови откривања. Во придонес на сопствениот ликовен еквивалент се потпрел на творечкиот инстинкт- исклучиво со боја да ги компонира ликовните идеи. Во интерес на целината на визуелниот впечаток секој кош, секој дел од сликата доживеан е со боја. Во решавање на ликовните проблеми свртен е кон себе, кон своите чувствувања кои ги носи во својата длабока интима.

Пецо Видимче како ученик сликал фрески, а како млад сликар работел конзервација на фрески, оштетени од забот на времето, покриени со слој на темното минато. Слика со темпера- фреско техника- придушени колористички односи. Со грижлива постапка и суптилни потези постигнува патина на стари ѕидови и шарани со траги на пропаѓањето, остатоци од преживеани фрески (Квартет). Тоа не се убави силуети, но не се ни грди, чудни суштества (Арт брут). Пораките се хумани, а колоритот е топол. Ниту тогаш кога структурата е цврста, палетата похомогена, блиска на изгубениот колорит на фреските (Дует).

Пецо Видимче поаѓа од фигура, од човечка фигура втопена во пиктурални слоевитости, интерпретирани на само нему својствен начин. Облиците ги транспонира во нефигурација или им дава призвук на асоцијација.

Јован Димовски без многу колебања и предрасуди ги прифатил новите стремења во уметноста. Така веќе кон средината на педесетите години на своите платна користел колористичка озвученост и свежина изразена во ритмички компонирани површини, упростени со форми на елементарна стилизација, нагласена контура и дводимензионални решавања. Во време на поголема толерантност и во ликовната уметност на шеесеттите години доминираат, во неговото творештво, тенденции изразени во духот на нефигуративното и асоцијативно сликарство. Во случаите на негов ангажиран однос спрема теми и мотиви, тој се служи со појасна информација или асоцијативни елементи.

Неговото заминување во Белград и делување во УЛУС не го ниту во тематска, ниту во ликовна ориентација, лишило од афинитетот и приврзаноста кон родниот крај, при што најдобра потврда се неговите дела настанати во овој период (Скопје 63, Олтарните двери и др.).

Методие Ивановски-Менде патот на својот уметнички развој го формирал меѓу традицијата и современото- од импресионизмот преку нагласена синтетичност и афинитет по углед на Матис, до нефигурација (1961), а потоа до апстракција и енформелистичка поука. Амбициозен во потфатите да биде присутен во современото ликовно збивање, ги менувал стилските ознаки, но притоа не раскинувал со нитките на логичниот творечки континуитет.

Во оваа фаза на ликовна и стилска ориентација ја напушта нефигуративната варијанта на геометриски сфатените предмети. На чисти и светли површини, интонирани со прљаво бело, резеда и цинобер, ги пласира структурално сфатените партии нагласени со топли тонови во складен ритам со призвук на енформел. Во елегичен контекст за минливоста и траењето- археолошки артефакти, фрагменти од фрески и подни мозаици, бордури од фреско декорациите, орнаменти- насликани во форма на стилизација како и појасен и пополн идентитет се мотиви на неговата инспирација. На одделни платна го дополнува ликовниот програм со портрети (Билјана) или стари предмети. Грижливо обезбедува координација на колористички хармонизирани односи на згусната палета (Охридска Елегија, Тимпанон) и тогаш кога на топлата гама и го контрапостира предметеното сиже во цврста форма со прљаво бела гама (Медена).

Перо Спироски е единствен член на групата ВДИСТ кој со своето творечко напрегање не се изложувал на никаков ризик. Останал доследен на импресионистичкиот метод во најширока смисла на зборот. Со посебна љубов слика пејзажи на пространата Пелагонија и поднебјето на Македонија.

Во работите настанати во последните години се чувствува сигурност на потезот, внатрешна ликовна кохезија на планови и пастуозна палета на звучни и чисти тонови. Наспроти искинатите и повторувани потези, со шпакла и широки покрети го освојува просторот синтетички сфатен (особено во градењето на првите планови). Во тој поглед се истакнуваат композиции Битолски крај, Македонски бисер, Сини ливади и др. Мислиме дека во овие и други дела кои потекнуваат од 1976 и 1977 г. Перо Спироски ги дал најдобрите остварувања во овој домен на неговото создавање. Кај извесни дела, меѓутоа, се чувствува нагласеност на контурата на обликот и предметите со темна линија што асоцира на сликарството на Борислав Траиковски.

Борислав Траиковски е меѓу првите кој го покрчил патот кон новото и го забрзал процесот кон побрзо осовременување на своето ликовно творештво. Неговите дела од 1951 и 1952 година, работени во понатамошно духовно сродство со сликарството на Жорж Руо, носи порака на посмел и поодлучен пристап во откривањето на можноста за побогата тематска и колористичка ангажираност. Тој останува верен на "експресионистичкиот немир" сликајќи претежно фигура (портрет) и пејзаж. Во една фаза на неговиот развој присутни се тенденции усмерени во правец на апстрактно- асоцијативно и акционо сликарство (Спирала, 1961).

Изложените дела, со различен тематски интерес, работени се во духот на неговиот познат ликовен концепт. Облиците и предметите се упростени до нивна елементарност, синтетизирани и сведени на цртеж. На неговите слики



доминира робусна, темна, силно задебелена линија на контурите на обликот и предметите, интензивен ритам на густо наслоени колористички односи, со фовистичка и експресионистичка звучност. Темно плавите позадини ги расчленува со светли партии и со своето префинето ткаење и чувство за колористички односи остварува извонредни колористички складности (Мртва природа 2) и некој исконски, драматичен предизвик (Апстрахиран пејзаж). Борислав Траиковски не ја изменил визијата за својот замислен свет ни до денес. Тој без сомнеж ги збогатил своите искуства со богатата ликовна култура и внел повеќе сензитивност и емоции во сликањето на пејзажи од битолскиот крај (Пелагониско поднебје) и апстрактни претстави (Без почеток и без крај).

**Antonije Nikolovski, "VDIST", предговор на каталог, Музеј grada Zagreba, 9-28.02.1978**

Неколку дена по формирањето, на 9 септември 1955 Групата ја отвори својата прва заедничка изложба во најголемиот работен колектив на градот-претпријатието за обработка на тутун (20 дела, масла, темпер и акварели), пред повеќе од 500 присутни работници. Траиковски одржа предавање за "Ликовните изрази и начинот на искажувањето во сликарството". Потоа следуваа изложби на Групата во фабриката за кожи "Борис Кидрич" во Битола и редица други изложби од 1955 до 1961 во битолските работни колективи, во училиштата и во околните села. Уште со своите први настапи членовите на Групата ја исполнуваа онаа најважна компонента од својата напишана програма- да ја доближуваат уметноста до што поголем број работни луѓе, да го продолжуваат и да го развиваат процесот на социјализација на уметничкото дело, започнат со оснивањето на групата ДЕНЕС во 1953, што во нашиот натамошен општествен и културен развој ќе биде една од главните поенти.

Во наредната 1956, само неколку месеци по формирањето, групата ВДИСТ ќе настапи со изложба во Уметничкиот павиљон на Мал Калемегдан во Белград, што претставува и прв организиран настап на уметничка група од Македонија надвор од Републикава. На изложбата во Белград секој автор беше застапен со по 8 дела, масла и темпер, со мотивска заинтересираност за традиционалните жанрови на фигуративно сликарство: мотиви од Македонија, пејзажи, мртва природа и портрети...

Искажувањето на познатиот теоретичар, уметник и тогашен ликовен критичар на НИН Миодраг Б. Протиќ, во врска со стилската хетерогеност на групата се во нивен прилог, не сметајќи го тоа за негативна присутност: "...правците" и "школите", иако "доволни за извесно групирање на уметниците никако а priori не ја одредуваат вредноста на уметничкото дело. Колку во една уметност е побогат и поцелосен мозаикот на сфаќање и индивидуалности, толку повеќе таа може да ги исполни своите многустрани и разновидни функции..." (Протиќ, Б. М(иодраг), Изложба групе ВДИСТ, НИН, Белград, бр. 266, 5.02.1956)

Веднаш по Белград, во нешто смален обем изложбата беше прикажана и во Битола. Македонскиот печат ги одбележа овие два настапа на Групата, цитирајќи ги главно позитивните исказувања на белградските ликовни критичари. Во истата година следуваат уште неколку заеднички излагања на Групата во битолскиот крај, проследен со пригодни предавања.

Во почетокот на 1957 Групата настапува во Салонот на УЛУХ во Загреб (27 дела, масла и темпер). Во предговорот на каталогот за оваа изложба најконцизно се назначени целите и задачите на Групата. Ако ВДИСТ при формирањето немаше свој пишан манифест, тогаш уводниот дел од овој предговор, тоа мошне децидно го објаснува: "...Иако оддалечени од културните центри, не сакавме да се помириме со тоа да бидеме само просветни работници. Сакавме и по завршувањето на уметничките школи и академиите да работиме на ликовно поле - сакавме да сликаме. Сликавме и излагавме на заедничките изложби на ДЛУМ, но не можевме да шириме една поорганизирана ликовна дејност на нашиот краен југ, додека живееме одделно и секој за себе. Во меѓусебните разговори се роди мислата да формираме една група која ќе има задача да ја популаризира ликовната уметност преку изложба и предавања. Поврзани со таа мисла и тие желби, ја основавме групата ВДИСТ на 2.09.1955. Од тој датум нашето дејствување добива интензивен карактер на сите полиња на работата. Организиравме изложби во фабриките за работниците, во школите за учениците, по селата за селаните, а секоја изложба беше проследена со покуси или подолги предавања. Сето тоа придонесе нашите луѓе да се запознаат со ликовната уметност која кај нас беше малку позната..." (Предговор Во: Каталог на групата ВДИСТ за изложбата во Салонот на УЛУХ во Загреб, 1957)

Пред загребската јавност уметниците се претставија со најнови дела работени главно со експресионистички призив во неколку сродни варијанти, со обиди за упростување на формите, со сведување често на дводимензионалност на просторот во композицијата, со различни колористички решенија, користејќи ги искуствата на своите професори, особено на оние од белградската ликовна школа, задржувајќи се сеуште на традиционалната иконографија: предели, мртва природа, портрети, поврзувајќи ја богатата традиција во Македонија со современ ликовен јазик...

Следуваат уште неколку нивни изложби во Прилеп, Битола и Скопје. Посебно внимание заслужува идејата на Групата за социјализација и популаризација на уметноста, програмирана и доследно спроведувана во најразлични амбиенти, во тогашната уметничка практика не применувана (барем кај нас), каква што беше изложбата под ведро небо, одржана на 11 октомври 1958 на Плоштадот "Маршал Тито" во Скопје, која предизвика голем интерес и каде што секој минувач на ова најфреквентно место во градот се јавуваше како посетител. "...Деновиве, по повод 11 октомври на Плоштадот "Маршал Тито" беше отворена една несекојдневна изложба, која привлече најголем број посетители што досега се памети на ликовните манифестации на нашите уметници..."

Периодот од оснивањето на Групата во 1955 до 1961 е најинтензивниот во нивното постоење и доследно спроведување на замислената програма. А билансот на одржани изложби (15) во Битола, Скопје, Прилеп, Белград, Загреб, во најразлични амбиенти е за секаков респект.

Напоредно со заедничките презентации преку Групата, секој од нив одделно развивајќи се во рамките на сопствените ликовни концепции, своите творечки достигнувања ги прикажуваше редовно на годишните изложби на ДЛУМ, на изложбите на современата македонска уметност во Републикава и во други југословенски центри, како и преку повеќе самостојни изложби. Меѓу нив Траиковски и Димовски и со своите индивидуални дејствувања, како најмногу да се придржуваа кон програмата на Групата, организирајќи повеќе самостојни изложби во работни колективи, фабрики, хали, мензи, на отворен простор.

Во седмата деценија доаѓа до намалување на нивната изложбена активност...од повеќе објективни и субјективни причини, како што се недоволните средства за организирање настапи, а пред се поради физичкото раслојување на Групата, односно заминувањето од Битола на Пецо Видимче и Методија Ивановски и преселувањето во Скопје, и на Јован Димовски, првин во Скопје, а потоа и во Белград, каде што и денес живеат и творат. Во градот останаа само Борислав Траиковски и Перо Спироски. Секој од нив според своите творечки можности си го пробиваше патот кон сопствената афирмација.

Иако стилски хетерогени, нив ги поврзуваат повеќе заеднички компоненти: релативно блиската генерациска припадност, блиското академско образование, истото поднебје, истите творечки извори и поттици, желбата за спојување на традицијата и народното творештво со современ ликовен јазик, определувањето најчесто за традиционалната иконографија: пејзажи, стара архитектура, мртва природа, а во поново време и слободни апстрактно асоцијативни композиции поврзани со психата на современиот човек, со урбаната средина, но пак во допир со традицијата...

Повторниот настап на членовите на групата ВДИСТ по цели две децении, во сосема нови и изменети културно уметнички околности, во истите места каде што го започнаа патот на својата афирмација, во Музејот на град Загреб и во Културниот центар на Белград во 1978, беше поздравен од ликовната критика како единствен случај на долгогодишно здружено излагање, но со построги оценки за индивидуалните остварувања на одделни автори.

"...Во моментот кога се појави, Групата ги одразуваше естетските и пластичните програми на нашата уметност на педесеттите и делумно на шеесеттите години, а, ценејќи по изложените дела, тој идеал денес останал непреминат и конзервиран во свеста на нејзините членови. Поради тоа оваа изложба останува во сеќавање како евокација на минатото, а конкретните резултати, по правило, зависат од сликарските квалитети на излагачите..." истакнува белградскиот ликовен критичар, гледајќи во делата на Пецо Видимче најголем дострел на изложбата. (Зоран Маркуш, Одјечи прошлости, Борба, Београд, 16.05.1978)

**Љ.(убица) Дамјановска, ВДИСТ, 30 години творештво 1955-1985, предговор на каталог, Музеј на современата уметност, Скопје, 10.10-11.11.1985**

## ГРУПА "77"

Во уметничката галерија "Моша Пијаде" е наместена првата изложба на неодамна формираната ликовна група "77" во која членуваат битолските академски сликари Димитар Кочевски-Мичо, Илија Кочовски и Свето Манев. Во присуство на голем број љубители на ликовната уметност, изложбата ја отвори Павлина Василева, секретар на Секретаријатот за општествени дејности.

Во своето прво заедничко јавување пред битолската ликовна публика тројцата веќе афирмирани ликовни уметници се претставуваат со триесетина експонати, на кои со нови ликовни средства и модерен и автентичен израз авторите го покажуваат човекот и неговите денешни проблеми.

Димитар Кочевски-Мичо на своите експонати го прикажува мисловниот свет на жената, Свето Манев, со релјефно прикажување на елементите, жената ни ја претставува повеќе сензуално, додека Илија Кочовски ни го претставува човекот и ентропиското дејство на современите технички средства врз неговата психа.

*(Редакциска информација), Прва изложба на групата "77", Битолски весник, 25.04.1979.*

"Секој член и пред членувањето во групата 77 и откако е таа формирана, развива независно своја излагачка активност, самостојна или групна". Имајќи го човекот, фигурата и пејзажот како основна тематска преокупација, за нив е заедничко сфаќањето на сликарството, изнаоѓањето решение за основните сликарски проблеми, како што самите велат. Сите тројца го подвлекуваат меѓусебното пријателство како важна компонента во сликарското решавање на задачите што произлегуваат од животната отвореност, сеедно дали тоа се прави на фигуративен или асоцијативен начин.

За мене бојата е од примарно значење - вели Димитар Кочевски. Мојата цел е нејзиниот интензитет да го доведам до звучност. Се обидувам и преку фигурата и преку бојата да внесам што повеќе македонско поднебје. Инаку, многу ме интересира човекот, неговата психичка состојба.

Свето Манев, Коњаник



- Не зближи заедничката потреба нешто повеќе да направиме и во средината во која живееме и во сликарството кое таа го негува - вели Свето Манев. Иако сме на почетокот, доста интензивно работиме. Меѓусебната конкуренција ни дава поттик и ја стимулира нашата работа.

Критичноста, отворените разговори и единството прават да верувам дека долго ќе постои оваа група. Моите слики се асоцијативни. Преку фигурата или преку формата ја прикажувам човековата заробеност и битисување во просторот, затвореноста во себе, или надвор од таа затвореност. Коцката на моите платна како и апстрактниот пејзаж се асоцијација на урбаниот простор и желба да се изнајде некоја друга вредност.

- Работата во групата е полезна и од друга причина: полесно се излага. Не е потребно да се чека да се создадат триесетина дела колку што е потребно за една самостојна изложба. Доволно е тројца да направат по десетина платна и еве изложба. И вака сме почесто нови. Имаме иста концепција за сликарството, но не одвојува манирот. Јас ги испитувам колористичките вредности: контрирањето светло-темно, широка површина-детал, контура на површина-линија, хуманизација-дехуманизација на човекот во просторот и така натаму. Поблизок сум до асоцијативното одошто до дефинираното сликарство - ни рече и третиот член на Групата 77, Илија Кочовски. "

***(С.(офија)Ѓ.(уровска)) Заедништво и во различноста (Ликовна група 77 за прв пат во Скопје во ликовниот салон во трговскиот центар), Нова Македонија, Скопје, 13..06..1980.***

"Во Битола нешто пак се случува. По времето кога ликовната група ВДИСТ го преживеа сопствениот авангарден ризик настапи период на сопствена доминација и признание. И кога ликовната клима фати извесна лушпа на затишје (од недостигот на нова, свежа крв), се појави, во еден ритмички систем, една нова група, која по годината во која се обедини, наречена е - група "77". Трансфузијата беше извршена. Обединувањето како можност за поголемо и посигурно делување, веројатно прифатено е од нивна страна како искусвен акт. Во почетокот основна спојка е: заедничкото настапување (без каква и да е програма), сигурноста во сопствените светови, кои никој не може да им ги отуѓи, свеста за новите можности во нив, и некои определби и ставови (ликовни, духовни и животни) кои можат да егзистираат во нивните конзервации на тема... " Така, во овој миг се дојде до некои заеднички ликовни испитувања. Тоа е просторот, фигурата и светлината, врз кои градат, не исти постапки и философии, а на лични и различни толкувања и интереси за нивните односи и надвладувања. Човекот и покрај добрата намера, е оној покровкиот, подредениот иако материјата (Манев) и мислата и медитацијата (Д.К. Мичо), се исто толку вечен тек и неопходна постојаност. Метафизичките предели на

И. Кочовски, блиски се по ставот за тајната моќ и вечност на просторот. Така се доаѓа до став на песимистички оптимизам (всушност чиста животна вистина). "

"Значи тоа е нивниот последен збор, наменет за оваа изложба, на која нивните експонати и даваат професионална сериозност и издржаност, максимална ангажираност на своите можности..."

"И колку за аргументираност, тоа е тројка на генерациски вршници, каде по некое напишано правило се создаваат идентични потраги, или судири кои не разбираат, ами носат кон некои нови вистини. Некаде во седумдесеттите години е нивниот ликовен старт, па оваа изложба резултат е на сите барања во изминатите десетина- петнаесет години. ..."

"И во сликите, и во цртежите, фигурата и просторот се главните предизвици. Нивните и композициските проблеми, решени се со соодветни знаци, кои даваат можност за артикулативноста од светот на платното. Тие знаци се: линијата, бојата и одредени колористички флеку. Линиската егзистенција (како самостоен зракаст елемент од платната), има исклучива функција за поделба на длабинските планови. Колористичкиот знак се состои во валериските градации, чии вредносни премини постигнуваат длабинска, бескрајна, неопислива перспектива. Колористичките ефекти го имаат истото значење за просторна ориентација, покрај некои алузивни поткрепи за фигуративна медитативност. ..."

**Љубен Пауновски, За ликовната група "77" и за битолскиот ликовен ритам, Современост број 9, Скопје, 1982,**

**Се подготвувате есенва во Македонската академија на науките и уметностите, заедно со членовите на Ликовната група 77 да презентирате дел од своето најново творештво. Што ново познавачите на Вашата уметност ќе можат да видат во октомври?**

Да, во октомври во салонот на МАНУ, по предлог на академик Ташковски, ќе се претставиме: Илија Кочовски, Свето Манев и Димитар Кочевски - Мичо како "Ликовна група 77". Порано не претставуваа како групата од Битола, но сега не знам, бидејќи Манев долги години живее во Скопје, веројатно македонска. На изложбата ќе се претставиме со дваесетина слики /масло на платно/, што треба да донесат преглед на нашите остварувања во сликарството во последниве година две, значи не е ретроспектива, не е студиска, туку најголем дел од експонатите ќе ги опфатат последните наши размисли. Оваа е петнаесетта изложба на групата за овие дваесет и пет години постоење, независно од индивидуалните настапи.

**Која е спецификата на постоењето на Ликовната група 77? Успевате ли да се движите заедно по творечките патеки, без разлика на времето кое минува и промените што природно доаѓаат со него?**

Основната, генералната, специфика на Ликовната група 77 е целосен интегритет на индивидуалноста, автономија на личното, понатаму: сличните

ставови кон уметноста воопшто, особено кон сликарството, /во тоа време сите тројца сликавме фигурација/ прагмата, другарството без и какви да се догми, без манифести без доктрини за естетика, едноставно голема желба да настапуваме заедно, да ја споделиме радоста и да го славиме сликарството. Тоа се случи во далечната 1977 /од таму името на групата/ имено, бевме група ентузијаста, релативно млади автори образовани на белградските академии, кои заедно донесовме извесна свежина во битолскиот ликовен живот, нудевме малку поинакви погледи кон ликовната естетика бевме природна целина, бевме спонтано групирани.

Бидејќи нашето заедништво е фундирано фактички без начела, не подлежи на никакви ограничувања, /една година се претставивме со самостојни изложби во исто време во различни салони/, сметам дека лесно успеавме да опстоиме како група, да се движиме заедно, и истовремено одделно, по творечките патишта без разлика на сите предизвици на времето, индивидуалноста и пријателството, се се поназначени и поизразени.

**Катерина Богоева, Пределот е стожер во интерес на сликарството, "Утрински Весник", четврток - недела, Скопје, 1-4 август 2002**

*Илија Кочовски, ликовен уметник, член на Групата "77"*

## **ГРУПА "КРУГ"**

Ние не можеме надвор од единството. Ние припаѓаме на единството, внатре во законот на спротивностите, ние сме дел од дијалектичкиот дел на природата.

Дадената можност да се живее, подразбира да се акумулира. Аналитичката снага и селективната моќ се преточува во креативност. Креирањето создава облик на вредност.

Обликот на креативната вредност е индивидуална или колективна, карактеристична вредност на ентитетот.

Изборот на силата е во нас; содржината е привлечноста на секојдневието, производот од цивилизацијата или антрополошките вредности обликувани низ призмата на индивидуалната снага на толкувачот.

Дадена ни е можност да манипулираме со се она што било, што е, она што ќе биде.

Дадена ни е можност да створиме ново.

**Зоран Карагонов, "Круг", предговор во каталог, Гевгелија, 1985**  
**Изложба на графики и цртежи**

Спекулирањето за носителите на симултаното криминогено и патогено дејствување подразбира нурнување во причините на нарушувањето на редот во заедницата. Социјалната дисхармонија е несаканата огледална слика во која се манифестираат комплексните причини и практикуваните механизми за одбрана на општествената стабилност. Методологијата на бруталната одбрана на хармонијата е парадоксална, зошто токму таа ја генерира и болеста

и казната и говори за нејзините внатрешни конфликти, за немоќта да ја превенира и излечи општествената каталепсија. Под надзор на историската пресија, како сведоци, фатени сме во моралната стапица, во мрежата конфликти меѓу поединецот и општеството, меѓу жртвите и извршителите. Извршителите од сведоците ја бараат неутралноста, статичноста, жртвите го очекуваат сочувството, акцијата. Извршителите претендираат да ги игнорираат, да ги замолчат, или да ги забораваат жртвите. Феноменот на заборабот е најмоќната одбранбена зона меѓу општествениот и индивидуалниот терор. Дел од тој активен процес на заборабот, но и на сеќавањето е секако и некогашниот женски дом и душевна болница во Фриментл чиј историски контекст на софистициран начин е заменет, со друг современ контекст.

**Конча Пирковска, Во каталогот "4 Autopsyoanalysis", Fremantle art centre, 2000, Австралија**

Како група "Круг", Нина Гештаковска Цветковска, Зденко Бужек и Дијана Томиќ Радевска делуваат од 1985 година, претставувајќи и се на македонската и на европската публика, но денес за прв пат, нивна изложба, на која го поканија да учествува како гостин и професорот од студентските денови со кого сеуште одржуваат постојани контакти- Петар Хаџи Бошков, се отвара на друг континент, австралискиот. Темата за изложба тие сами ја одбраа "Четири автопсихоанализи" и поставката ќе биде отворена до 12 декември во Фриментл арт центарот, во рамките на Фриментл арт фестивалот во предградието на Перт- Фриментл. Контактот со австралискиот галерист го обезбеди хрватскиот член на групата Зденко Бужек, инаку образуван на скопскиот ФЛУ, финансиите за проектот се на Министерството за култура и фондацијата Прохелвеција, а експонатите во Австралија ќе ги придружува и изложбата ќе ја постави графичарката Дијана Радевска.

- Мојам да кажам дека нашите досегашни заеднички изложби главно се темелеа на лични контакти, преписки и активности со галерии од Македонија и од странство, па така и овој пат се работеше за контакт со луѓе коишто навистина многу се потрудија проектот да се реализира- изјави Радевска за "Нова Македонија" пред заминувањето во Австралија. - Луѓето што не поканија, добивајќи ја идејата дека би можеле да настапиме како група во Австралија, во предградието на Перт, во Фриментл и Фриментл арт центарот, се историчари на уметност кои мислеа дека нашата изложба е можеби интересно да се претстави и таму. Се загреавме, при што беше убава прилика да ја потврдиме работата на нашата група, меѓутоа овојпат сакавме да го поканиме и нашиот професор со којшто соработуваме уште од студентски денови и од завршувањето на факултетот до денес имаме интензивни разговори и дискусии околу нашите уметнички цели и амбиции. Навистина ни беше задоволство да го повикаме професорот Петар Хаџи Бошков да излага заедно со нас. Сето ова конечно и на заедничко задоволство се реализира оваа година, иако подготовките за оваа изложба траат веќе две години.



- За нас беше интересна историјата на објектот во кој е сместена галеријата и во кој ќе излагаме, продолжува таа. - Тоа бил затвор и ментална болница., главно за жени, а еден период и за мажи, и тргнавме да се вклопиме со нашите размислувања во тој простор. Мислевме дека секој, работејќи на својата проблематика, откривајќи дел од себе или давајќи ја својата душа преку графиките и видео-проектите, ќе се вклопи во историјатот на галеријата, со духовите кои таму кружат, па му дадовме работен наслов "Четири автопсихоанализи". Тргнавме секој од нас да ја направи таа анализа преку својата работа, се сложивме, наидовме на разбирање и по долги преписки и дефинирање на сите работи, дојдовме до финалниот продукт- изложбата.

За изложбата "Четири автопсихоанализи", како што вели Радевска, е добиена поддршка од Министерството за култура за печатење на каталогот и една авио карта до Австралија, а за снимањето на видео проектот финансиската поддршка е од Швајцарската фондација "Прохелвецција". - Интересно е што сите ние за прв пат се занимаваме со видеото како медиум, додава таа, и ако можам да зборувам од името на сите, се "запаливме" за него. Работата беше интересна- се направија четири проекти коишто, да се пофалам, изгледаат професионално, зашто се работеше со сите професионални технички средства- камера, монтажа, сценарио и добивме убав производ што достоино ќе не претстави и јас ќе ја имам среќата лично да видам како тоа ќе изгледа презентирано на самото место. Инаку, за изложбата се контактираше со тамошните интелектуални структури коишто се желни за гостопримство на вакви групи уметници, расположени да се најдат во тој простор, а особено би го спомнала Круно Мартинац, историчар на уметност кој живее во Фриментл, којшто беше главниот контакт за влегување во Фриментл арт центарот. Изложбата е негова иницијатива и организација, а е долгогодишен пријател на нашиот колега од групата кој живее во Загреб, Зденко Бужек. Мартинац не претстави на менаџерот на галеријата Телма Џон, која навистина даде коментар многу брзо и испрати покана за нашето учество. Што се однесува до делот со кој Томиќ Радевска се претставува, таа објаснува дека работејќи претходно со стари фотографии од својата фамилија, што се нејзина преокупација во последните неколку години, и поттикната од насловот што самите го одбрале за изложбата, се надоврзала на циклусот графички и во видеото сакала да направи една игра, почнувајќи од конструкцијата на физичките карактеристики, продолжувајќи до менталниот склоп којшто генетски се носи во фамилијата. - Како основна нишка во идејата ја земав ДНК како податок кој ги содржи сите главни генетски карактеристики и предиспозиции што секој од нас ги носи и се поиграв со преплетување на портретите од старите фотографии, сакајќи моите претци што веќе ги нема да ги придвижам и да ги оживеам- вели таа. Предизвик беше овој медиум за мене и целиот тој склоп на снимање, монтажа и монтирање музика, беше доживување. Целиот проект- графиките што ќе бидат изложени на ѕид и видеото што ќе се прикажува нон-стоп на изложбата, ќе бидат убава целина. Ми се чини дека ќе делува возбудливо и ќе се вклопи во тој простор, ни рече таа пред заминување.

Нашиот познат скулптор Петар Хаџи Бошков во оваа прилика за "Нова Македонија" изјави дека му било особено задоволство што бил поканет од групата "Круг" да учествува на изложбата и дека тоа чувство го има секогаш кога излага со нив. - Сеуште сум млад по дух и се обидувам да се вклопам во нивните концепции, имајќи ги предвид нашите постојани контакти- вели тој. - Идејата за дополнување на класична графичка изложба со видео за една друга средина каква што е Австралија сметам дека е добро и оправдано. Концептот е психолошки, одбран од страна на моите некогашни студенти, сега колеги, мојот видео носи наслов "Сон", а графиките исто така се нови. Хаџи Бошков, доста воздржан во понатамошното образлагање на својот удел во изложбата, само додава дека ќе ја чека реакцијата на австралиската публика и дека се надева оти и нашата, во скоро иднина, ќе има можност да ја види оваа поставка, на наш терен и интегрално.

- Во видеото спротивставувам елементи: слобода-неслобода, отвореност-затвореност како резултат на една реална провокација од податоците што ги добивме за историјатот на просторот на Фриментл арт центарот, кој некогаш бил казнена институција, односно лудница, а сега е галериски простор- вели Нина Гештаковска Цветковска. Тој контрапункт ме испровоцира да го направам само сценариото за видеото, а колку тоа ќе биде успешно, Дијана ќе каже кога ќе се врати, како го доживеала австралиската публика. Моето видео трае околу 4 минути, музиката е земена од "Анастасија", зашто сакав нешто македонско и амбиентално и мислам дека е интересно вклопена. Концепцијата е во врска со графиките- снимено е како ја работам графиката под притисок, музиката течење со отчукување на срцето (или на часовник) и во втората половина на филмот графиките се враќаат наназад, забрзано како во важните моменти од животот кога на човек му "се враќа филмот": Во исчекување сум на реакцијата, зошто ние за прв пат ќе се сретнеме со публика од друг континент која има поинакви критериуми за уметноста. Би сакала да нагласам дека идејата за видеото е на нашиот "најмлад" член на групата, професорот Петар Хаџи Бошков, а ние со задоволство ја прифативме, вели Цветковска.

- Зденко, кој последните години живее во Загреб, ама не пропушта прилика да и се претстави на "својата" некогашна скопска публика што го памети по инсталацијата од 1996 година "Тито Бужек" и видеото од "Апокалипса сега" во 1998, во Фриментл оди со видео проектот за перформансот "Садење дрво" во кој се дистанцира од посткомунистичката елита, на која фактички, и припаѓаше неговата фамилија. - Темата на изложбата сосема ми одговара на поривот да ги бришам трагите на старата идеологија, да ги дислоцирам спомениците на претходните херои и да ги заменувам со нови идоли. Дрвото, според мене, е бесмртен еколошки принцип, дезидеологизиран споменик, нужен на идните елити, вели тој.

Автор на камерата и светлото на македонските видео проекти за "Четири автопсихоанализи" е Роберт Јанкулоски, додека за видеото на Бужек е Хрвое Хорват. Автор на текстот од каталогот е на Конча Пирковска, а дизајнот на каталогот е на Дијана Томиќ Радевска.

**Софија Ґуровска, Четири автопсихоанализи, Нова Македонија,  
Скопје, 18/19 ноември, 2000**

**Се слуша за новите планови на ликовната група "Круг". За што станува збор?**

Подготвуваме еден нов проект којшто повторно ќе биде поврзан со фамилијата и генетските предиспозиции што сите ги носиме и некој душевен расказ околу мојата поврзаност со фамилијата којашто сега ќе биде во друг медиум- видео проект. Тој треба да се оствари наскоро и ќе биде прикажан во октомври заедно со групата "Круг" и професорот Петар Хаџи Бошков во Австралија, во Фримент артс центарот во градот Фриментл близу до Перт. Името на проектот е "Четири автопсихоанализи"- секој од нас прави една автопсихоанализа, така што самото име кажува за што се работи. Тоа е повторно барање на мојата личност: во тие личности што ги знам по сеќавање, по приказки или пак во овие личности со кои сега живеам.

Галеријата во Фриментл, што е многу интересно, е поставена во бивша женска лудница. Токму затоа тргнавме да работиме таков проект- да правиме автопсихоанализи преку сопствената работа- сето она што го работиме се гледа во нерв, карактер, духовно расположение, наши наслојки од минатото или пак нашата ДНК преку тие психоанализи.

**Како дојдовте до оваа австралиска галерија?**

Се работи за еден контакт кој што Зденко Бужек, еден од членовите на групата "Круг" го има веќе подолго време. Терминот е веќе еднаш одложен поради тоа што недобивме поддршка од Министерството за култура, па побаравме повторно одложување и добивме простор за октомври годинава. Се надевам дека сега ќе биде добро зашто добивме средства од фондацијата "Прохелвеџија" за техничка поддршка за оставрување на проектот- за снимање на видео проектот. Се надевам дека по Австралија ќе дојде и претставување на тој проект овде во Македонија и на други места, ако биде интересно и ако побудиме интересирање. Освен споменатите член е на "Круг" и Нина Гештаковска Цветковска...

**Софија Ґуровска, Листање стари фотографии, Нова Македонија,  
08..03..2000**

## ГРУПА "КИКС"

### Зошто излегуваме

- Кога веќе ме прашувате, да одговорам. Мене не ми е јасно зошто излегуваме вака, како хумористично-сатиричен додаток. На мислење сум дека е време (крајно време) на хуморот и САТИРАТА да им се посвети поголемо внимание и поголем простор. (ДАРКО МАРКОВИЌ)

- Јас ќе го дополнам Дарко. Едноставно, излегуваме бидејќи "Студентски збор" тоа ни го овозможи. (ДУКАН ЈЕЛЕНКОВИЌ)

- Денешниот човек, освен работа, чувствува потреба некаде да излезе во слободното време. Ете ние излегуваме во "КИКС". (БОРО ПЕЈЧИНОВ)

- Мислам дека по долго време статирање во безмалку сите весници во Републиката, крајно е време да ни се додели голема ролја. (ВЛАДО ЈОЦИЌ)

- Ако некој излегува, не мора да значи дека скита. (ДИМИТАР ЧУДО)

- Досега работевме диво на едно така благодарно поле. Време е да заориме со трактор, наместо со мотика, како што досега го практикувавме. (ЉУПЧО ФИЛИПОВ)

- Јас знам зошто излегуваме, но несакам да кажам. Убеден сум само во тоа дека е добро што излегуваме. (МИКИ КОСТИЌ)

- Излегуваме како додаток. Ако киксираме, киксот на еден мал Кикс ќе биде многу помал отколку киксот на еден голем Кикс. (ДУШКО ДУШКОВ)  
**"Студентски збор", КИКС, Хумористичен прилог, 1965**

(Современа македонска карикатура и хумор, едисија "Кикс")

Крајот на педесеттите години во Македонија го карактеризираат одредени моменти кои поволно и поттикнувачки ќе влијаат врз развојот на македонската карикатура. Тогаш, на страниците на "Нова Македонија", објавуваат свои карикатури со надворешнополитички теми Панде Јаревски, Методи Петров и Живко Козар. Исто така, на страниците на "Нова Македонија", во неделната хумористична рубрика, постојано се објавувани карикатури на Шавал, Семпе, Боск, Ховив, Ласалви, кои одиграа важна улога за артикулирање на првите обиди во карикатурата од македонски автори. На овие млади ентузијаста, кои почнаа да објавуваат повремено, влијаеја и карикатурите во белградски "Јез", пред се од некои веќе оформени имиња како што се И. Кушаниќ, Руменчиќ, М. Крњетин, М. Добриќ и други. Повод за поголемо респектирање на карикатурата даде самостојната изложба на Василие Поповиќ-Џицо, така што тој уште повеќе влијаеше врз нив со своето творештво, посебно со виртуозниот цртеж и уверливата карикатурална деформација.

Посебно внимание заслужува весникот "Студентски збор", на чии страници не само што се промовираа млади нови имиња во областа на карикатурата, особено во тој ран полетен период на нејзиниот развој, туку тој направи и нешто повеќе. Овој весник, всушност, и овозможи на една група



книгата. Групата "Кикс", барем извесно време, одигра улога на "школа" на млади карикатуристи и хумористи, почнувајќи од основањето во 1960 година, низ хумористично-сатиричниот подлисток "Кикс" на четири страници во весникот "Студентски збор". Потоа, тие организираа пет изложби на карикатури во Скопје и една во Белград, неколку пати се појавуваа пред публиката преку усни новини со директно цртање на карикатури, организирање на бруцошки вечери, на бригадирски вечери, со уредување на сидни весници и др. Искреноста и дозата на критичност спрема актуелните прашања од општествениот живот, ги заокружуваа настојувањата и вредностите што ги постигнаа членовите на оваа група која работеше низ дружење, заеднички, во еден краток временски период, но со забележлива улога во нашата средина.

Активноста на членовите на групата "Кикс" се одвиваше на повеќе планови, избиравајќи се за свое место во весникот "Нова Македонија", а извесно време тие објавуваа и на страниците на "Вечер", во кој по земјотресот во 1963 година се појави рубриката "Епицентар". Покрај очигледниот наивизам, овие млади карикатуристи (главно студенти, најчесто на Архитектонскиот факултет), направија мал, но значаен чекор во развојот на карикатурата во нашата средина. Своите дела, работени на теми од своето студентско секојдневие и општествена средина, тие ги сведоа на елементарен цртеж ослободен од детали, со јасна порака која сеуште е изразена со нагласена наративност и ситуацијата со повремени обиди во подрачјето на портретната карикатура.

Овие млади ентузијастички со својата активност го привлекоа вниманието на други љубители на карикатурата кои, секако, во почетокот многу невешто, почнаа да ги прават првите чекори во карикатурата. Во тие години со свои цртежи се појавија: Ане Василевски, Делчо Михајлов, Методи Андонов, Цветан Кулумов, Коле Ангеловски, Илија Поповски, Јован Ношпал и други.

Значаен е придонесот, преку застапеноста на карикатури на своите страници, на "Млад борец" (постојана галерија на посебни претставувања), на "Фокус" во 1970-1971 година, на "Комунист, потоа на магазинот "21" и особено на ревијата "Екран", која од основањето внесува посебни страници под назив "Пливадон", подоцна "Солзавец", потоа претставувања на одделни имиња итн. Притоа, не треба да се забораваат фабричките весници, како што е "Металург" и други.

**Владимир Величковски, ФОРМИРАЊЕТО НА ГРУПАТА "КИКС",  
"Македонска карикатура", Остен, Скопје, 1994**

### **ГРУПА "ТУШ - ЛАБОРАТОРИЈА"**

Почетокот на осумдесеттите години за македонскиот стрип беа особено значајни. Новиот авторски бран цртачи, на страниците на нашиот младински печат, започна да ги објавува своите "нови квадрати" донесувајќи го современиот сензибилитет што во бившите ЈУ простори (најмногу во Белград и Загреб) се оствари цела една деценија порано, но и заради уште еден

интересен феномен: појавата на првата целовита стрип-група, скопската "ТУШ-ЛАБОРАТОРИЈА". Токму на самиот почеток на осумдесеттите, имено, Игор Тошевски започна, во "Млад борец" да ги објавува своите илустрации, а набргу и некои од своите први "комични" стрипови во кои се чувствуваше онаа иницијална "поместеност" на современото посматрање на стрипот и на самиот свет низ него, уште вотоа време поставувајќи ја својата идеја за една поцеловита група што ќе работи според принципите на новата визуелна чувствителност чијашто составка уште одамна стана "деветтата уметност". Дури на почетокот на 1982 година, меѓутоа, беа создадени основните предуслови за создавање на групата со доаѓањето на Маријан Камировски и со објавувањето на неговиот стрип "Орден", оваа група веќе доби свој "јавен легитимитет", иако и пред тоа, стриповите на Тошевски беа објавувани со потписот на групата што сеуште живееше во желбите на младиот цртач. Во текот на 1982-та, покрај цртачите Тошевски и Камировски и Томислав Османли, којшто беше "задолжен" за теорија на стрипот на групата и пристапуваат и Ванчо Полазаревски, како сценарист и, конечно младиот цртач Кочо Трајановски, којшто исто така на своите првообјавени стрипови го става потписот и амблемот на младата стрип-група "Туш лабораторија" чијашто целовитост се огледува во "паралелната", се посамостојната работа и "покривање" на најзначајните сегменти на стриповската област на дејствување. Групата токму поради оваа поделба на "домени" и поради најспонтаниот начин на работа, но со меѓусебна координација, се покажа како мала, но витална асоцијација што кај нас го воведо новиот сензибилитет на светски актуелно стрип-творештво. Групата беше врзана за прилогот "Координати" на весникот "Млад борец" чиј уредник беше членот задолжен за теорија, па покрај "Млад борец" го имаше како свој речиси "автентичен" новински простор оној на "Координати". Со текот на времето, контактите меѓу членовите ослабуваат, а со тоа и потребата од постоење на групата се намалува, така што некаде кон средината на 1985 година "Туш- лабораторија" едноставно згасна. Зад неа останува еден огромен ентузијазам излезен во низа стрипови на тројцата автори и втиснат на новинската хартија на "Млад борец", "Екран" и во една пригода, на "ЈУ-стрип магазин".

**Томислав Османли, СТРИП ЗАПИС СО ЧОВЕЧКИ ЛИК, Култура, Скопје, 2002**

## **ГРУПА "ЗЕРО"**

Нашата ликовна уметност во странство

Групата "0" или "Зеро" (Нула) на што повеќе инсистираат нејзините членови, настана спонтано низ дружењето на одреден број уметници главно дипломирани на Факултетот на ликовни уметности во Скопје. Нивниот прв настап е забележан во 1985 година на изложбата "Експресија, гест, акција" во Музејот на Македонија - Скопје. Тогаш стана јасно дека станува збор за група млади творци, изразити и посебни индивидуалности, на коишто им се заеднички

побуната родена во овие наши простори и настојувањето да создадат посебен ликовен јазик кој нема да биде пречка за меѓусебно поврзување на заеднички замислени проекти. Работата на групата "Зеро" се гради врз некои постмодернистички постулати во уметноста на осумдесеттите години, поврзувајќи одредени искуства на енформелното сликарство, неоекспресионизмот, поп-артот, разните елементи на: сликарството на графитите како и можностите на видео-лентата. Притоа, посебно треба да се нагласи различното и инвентивно користење на скулпторските инсталации, комбинирани со ефекти на светлина и звук, својствата на хепенингот и слично. Посебно, колажната техника со употреба на разни материјали придонесе да се создадат мозаично поврзани целини, своевидна поетика на фрагментот која на еден суров и најчесто суптилен начин го изразува ова време на "ситно сечење на духот". Оттука, препознатливата иронија во изразот, извесен хумор кој ја открива повеќе зајадливоста и затвореноста отколку ведрина на духот. Тие ја изразуваат таинственоста на знакот, енигматичките лавиринти на духот, убавината на надреалното и привлечноста на грдото. Во нивните дел ане постои средишен мотив, или класичен ред на елементите, но не ги одбегнуваат хармоничните композициски односи без оглед дали се работи за изведување на апстрактните ритмови или во комбинација со фигуративни (некои од нив и мошне класични) претстави. Нивната ставрност е составена од повеќе елементи, од комбинација на различни делови кои се поврзуваат меѓусебе на неочекуван или необичен начин, но во секој случај тие се ликовно промислени. Класичната сликарска техника влегува во комбинација со други материјали и техники, неоптоварени од конвенционалното разбирање на сликарското платно и ликовната естетика. Со разлагањето и деструкцијата на предметот созреваше и новата свест за просторот со посебен акцент на структурата на сликаната површина. Во нивните инсталации и објекти внесени се елементи на скулптура и на сликарство чија амбиентална артикулација отвори нова димензија на време-простор со посебни аудио-визуелни ефекти.

Во одделни настапи групата "Зеро", прифаќа и други уметници со слични настојувања, го прошири регистерот на свесни "цитати", но исто така го истакна значењето на нагоните и импровизацијата. Во својот "еластичен номадизам" тие ја опфаќаат афтономната област на самите форми и бои, влегоа во подрачјето на алузиите и асоцијациите, но исто така и пред се ја афирмираат својата фрагментарна, симболична визија, одредени иронично претставени ангажирани содржини (алузии на одредени идеолошки, политички и други состојби во денешниот свет). Своите намери овие уметници ги изразуваат и низ необичните, провокативни наслови на делата земени од "јазикот на улицата", но исто така, и од филозофијата на Истокот што ја изразува нивната побуна и барањето духовни вредности на човечката егзистенција. Со една забележлива креативна енергија нашите уметници не уверуваат во своето несогласување со одредени конвенции и предрасуди, во својата вознемирено мозаично соединета визија за светот, тие се интровертирани и романтични што е резултат и на нивната општествена оутѓеност. Членовите на групата "Зеро" негуваат предизвикувачки, жесток начин на изразување, полн со контрасти и со живот, кој наизглед случајно се служи со некои елементи, а тие



всушност се делови на една контролирана ликовна целина, некогаш електрична, но секогаш поврзана и препознатлива. Нивната инвенција е често производ на "слободно движење на духот", некогаш наизглед хаотично но со една кохерентност на ликовниот израз.

Постмодернизмот настана како реакција и стремез за рушење на идеолошките структури кои не се срушени сосем во уметноста како и во други области на човечкото дејствување. Членовите на групата "Зеро", во согласност со барањата на сопствената личност, ни го откриваат ангажираниот однос спрема стварноста, уверени дека сликата и ликовниот јазик не треба да се вербализираат и дека тоа што го носат во себе ги сфаќаат како вистински свет чие "произволно значење" се наметнува како важно. Во своите дела тие не внесуваат толку техничка и стилска иновација колку што укажуваат на еден нов начин на доживување и гледање на нештата, регистрирајќи една нова состојба на духот, надвор од сите програми.

Групата "Зеро" е дел од оние појави што дојдоа како резултат на ослободуваните процеси посебно од половината на осумдесеттите години. Тие продолжуваат одредени "нови појави" во современата македонска ликовна уметност, наоѓајќи духовни сродници пред своето појавување но и подоцна, се до денес (посебно на одреден вид хепенинзи, интермедиумски истражувања). Во периодот 1985-86 година дел од групата реализира три мурали со поголеми димензии (Перица Георгиев, Александар Станковски, Ибрахим Беди, Синиша Цветковски, Златко трајчевски, Игор Тошевски и Миодраг Десовски) кои се решени како композиции со богата пиктурална структура и асоцијативни содржини (Домот на младите, Основното училиште "Тефејуз" и "Галерија-7"-чајилница сите во Скопје).

Своите замисли групата ги реализира во алтернативни простори но исто така ги сообразува со одредени галериски и музејски простори. По успешното претставување во холандскиот град Бреда групата врз основа на личен контакт неодамна се претстави во Културниот центар во градот Келн. Во убаво уредениот каталог за оваа изложба Томас Штраус кој е меѓу поискусните ликовни критичари, ќе внесе некои свои забележувања. Така, меѓу другото тој ќе напише: "Функцијата на етничкото себесознавање, присутна по цела Источна Европа, ја зафаќа и современата македонска уметност. Како точка во која се допираат Исток и Запад, Византија и Европа, римското и ортодоксното христијанство, исламот и другите



Александар Станковски,  
Мозаична слика

религии и идеологии, под ова поднебје се кристализира сознанието што произлегува од бројните и различни традиции". И потоа: "Слично како и во Диселдорф на неизбежниот повоен период и овде "Зеро"-нултата точка значи темелна подготвеност на младите за нивното безрезервно отворање кон нови импулси..."

Во тоа не уверува нежното и поетично сликарство на Перица Георгиев, богатата ликовна структура на Игор Тошевски, вознемирениите комбинации на Александар Станковски, (кој подолго време престојува во Келн), зголемуваните делови и контрасти кај Златко Трајковски, суптилната анализа на Татјана Миљоска, суровите склопови на Миодраг Десовски и посебно деликатните односи на пластичните елементи во просторот (најчесто користи стебла и гранки поврзани со канап и друг природен материјал) на вајарот Ибрахим Беди. Групата "Зеро" и со своето најново остварување во Музејот на Македонија-Скопје (7.09) мултимедиумскиот простор "Зеро Шапти" чиј наслов е исто така спонтано одбран, ја потврди својата припадност на "новата уметничка практика", на еден вид алтернативно делување во нашата уметност. Во сценографски осмислен целосен простор (композиран од поединечни асамблажни целинислики, предмети и др.) низ понагласена процесуалност во одредено време се одвиваше своевиден аудио-визуелен хепенинг во кој се преплетуваа разни содржини и идеи, различни сензации, сетилни и духовни. Во еден нагласен ритам тензијата во доживувањето се менуваа "слики" од проектираните слајдови и на телевизиските екрани, потоа звуци на модерна музика, разни светлосни ефекти и ориентални "мириси". Во намерната збрканост се откриваше изненадата и шокот кои требаа да предизвикаат интроспектирани духовни процеси во човекот. Во секој случај тие понудија едно впечатливо остварување кое имаше своја динамика и осмисленост во одреден простор и во одредено време.

Затоа, не случајно на групата "Зеро" и се доверени задачите да го означат на свој начин почетокот на годишниот Млад отворен театар. Оваа манифестација која опфати исликување од членовите на групата на стари сидови од рушени куќи во строгиот центар на градот (на главната улица недалеку од Клубот на писателите). На тој начин беше реализирана една дамнешна идеја повремено и смислено, по пат на сликарски интервенции, на разни "слепи" места да се намали сивилото во амбиентот на нашиот град. Естетскиот аспект на оваа интервенција е дополнет со извесното социјално и психолошко значење.

**Владимир Величковски, ZERO SHAKTI, "Нова Македонија", ЛИК, Скопје, 26..09..1990**

*Отприлика тогаш вие неколкумина "стари пријатели" (Перица Георгиевски, Ацо Станковски, Синиша Цветковски, Игор Тошевски, Златко Трајковски?!) го формирате ЗЕРО, така? Тоа е една од позначајните работи во македонската уметност во осумдесеттите, иако тоа некои сеуште не го сфаќаат, имаш таков впечаток? Впрочем, никогаш ниту вас како група ниту тебе лично*

таа "академска" (читај "полуобразована" и вон сите можни токови на современата уметност) критика не ви обрнала некое внимание. Или се лажам?

Не се лажеш. Во монографијата за историјата на македонското сликарство Соња Абаџиева не го ни споменува ЗЕРО, што е ...

*Кретенизам.*

Не, немој така. Слушај, тие осумдесетти, посебно тој период 85-89, мислам дека се прилично важни за нашата уметност. Не само заради ЗЕРО. А ЗЕРО, инаку, некако настанува, тоа морам да го спомнам, под закрилата на тогаш отворената чајџилница *Галерија Седум*, која беше некаков вакумски, анти-простор меѓу "моќните" институции, универзитетот, ФЛУ, музеите и Уметничката галерија. Таму се собираа буквално најразлични можни луѓе и богами "зрачеше", беше интересно.

*Што мислиш за заедничката креација, по искуството со ЗЕРО, и во светлината на ова што велиш, "го нема веќе она дружење од осумдесеттите во градов"?*

ЗЕРО беше чуден феномен, пола група пола девојка, ха! Секој си тераше свое, но ги наоѓавме тие заеднички јазли и имаше пар интересни проекти...Сите тие се снажни креативни личности и без ЗЕРО, но мислам дека ЗЕРО е добра состојка во сите наши кариери поединечно...Од друга страна, таа грешка што не не ставија во Антологијата...

**Аббе Бузони, Интервју со Ибрахим Беди, "Маргина", 22, Скопје, 1995**

*Галеријата 7* во осумдесеттите беше скопското *Кабаре-Волтер*. Тука почна да се формира уметничката менаџерија позната како група *Зеро*.

Епизодите од животот на групата *Зеро* како да се превземени од стриповите на Роберт Крамб. Највозвишените амбиции на групата *Зеро* во почетокот на нејзиното делување беше добро да се напуши хашиш или трева и да се шиба поликолор по сидовите на институциите во азискиот дел на Скопје. Исто така бевме и големи љубители на LSD, така што често муралите што ги плескавме ги ширеа и отвараа сидовите, а публиката на нашите перформанси се претвараше во кокошки, зајци и мали сиви полски глупци. Беше забавно. Бевме како добро уигран тим кој на дрбогерашките терени неможе да падне "даун". Се дружевме со нам слично изобличени креатури, имавме секој сопствена интима и многу патувавме (секако индивидуално).

И денес се сеќавам на некои психоделични патувања низ земјите на Африка, Азија, средна и западна Европа, со Пепси, со Игор, со Антони, со Жанета...од кои би можеле да се направат феноменални on the road сценарија.

Првиот настап на она што подоцна ќе стане *Зеро* беше еден перформанс во Штип. Со Конча Пирковска (која во голема мера внесе една интелектуална префинетост) и со фантастичниот Пепси зборевме за структуралната конструкција на перформансот. Зоран М. од Штип кај кого гостувавме и кој го организира настапот ни вети големо количество жаби. Се договоривме да организираме симболичко и конкретно ослободување на жабите

низ акт на апсурдна статистичка операција. По тој повод требаше да се намести мало плато заградено од сите страни (во форма на широка отворена кутија) со четири излези од кои жабите би паднале во спасоносните води на локалната фонтана. Велам спасоносни затоа што врз платото жабите требаа да истураат заедно со кофи поликолор боја. Така, секоја жаба што ќе се најдеше во водата која ја раствора и чисти бојата од кожата ќе го преживееше перформансот, а сите оние жаби кои ќе останеа предолго на платото ќе загинеа поради сушењето на бојата. На четирите излези (секој од една страна на платото) требаше да стојат четири натписи: *Уметност, Религија, Идеологија и Наука*. Жабите во своето спасоносно патешествие требаше да формираат обоени траги (слики), а бројот на жабите што го преминуваат секој излез требаше да формира концептуална статистика. Но ловците на жаби таа вечер не беа успешни. Пред перформансот повеќе зачудено отколку разочарано се најдовме очи во очи со два креакача чие вонземјанско неразбирање толку не трогна што бевме среќни што првобитната идеја не беше можно да се реализира. Перформансот се претвори во оргијастичко прскање поликолор со таков спонтанитет и енергија што зачудената од почеток публика брзо се ослободи од првобитната фрустрација и влезе во таква екстатичност што сето тоа почна да наликува на некаков Вуду ритуал.

Официјално (или повеќе ако сакате - реално) групата *Зеро* настана 1985, а нејзиното прво институционално појавување беше на големата изложба - *Гест, експресија, акција* организирана од страна на Владимир Величковски во Музејот на Македонија. *Зеро* беше повеќе паралелизам на нашето индивидуално делување, резултат на нашето дружење. Во тоа време гравитиравме околу *Галерија 7* - која беше главно собиралиште на сите анархисти, параноици, SF-фрикови, луди поети, софистицирани криминалци, дегенерирани академци, филозофични еснафи, локални мутанти, несфатени педери и лезбејки, дрогераша, идни министри, префинети заводнички, евтини проститутки, агенти на CIA, опозициони заговорници, шизофрени мистици, подздебелени циници, фантомизирани кавгачии, трговци на ситно, дилери со дрога, забегани научници, еротизирани тинејџерки, егоцентрични рокери и турбулентни панкери, кодоши на Удба, просјаци и по некоја заскитана кокошка од соседниот двор. Групата *Зеро* ја исфрлаше својата уметност без големи претензии што таа уметност треба да претставува и колку таа уметност вреди во структурите на било кој систем на вредности.

**Аббе Бузони, АЛЕКСАНДАР СТАНКОВСКИ, "Маргина", 26 - 28, Скопје,**

1996

**Маргина Интервју**

Информативен разговор:

Игор, после Станковски и Беди, ти си третиот член од бившата уметничка група "Зеро" што се појавува во Маргина. Кажи ни нешто за времето на "Зеро", за односот "лична креација"- "групна креација", посебно со оглед на тоа што ти и пред "Зеро", во почетокот на осумдесеттите беше член на стреип групата "Туш-лабораторија". Освен тоа заедно со Вулкански неколку месеци работевте на еден за овие прилики необичен проект на "постмодернизам за деца" што се викаше "Призрак против Сенка" и излегуваше во "Наш свет". Лично знам дека заедничката работа често носи деликатни проблеми, а знам и дека ти лично имаш во најмала рака двојни искуства од заедничката работа.

— Работата со *Зеро* за мене претставуваше едно романтично патешествие. Во тој период многу работи ми се случуваа прв пат-првиот мирис на сликарско ателје, запознавањето со Ацо, Пепси, сликарство на голем формат, автостоп до Лондон, првиот џоинт...многу ми беа важни муабетите околу уметноста и филозофијата што често се развлечкуваа до разденување на пусти автобуски станици сред Бит-пазар или Козле. Да не забораваме на чајцилничката сцена во "Галеријата 7" што на посебен начин придонесе во формирањето на една специфична скулптурна арена. Меѓу луѓето во *Зеро* постоеше еден либерален став кој многумина го толкуваа како несериозност, со исклучок на Владимир Величковски, и Сузана Милевска, тогаш на почетокот на кариерата како критичар, така што во еден момент ни самите не знаевме кој се е член на *Зеро* зашто многу ни се приклучуваа неформално (Штур, Ема, Шилјо, Тања, Тони, Џенгис, Балов и др.). Но, тоа се совпаѓаше со општото креативно расположение што доминираше во тоа време. Она што го правевме тогаш, преку изложби, хепенинзи и мурали, беше од голема важност, пред се за самите нас, но и за јавноста чија потреба од свежина во ликовниот живот беше очигледна.

Можеби една од причините за распаѓањето на групата беше таа што немавме зацртано некаква конкретна цел, во смисла на програма или манифест врз чија основа би се изработила поефикасна стратегија или би се развила автентична знаковност. Сеедно. По куп изложби во земјата и во странство (Бреда, Келн), *Зеро* исполни една важна функција на нашите простори. Жалам само што, по толку заедничка работа, никој не се сети да издаде каталог или монографија за постоењето на една од најинтересните појави на ликовната и културна сцена кај нас, во осумдесеттите.

Што се однесува за работење во група, тоа носи добри и лоши страни. За мене тогаш, на самиот почеток, заедничката работа ми овозможи да стекнам нови, важни искуства, поддршка и нормално, помала одговорност (се покриваш со другиот). Таквата работа е добредојдена особено во времиња на нетолеранција од јавноста кон она што е ново, непознато. Во *Зеро* долго време бев најмладиот сликар и благодарен сум им на толеранцијата на постарите членови кои, знеме, се уште се активни до денес.

**Г.Н.Ом, ИГОР ТОШЕВСКИ, "Маргина", бр. 36, Скопје, 2/1997**

## "ЗЕРО"

- *Зеро* беше спонтана потреба на неколку луѓе од ликовната академија, некаде во почетокот на осумдесеттите. Всушност, тоа беше една обична средба на луѓе меѓу кои имаше некакво совпаѓање на духовни потреби, сликање, музика, контакти. Затоа *Зеро* никогаш не била формална група, немаше дури ни интелектуални конотации, туку таа, едноставно, се случи. Нејзини неформални членови беа: **Ацо Станковски, Сениша Цветковски, Тања Миљоска, Ибрахим Беди, Игор Тошевски, Мишо Весовски.** . . Интеракцијата за мене беше еден од највозбудливите елементи во *Зеро* кога едни на други си влегуваме во сликите, еден вид цез музика, импровизација и слободна комуникација.

*Зеро* остана белег на скопската сликарска сцена, оставајќи зад себе сериозен габарит и влијание врз новите генерации уметници. Оваа група беше иницијација за поинаков приод кон уметноста, да се излезе од етаблираното и да се упати кон маргините на креативното, кон алтернативата и андерграундот.

**Влатко Галевски, ДИШЕЊЕТО Е РЕЛИГИЈА, "Форум", Скопје,  
12..06. - 25..07.. 2002**

*Разговор со Перица Георгиев - Пепси, сликар и мислител*

## АЛЕКСАНДАР СТАНКОВСКИ

### Македонија има алхемиска вредност

Како идеен водач (заедно со Перица Георгиев) на групата "Зеро", "режира" многу акции, хепенинзи, јавни сликања и перформанси, што е резултат на неговата алтернативна ориентација и наклонетост спрема дејствување надвор од институциите (в. Томас Штраус - предговор во каталогот за изложбата на групата "Зеро", одржана во Културниот центар за источноевропска уметност ИГНИС во Келн, во 1990 година).

## ИБРАХИМ БЕДИ

### Приказни обоени во сино

Периодот за кој и Беди Ибрахим сака да говори се осумдесеттите години од минатиот век, кога ликовната уметност во Македонија излезе на улиците преку она што го создаваше групата "Зеро" во која беа тој, Александар Станковски, Перица Георгиевски, Златко Трајковски, Игор Тошевски и голем број други сликари. "Ние бевме во чаршијата, во "Галерија 7", во еден меѓупростор од каде што ги направивме сите мурални, инсталации, заедничките дела. Тогаш критичарите не се согласуваа со она што го правевме, иако знаеа дека тоа не е ништо ново, меѓутоа им беше чудно што да се направи, што да се каже. Прв се јави ликовниот критичар Владимир Величковски, кој го забележа тоа како појава, и се понуди да направи андерграунд изложба. Бидејќи за

изложбата на групата и беше потребно име, тој не нарече "Зеро". На моменти луѓето мислеа дека ние сме некоја радикална група како западните зелени, но не бевме тоа. Се што неможевме да правиме во ателје, или, пак, во Галеријата, го правевме на улица, работејќи четири, пет години. Се собиравме, шетавме, сликавме, но од тоа не правевме паради. За нас тоа беше вистинското. Работевме на многу места, правевме мурали во училиштата, на отворените простори. Луѓето таму каде што работевме ни носеа храна, пијалак и не гледаа. Голем број нив никогаш и немаа влезено во музеј, бидејќи за тоа е потребна влезница, добра облека, а со нас можеше директно да се оствари контакт со уметноста, со уметникот, но и да ни сугерираат, да контактираат, комуницираат со делото. Кога влеговме во институциите како автори со такви дела и бевме забележани во македонската ликовна уметност, ние се разделивме, не под притисок, туку како израз на созревање. Иако бевме група, сите бевме индивидуалци кои имаа сила на едно мултикултурно ниво.

**Катерина Богоева, "Современи Македонски уметници", Shashoua Press, London 2002**

#### **ГРУПА "1 АМ"**

Всушност, прашањата за колективното творење во ликовни групи и на колективното создавање воопшто во македонската уметничка практика се поставува уште од крајот на шеесеттите години со делувањето на младите сликари М. Коџоман, Д. Бежан и други, особено од раните седумдесетти години со колористичките интервенции на сликарите С. Шемов, Н. Фидановски и група млади сликари, како и во акциите на групата 1 АМ, предводена од режисерот Милчо Манчевски. Покрај тоа што замислата може да биде во основа поставена од предводникот на групата (Манчевски) таа се доразвива, формира и изведува од сите членови на групата (А. Станковски и други како анонимни членови на групата) кои се рамноправни во учеството и реализацијата на проектот. Всушност, групата 1 АМ настапува единствено под ова име, без издвојување на било кој од групата, значи анонимно. Колективното истражување и експериментирање, дискусии и дружење, постепено се собираат околу една водечка идеја што ја прифаќаат сите, и ја реализираат не без извесни непредвидливости, импровизации и игри итн. Тука се отвара прашањето на совладување на отпорите на одделни членови- индивидуални творци, односот професионалец и непрофесионалец и слично. Речиси утописки делува мислењето дека, "Спротивноста меѓу индивидуата, групата и колективното ќе се ресорбира во патот кон демократизација на сите културни активности."

Групата 1 АМ на 10 декември 1983 година во Домот на младите во Скопје изведе акција која опфати повеќе елементи на дејствување, кои се одвиваа истовремено, комбинирани или посебни, како што се вклучување карактеристични белези за концептуализмот, перформансот, процесуалноста, со елементи на текстуални образлагања, пуштање музика, проектирање филм, правење рецитал, разни предмети (топење мраз) и тн. Беше умножен "План за настапот" кој ја опфаќа целокупната активност од отварањето на галериските

врати до најситни банални активности кои сами по себе зборуваат за иронизирано настапување со потенцирање на апсурдноста, бесмислата и парадоксалноста на таа испревртена логика на "естетиката на секојдневието". Илустративен е текстот на Поканата за оваа акција, во кој е напишано: "Групата 1 AM е неформален собир на уметници. Нивниот прв настап го започнуваме со овој текст што го држите в раце. Поканата треба да побуди интересирање кај читачот и да му послужи како информација за местото и времето на настапот... Исто така, овој текст е и еден од 3285-те елементи во настапот на групата 1 AM (обрнете внимание на тенденциозното повторување на името на групата 1 AM), кое кај посетителот треба да предизвика пожелен ефект, т.е. да го наведе да го запомни името 1 AM..."

Вториот настап на групата, одржан во истата Галерија, ги има истите појдовни основи и замисли како претходниот. Беше инсцениран амбиент, мултимедијално анимиран, со едновремено дејствување на неколку паралелни реалности (ТВ програма, слајд-проекции со случајно направен избор, музика и слично.) Необичноста на овој "хепенинг" се состоеше токму во неговата секојдневност и баналност, во контекстот на "случувања", без развојни кумулативни точки и поенти. Со тие "случувања", без "случувања", преку комбинираниите и дисхармонични визуелни ефекти, особено со противречните "ситуации" и употребниот метод на разговор и провокација, како да сакаше да се отвори процес на неконвенционално доживување и размислување за смислата и бесмислата на нештата, сомневање, на повторно барање идентитет во денешниот техницизиран свет. Тоа на чуден начин го покажаа со тематско определување на акцијата со насловот "Како да му се објаснат сликите на мртов зајак", познатиот прв перформанс на Џ. Бојс, одржан во 1963 година. Всушност, тука започнува и завршува парадоксот на оваа акција, која неодредено, непровокативно и неубедливо не потсети на мислата од спомнатиот концептуалист дека "Уметноста е еднаква на животот, уметноста е еднаква на човекот". Тоа го потврдува и шестата точка од "(Прашалниот) на групата 1 AM" во која стои: "дали тоа што настапите на групата 1 AM не се ни концептуалистичко дело, хепенинг, перформанс, бодиарт, структуралистичко дело, ГАСП-уметност, минималистичко дело, поштенска уметност, анвиронманистичко дело, камп-уметност, поп-арт, ниту дадаизам, ги прави овие филмови уметнички?"

**Владимир Величковски, Ликовен меѓупростор, Млад Борец, Скопје, 1986**

### **План за настап на групата 1 AM**

Место: Галерија при домот на младите "25 мај", Скопје, Југославија  
Време: Сабота, 10. 12. 1983, 22.30 до 24.00 часот, средноевропско

време

22.30 Отклучување на галеријата и вклучување на светлото



- 22.34 Читање на уводниот збор
- 22.35 Читање на планот за настап
- 22.39 Истакнување на експонатите
- 22.42 - 23.59 Делење на Планот, Списокот и Уводниот збор
- 22.42 - 23.59 Потпишување на концептуалистичкиот манифест од страна на публиката
- 22.44 Проекција на филмот "Патеки на славата"
- 22.48 Слушање на "Кирил и Методиј блуз"
- 22.53 Продавање шест примероци од плакатот
- 22.58 Делење на текстот од рециталот "Елегии за Кирил и Методиј"
- 23.01 Рецитал: "Елегии за Кирил и Методиј"
- 23.05 Пауза
- 23.08 Откривање на парчето мраз
- 23.08 - 23.59 Набљудување на топењето на парчето мраз
- 23.09 Фотографирање на изложбата
- 23.14 Истакнување на фотографиите од изложбата на самата изложба
- 23.18 Вртење на проектот "Лица" кон публиката
- 23.22 Второ слушање на "Кирил и Методиј блуз"
- 23.27 Проекција на филмот "Жица"
- 23.32 Фотографирање на фотографиите од изложбата
- 23.36 Истакнување на фотографиите од фотографиите на изложбата
- 23.40 Проекција на филмот без наслов (во исто време со делењето на текстот од филмот без наслов)
- 23.40 Делење на текстот од филмот без наслов (во исто време со проекцијата на филмот без наслов)
- 23.49 Делење на оригинални покани за настапот
- 23.54 Средување на впечатоците од настапот
- 23.58 Симнување на плакатот
- 23.59 Исклучување на светлото и заклучување на галеријата.

### **На жив зајак му го објаснувавме перформансот на Јозеф Бојс**

**Во личноста на Милчо Манчевски се обединуваат познатата филмска креативност со помалку познатата ликовна дејност. Во почетокот на осумдесеттите, со дел од алтернативната ликовна авангарда, Манчевски со групата 1 AM учествуваа во новата уметничка пракса на Македонија: концептуалата, хепенингот, перформансот.**

С.А: А освен тоа во осумдесеттите, во рамките на групата 1 AM во МКЦ, имаше еден твој настап - омаж на Јозеф Бојс - кој се однесува на неговата социјална пластика. Дали ти тогаш влезе директно во алтернативните ликовни форми за да им се спротставиш на табуата?

М.М: Да, со групата имавме два, таканаречени настап уметност, дефинирани со тоа што тоа не е. Имавме една долга листа на тоа што се не сме и потоа следниот параграф велеше, дека негативната дефиниција не е дефиниција. Суштината на настапот беше исполнување на ветувања, а ветени беа еден куп концептуални - и не само концептуални - работи кои во одредено време и се реализираа. (Имавме и изложени дела и проекции и рецитал и перформанс.) Тоа беше првиот настап. Вториот настап беше точно по една година и беше парафраза на хепенингот на Јозеф Бојс *Како да му се објасни уметноста на мртов зајак*, со тоа што ние имавме жив зајак и нему му го објаснувавме настапот на Бојс.

**Соња Абаџиева, МИЛЧО МАНЧЕВСКИ, "Големото стакло", 14-15, Скопје, 2002**

### ГРУПА "ОПА"

Минатата недела, во Културниот центар "Точка", се одржа вечер на перформанси во кураторство на Наде Пешева, на која, меѓу другите, со свој перформанс, наречен "Арс селективе", се претстави и групата ОПА која ја сочинуваат Слободанка Стевческа и Денис Сарагиновски. Цензурата и тоталитарното наметнување на институциите од културата, претераното, дури и ригорозно, претендирање на сериозност во зафаќањето со уметноста, што го прави македонскиот спецификум крут и философски сувопарен и барањето секое уметничко дело да претставува уникатно, неповторливо и ненадминливо остварување, што ја осиромашува уметничката продукција, создавајќи неоправдано постоење на елитистички кругови, беа повод перформансот на

ОПА да се карактеризира со сензибилитет од кој зрачи силна смисла за хумор, да остварува поагресивен однос кон јавноста, играјќи си со "етаблираните" модели на однесување, ставајќи ги посетителите во директна интеракција во перформансот, и крајно, отвара повеќе проблеми кои ги засегаат уметниците, а со кои уметничката критика во иднина би требало посериозно да се зафати. Во продолжение, ви го пренесуваме во целост говорот од "отворањето" (снимен на аудио лента) што го проследи перформансот,



ОПА, Акција во Скопје

додека посетителите, коишто не дојдоа "соодветно" облечени, беа спречени да влезат од обезбедувањето и имаа можност да го слушаат од друга страна на високата преграда пред културната институција, почестени со по едно ливавче.

**Сашо Талевски, Перформанс на групата ОПА, Арс Селективе, Македонско дело, Скопје, 12..07..2002**

## **ГРАФИТИ**

**From: "igor toshevski" <igortosh@hotmail.com>**

**To: v\_velickovski@yahoo.com**

**Subject: Graphitti**

**Date: Thu, 20 Jun 2002 10:46:08**

Драги Владо,

Провери го овој сајт <http://risk.com.mk/>. Таму ќе најдеш корисни информации за графитерите во Скопје и изненадувачки темелна документација. Јас сум договорен да се видам со момциве во Понеделник и да им објаснам дека Величковски не јаде деца за појадок.

Прати ми порака колку да знам дали ги добиваш моите.

Поздрав,

Игор

## **Biosquad**

**Во 1995, SASO, ZARIR и MATE дојдоа на идеја да се презентираат себеси на еден поурбан начин на експресија - преку графити. На почетокот тие пишуваа само текстуални пароли, до 1996 кога го создадоа нивниот прв вистински графит "Скопје" во неговата полна дефиниција "зад старата железничка станица" (сега избришан).. Од тогаш тие немаат напишано парола, и продолжија да цртаат графити и развивајќи ја оваа субкултурна форма, прифатена ширум светот.. Во 1998 BORIS (AFA) се придружи на Biosquad и со него тие создадоа 2 графита на самиот влез на Младинскиот културен центар, кои сеуште постојат.. Од 1998 па навака во Biosquad поминаа повеќе (бројни) цртачи, некои од нив сеуште активни како: Алпин и други. MATE и BORIS го напуштаат Biosquad истата година.. Biosquad се сеуште отворени за соработка со други цртачи.. Во 1999 IKO и IFO се**

**придружуваат на Biosquad. Со нив го цртаат левиот ѕид зад старата железничка станица и некои помали или поголеми површини..**

Денес SASO и ZARIR се членови на овој состав.

Гужви (Фрки)

- "Цртежите стануваат реалност" во Скопје, Македонија со разни графитисти од Македонија на 17.06.2000
- "Спрајт улична уметност" во МКЦ (Младински културен центар), Скопје, Македонија на 10.02.2001.

**Davor NSK**

**Почетоци: 1996**

Тој го направи својот прв графит во 1996, зад црквата "Св. Климент Охридски", сега избришан. Во раните почетоци тој ги претставува TAGs (натписи) во Скопје како форма и дел од графити културата, користејќи псевдоними како OMDA, SMER, Spork, BCR и др. Во наредните две години тој се задржува на TAGs (цитати, изреки, отрцани изреки) и се обидува да ги рашири во Скопје, што имало позитивно влијание над другите графити цртачи.

Финансиски слабо подржуван, тој полека напредува во 1997/98, и повеќе обврнува внимание на THROW UP (изповраќани, расфрлени) форми, кои се сеуште негова голема преокупација. Во зимата 1998 тој учествувал во групното цртање во МКЦ со IKO, IFO, STRUJA и IMBEC. Во 1999 тој црта со BORIS и IFO.

Псевдонимот NSK значи "Ново Скопје".

Гужви (Фурки)

- "Субурбани торти" во Љубљана, Словенија на 20.05.2000 со FPO, IFO, IKO (сега познат како Senik), STRUJA и PSYLO (Скопје, Македонија), B-52 составот, YCP составот (Загреб, Хрватска), 90210 составот, BG Skandal (Белград, Југославија) и други цртачи од Словенија и Молдавија.
- Организатор на "Цртежите стануваат реалност" на 17.05.2000 во Скопје, Македонија и учесник.
- "Спрајт урбана уметност" во МКЦ, Скопје, Македонија на 10.02.2001

Изложби:

- Презентација на македонската графити култура на "ART - ME" Фестивал во Белград, Југославија од 03.09.-10.10.2000

## Stres

Тој почнува да црта графити во 1997 како независен цртач. Истата година тој го црта својот прв графит. Во почетокот тој комбинира техники со четки, а подоцна се префрла на спреј како подобар начин на изразување (експресија). Тој сеуште комбинира поликolor и спреј бои. Од 1998 тој користи изреки, цитати, поактивно како значење на експресија.

Во почетокот има поколективни активности со IKO и IFO. Заедно со IKO, IFO, Davor NSK и IMBEC тој учествува на графити сесијата во МКЦ зимото 1999. Во Разбудување (Getting up) 2000 во Кисела вода тој исто така учествува заедно со IKO, IFO и BORIS. Тој има голема улога во проширувањето на THROW UP формите. Тој се префрла од Старото Школо во Новото Школо и повторно кон Дивата Страна (Wild Side).

Гужви (Фурки)

- "Субурбани торти" во Љубљана, Словенија на 20.05.2000 со FPO, IFO, IKO, Davor HCK и PSYLO (Скопје, Македонија), B-52 составот, YCP составот.

## FPO

"Засекогаш позитивно опседнат"

Тој го направил својот прв графит 1997 година. Инспириран од првото дело, тој продолжил да црта со три до пет спреја. Тој главно слика на кејот на Вардар и на места со недостаток на боја. Неговата цел е да ја спречи монотонијата на сивилото со помош на спрејови.

Гужви

- "Субурбани торти", Љубљана, Словенија на 20.05.2000 со ExWW составот (Скопје, Македонија), B-52 составот, YCP екипата (Загреб, Хрватска), 90210 составот, BG Skandal (Белград, Југославија) и други цртачи од Словенија и Молдавија.
- "Цртежите стануваат реалност" во Скопје, Македонија на 17.06.2000 со други цртачи од Македонија.
- "Спрајт урбана уметност" во МКЦ, Скопје, Македонија на 10.02.2001

## IFO

Алтернативно: 1999, KLOVN, CIRKUS, NBA.

Почетоци: 1997

Ифо постои околу 3 години и се роди на сидовите на кејот на реката Вардар со тимот наречен URBAN BASTARDS. Таа формација не траеше долго и се распадна по шест месеци. Во 1998 за прв пат тој се среќава со концептот на TAGs (натписи) и го прифаќа како дел од неговата лична експресија (изразување).

Во почетокот, тој ја изведува оваа вештина само со аеросоли, а подоцна со дебели маркери заради нивната практичност. Во тој период тој нема константен тим и затоа црта со разни тимови на луѓе кои користат нивни лични псевдоними. Во летото 1999 се приклучува на цртачкиот тим Biosquad, со кои прави разни бројни симболични графити-парчиња, еден од нив е левиот сид на старата железничка станица. Но покрај тоа, тој соработува и со други графитисти исто така.

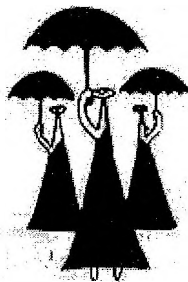
Гужви:

"Субурбани торти", Љубљана, Словенија, 20.05.2000, со FPO, Davor NSK, IKO, STRUJA и др.

<http://www.risk.com.mk/>

## БИОГРАФСКО- БИБЛИОГРАФСКИ ПОДАТОЦИ

### ГРУПА "ДЕНЕС"



#### *Биографии*

Божин Барутовски

Роден 1931 година во с. Селце. Педагошка Академија, група ликовно воспитување завршил во Скопје. Самостојно излага од 1960 година. Починат 1997, Скопје

Давид Бафети Леонардо

Роден 1916 година во Неапол, Италија. Гимназија и Институт за сликарство завршил во Фиренца. Излага од 1936 година. Починал 1997 година.

Љубомир Белогаски

Роден 1911 во Делчево. Завршил наставнички и академски отсек на Уметничката школа во Белград во 1935 година, т.е. 1938. Самостојно излага од 1937 година. Починал 1994 година.

Славко Брезовски

Роден 1922 во Галичник. Дипломирал на Архитектонскиот Факултет во Белград 1950.

Грабулоски Јордан-Грабул

Роден 1925 година во Прилеп. Академија за ликовна уметност завршил во Белград 1952, отсек вајарство, во класата на проф. Лојзе Долинар. Самостојно излага од 1961 година. Починал 1986 година.

Димитар Кондовски

Роден 1927 година во Прилеп. Академија за ликовни уметности завршил во Белград 1952. Самостојно злага од 1957 година. Починал 1993 година.

Јанко Константинов

Роден 1926 година во Битола. Има завршено архитектонски факултет 1952 година во Белград.

Боро Крстевски

Роден 1931 година во Скопје. Дипломирал на педагошката академија во Скопје. Самостојно изложува од 1960 година.

Борко Лазески

Роден во Прилеп 1917 година. Завршил уметничка школа и Академија за ликовни уметности. Изложува од 1945 година. Починал 1993 година.

Ристо Лозаноски

Роден 1923 во Големо Илино. Во 1951 година завршил Академија за ликовни уметности во Белград. Самостојно изложува од 1954 година. Починал 1965 година.

Димче Протуѓер

Роден 1920 година во Охрид. Дипломирал на художествената академија во Софија, Бугарија. Излага самостојно од 1945 година. Починал 1995 година.

Ристо Шекерински

Роден во Штип 1927. Дипломирал на техничкиот факултет во Белград

### **Библиографија**

1. Јаневски Славко, Неколку инспирации и мисли. Не за изложбата на современото француско сликарство туку по тој повод, Современост, Скопје, 1952.
2. Коцо Димче, Осмата изложба на македонските уметници, Современост, Скопје, 1953.
3. Лазески Борко, За или против нефигуративната уметност, Разгледи, Скопје, 17.01.1954.
4. Лазески Борко, За некои констатации во "неиздржаното пледоаје". Полемика, Разгледи, Скопје, 11.04.1954.
5. Лазески Борко, Монументалниот живопис и социјализмот. Некои проблеми на социјализмот. Ракопис, 1953.
6. Лазески Борко, Современа француска ликовна уметност, Нова Македонија, Скопје, 29.6.1952.
7. Македонските ликовни уметници за изложбата на современата француска уметност, Нова Македонија, Скопје, 19.6.1952.
8. Митрев Димитар, Критериум и догма II, Современост, Скопје, 1955.
9. Протуѓер Димче, За некои актуелни прашања од ликовното творештво, Полемика, Разгледи, Скопје, 01.08.1954.
10. Протуѓер Димче, Ликовни проблеми, Нова Македонија, Скопје, 25.12.1952.
11. Протуѓер Димче, Ликовни проблеми 2, Нова Македонија, Скопје, 26.12.1952.
12. Протуѓер Димче, За и околу една критика, Современост, Скопје, 1954.
13. Протуѓер Димче, Уште еднаш за актуелните прашања од ликовното творештво, Разгледи, Скопје, 10.10.1954.
14. Разговор со... Димче Протуѓер, Нова Македонија, Скопје, 14.09. 1952.
15. Ски, Да се забележи и... да не се повтори, Современост, Скопје, 1952.
16. Хаџи Василев Киро, Место одговор, Разгледи, Скопје, 05.12.1954.
17. Хаџи Василев Киро, Неиздржано пледоаје, Разгледи, Скопје, 28.03.1954.
18. Хаџи Василев Киро, Протугеровото "подлабоко загризување во проблемите", Разгледи, Скопје, 12.09.1954.
19. Хаџи Василев Киро, Спротивни гледишта а не недоразбирања, Разгледи, Скопје, 09.05.1954.



20. Шојлев Душко, Да ги поставиме работите на нозе, Трудбеник, Скопје, 19.02.1954.
21. А.Д., Групата "Денес", Млад борец, Скопје, 30.01.1954.
22. Арсовски Томе, Убави услови и убави можности што ќе дадат убав резултат, Нова Македонија, Скопје, 20.02.1955.
23. Блажиќ Здравко, На изложбата на цртежи на групата "Денес", Современост, Скопје, 1954.
24. (Група "Денес", програма, ракопис) 12.10.1953.
25. Зафировски Илија, Последњи број скопског листа "Разгледи", Борба, Београд, 30.03.1954.
26. Изложба групе "Денес", Борба, Београд, 25.03.1954.
27. Коцо Димче, Новогодишни разговори, Разгледи, Скопје, 02.01.1955.
28. Личеноски Лазар, Значаен биланс, Нова Македонија, Скопје, 29.11.1953.
29. Личеноски Лазар, Изложба на групата "Денес", Разгледи, Скопје, 28.03.1954.
30. М., Прва изложба на групата "Денес", Нова Македонија, Скопје, 21.03.1954.
31. М.В., Prvi susret s likovnim umjetnicima Makedonije, Vjesnik, Zagreb, 27.12.1954.
32. Поповиќ Миќа, Зрелости и несполуки на македонското современо сликарство, Разгледи, Скопје, 03.01.1954.
33. Поповиќ Миќа, Из Скопља: Изложба ликовних уметника Македоније, НИИ, Београд, 13.12.1953.
34. Поповски Јован, Пред осму колективну изложбу македонских уметника, Политика, Београд, 25.11.1953.
35. Протугер Димче, Чекор што ветува, Нова Македонија, Скопје, 12.11.1953.
36. Протугер Димче, Десет години слободно творештво, Современост, Скопје, 1954.
37. Стојанова Добрила, "Денес" - ликовна група што ветува, Нова Македонија, Скопје, 03.01.1955.
38. Точко Иван, Во земјата на зографите, Македонија, Скопје, 1954.
39. Frndić Nasko, Nije bilo sistematske suradnje likovnih udruženja, Borba, Zagreb, 26.12.1954.
40. Хаџи Бошков Петар, Нови стремежи, Нова Македонија, Скопје, 28.03.1954.
41. Хаџи Бошков Петар, Чекор напред, Нова Македонија, Скопје, 13.12.1953.
42. Абаџиева Димитрова Соња, Борко Лазески, Скопје, Македонска книга, Музеј на современата уметност, 1979.
43. Абаџиева Димитрова Соња, За цртежот. Во: ДЛУМ цртеж, Скопје, Народна и универзитетска библиотека "Климент Охридски", 1979.
44. Абаџиева Димитрова Соња, Македонското современо сликарство во шестата деценија, Ликовна уметност, Скопје, 1979.
45. Васев Димеска Викторија, Изложбата на Ристо Калчевски во Музејот на современата уметност, Разгледи, Скопје, 1983.
46. Дамјановска Љубица, Љубомир Белогаски, Скопје, Македонска книга, Музеј на современата уметност, 1978.
47. Дамјановска Љубица, РистоЛозаноски 1923-1965, Културен живот, Скопје, 1982.

48. Dimitrova Abadieva Sonja, Slikarstvo šeste decenije u Makedoniji, Jugoslovenska umetnost XX veka, Beograd, Muzej savremene umetnosti, 1980.
49. Јаневски Славко, Шестмина ни се претставуваат со графика, Хоризонт, Скопје, 18.03.1956.
50. Николовски Антоние, Развојните тенденции на современата македонска уметност, Културно наследство 6, Скопје, Републички завод за заштита на спомениците на културата, 1975.
51. Петковски Борис, Димче Протугер, каталог, Скопје, Центар за култура и информации, 1978.
52. Petkovski Boris, Le arti figurative oggi, La battana, Fiume, 1981.
53. Петковски Борис, Никола Мартиноски, Скопје, Култура, 1982.
54. Петковски Борис, Современото македонско сликарство, Во: предавања на 10 семинар за македонски јазик, литература и култура, Скопје и Охрид, 05.08-25.08.1977, Скопје, Универзитет "Кирил и Методиј", 1978.
55. Теодосиевски Златко, Изложба на Боро Крстевски, Културен живот, Скопје, 1982.
56. Борис Петковски, Групата Денес, Уметничка галерија, Скопје, 1983.
57. В. Саздова, Јубилеј на "Денес", Вечер, Скопје, 28.10.1983.
58. Блаже Конески, Азбучна вистина; јубилеи, реч при отварањето на синоќешното отварање на изложбата на групата "Денес", Нова Македонија, Скопје, 29.10.1983.
59. Паскал Гилевски, Пробив на модерното, Вечер, Скопје, 04.11.1983.
60. Владимир Величковски, Карактеристична појава на времето, Нова Македонија, Скопје, 05.11.1983.
61. Ладислав Баришиќ, Значаен јубилеј, Екран, Скопје, 18.11.1983.
62. Соња Абациева Димитрова, Денес за "Денес", Комунист, Скопје, 18.11.1983.
63. Викторија Васева Димеска, Кон нови ликовни содржини, Јубилеј на групата "Денес", Културен живот 9-10, Скопје, 1983.
64. Изложба на групата "Денес", вечерва во уметничката галерија, Нова Македонија, Скопје, 28.10.1983.

#### **Изложби:**

1953 - Скопје, Градски народен универзитет

1954 - Скопје, Градски народен универзитет

#### **ГРУПА "МУГРИ"**

##### **Биографии**

Иван Велков

Роден 1930. Завршил Академија за ликовни уметности 1955 година во Белград. Отворил голем број самостојни изложби, а учествувал на многу групни изложби во земјата и во странство.

Богољуб Ивковиќ

Роден 1924 година. Завршил Академија за ликовни уметности 1957 година во Белград. Самостојно излагал над 20 пати, а учествувал на голем број групни изложби во земјата и во странство.

Ристо Калчевски

Роден 1933 а починал 1989. Тој бил и сликар и графичар. Завршил Академија за ликовни уметности 1957 година во Љубљана. Самостојно излагал над 20 пати, а учествувал на голем број изложби во земјата и во странство.

Димитар Кондовски (Види кај: Група "Денес")

Куновски Спасе

Роден 1929, починал 1978 година. Завршил Академија за ликовни уметности 1953 во Загреб. Самостојно излагал над 20 пати и учествувал на голем број групни изложби.

Лозаноски Ристо (Види кај: Група "Денес")

Петар Мазев

Роден 1927, починал 1993. Завршил Академија за ликовни уметности 1953 во Белград. Самостојно излагал над 25 пати, а учествувал на голем број групни изложби во земјата и во странство.

Митриќески Боро

Роден 1927. Завршил Академија за ликовни уметности 1954 година во Загреб. Имал голем број самостојни изложби и учествувал на многу групни изложби.

Димче Протугер (Види кај: Група "Денес")

### **Библиографија за "Мугри"**

1. Радивоје Пешиќ, Нова ликовна група во Скопје, Нова Македонија, Скопје, 05.04.1960.
2. Јован Поповски, Група Мугри отвара своју прву изложбу, Борба, Белград, 11.04.1960.
3. Јелена Маџан, Изложба на групата "Мугри", Нова Македонија, Скопје, 17.04.1960.
4. Борис Петковски, Прва изложба на групата Мугри, Млад борец, Скопје, 21.04.1960.
5. Томе Момировски, Изложба на ликовната група Мугри, Современост, Скопје, број 5, мај 1960.
6. -, Современи македонски ликовни аспекти, Нова Македонија, Скопје, август 1960.

7. Хилда Карацова, Групата Мугри - претставник на младите, Македонија, Скопје, бр. 88/89, VIII-IX 1960.
8. -, На 26 март изложба на Мугри во Скопје, Нова Македонија, Скопје, 24.02.1961.
9. Предговор кон каталогот за изложбата на Мугри во Белград, Уметнички павиљон, 1-10.03.1961.
10. -, Ликовната група Мугри ќе излага во Белград, Нова Македонија, Скопје, март 1960.
11. Ксенија Гавриш, Изложба на групата Мугри, Нова Македонија, Скопје, март 1961.
12. -, Мугри во Белград, Нова Македонија, Скопје, 05.03.1961.
13. Павле Васиќ, Изложба скопске групе Мугри, Политика, Београд, 08.03.1961.
14. Ѓорѓе Поповиќ, Мугри, Борба, Белград, 10.03.1961.
15. -, Отворена изложба на Мугри во Скопје, Нова Македонија, Скопје, 27.03.1961.
16. Борис Петковски, Нагласена издиференцираност, Нова Македонија, Скопје, 02.04.1961.
17. Лазар Трифуновиќ, Група Мугри у знаку надреализма, НИН, Белград, 02.04.1961.
18. Влада Урошевиќ, Изложба на групата Мугри, Млад борец, Скопје, 06.04.1961.
19. -, Македонски сликари во Белград, Македонија, Скопје, бр.96, април 1961.
20. Елена Мацан, Изложба на Мугри, Културен живот, Скопје, бр.4, април 1961.
21. Антоние Николовски, Втор настап на групата Мугри, Разгледи, Скопје, бр.9, мај 1961.
22. Ivo Frol, Grupa Mugri – Izložba makedonskih likovnih umetnika u Beogradu, Vjesnik u srijedu, Zagreb, 1961.
23. Katarina Abrozić, Još jedna grupa mladih – Uz izložbu makedonskih umetnika, Književne novosti, Beograd, 1961.
24. Соња Абациева Димитрова, Улогата и значењето на групата "Мугри" за современата ликовна уметност во Македонија, Ликовна уметност 2-3, Скопје, 1974-1977.
25. Abadžieva Dimitrova Sonja, Slikarstvo šeste decenije u Makedoniji, in: Jugoslovensko slikarstvo šeste decenije, Muzej savremene umetnosti, Beograd, jul-septembar 1980.
26. Соња Абациева Димитрова, Антологија на македонската ликовна уметност 1894-1994, МСУ, Скопје, 1994.

**Изложби:**

1960 - Скопје

1961 - Скопје

Белград

## **ГРУПА "ВДИСТ"**

### **Биографии**

Пецо Видимче

Роден 1921 во Битола. Академија за ликовни уметности во Белград 1952 во класата на проф. Недељко Гвозденовиќ. Изложува од 1948 година.

Јован Димовски

Роден 1928 во Битола. Академија за применета уметност завршил во Белград 1953 (на отсек за декоративно сликарство), во класата на проф. Васа Поморишац и Винко Грдан. Изложува од 1952 година. Починал, 2000, Битола.

Методија Ивановски- Менде

Роден 1929 во Битола. Виша педагошка Академија- ликовна насока, завршил во Скопје 1961. Изложува од 1950. Починал 1995 година.

Перо Спироски

Роден 1928 во Битола. Виша педагошка Академија- ликовна насока завршил во Скопје. Изложува од 1952 година. Починал, 1997, Битола.

Борислав Траиковски

Роден 1917 во Битола. Академија за ликовни уметности за вршил во Белград во 1951 кај проф. Ѓурѓе Теодоровиќ, Коста Хакман, Љубица Сокиќ и Иван Табаковиќ. Излага од 1951 година. Починал 1996 година.

### **Библиографија**

1. М.В., Изложба на петмина сликари во Битола, Нова Македонија, Скопје, 26.02.1955
2. Ивановски Менде, ВДИСТ нова ликовна група, Стремеж, Прилеп, VIII-X 1955
3. Предговор во: Ликовната група ВДИСТ, Каталог, Београд, Уметнички павиљон на Малом Калемегдану, 1956
4. Изложба на ликовната група ВДИСТ во Белград, Нова Македонија, Скопје, 28.01.1956
5. М(илошевиќ) М(илош), Заједничка изложба петорице битолских сликара, Борба, Београд, 29.01.1956
6. Протиќ, Б. М(иодраг), Изложба групе ВДИСТ, НИН, Београд, 05.02.1956
7. Ивановски Тоде, Групата ВДИСТ повторно пред битолската публика, Нова Македонија, Скопје, 15.04.1956
8. Ивановски Тоде, Две ликовни манифестации во Битола, Нова Македонија, Скопје, 15.11.1956
9. Putar, (Radoslav), Grupa VDIST u Zagrebu, Narodni list, Zagreb, 25.01.1957

10. Depolo, J(osip), Vitalnost i serioznost makedonske likovne grupe Vdist, Vjesnik, Zagreb, 22.01.1957
11. Д(имитровски), Д(имитар), ВДИСТ излага во Загреб, Вечерен репортер, Скопје, 26.01.1957
12. Ч(орбе), К(лиме), ВДИСТ пријатно изненади, Нова Македонија, Скопје, 03.02.1957
13. Поповски Јован, Битољски ВДИСТ, Политика, Београд, 19.05.1957
14. Личеноски Лазар, Две ликовни изложби во Прилеп, Разглед, Скопје, 22.09.1957
15. Бабиќ Бошко, Изложба на групата ВДИСТ во Прилеп, Млада литература, Скопје, 09.1957
16. Бабиќ Бошко, Вистината не е во сликарството, туку сликарството е во вистината, Стремеж, Прилеп, IX-XII 1957
17. П(ешиќ) Р(адивоје), Изложба под отворено небо- за изложбата на ВДИСТ и посетителите, Нова Македонија, Скопје, 17.10.1958
18. Мартиноски Никола, Изложба на ВДИСТ во Скопје, Разглед, Скопје, XII 1958
19. Протугер Д(имче), Група ВДИСТ повторно во Скопје, Нова Македонија, Скопје, 15.11.1959
20. Г(илевски) Паскал, ВДИСТ постои, Нова Македонија, Скопје, 15.05.1965
21. Момировски Томе, (предговор) во: Десет години ВДИСТ, Каталог, Битола, Уметничка галерија "Моша Пијаде", 1965
22. Пановски Доне, Јубилејна изложба на ликовната група ВДИСТ, Студентски збор, Скопје, 26.11.1965
23. Стефановски, К. Димитар, (предговор) Во: ВДИСТ, Каталог, Скопје, Центар за култура и информации, 1969
24. Сп(ировска) О(лга), Подготовка за продолжување на дејноста, Нова Македонија, Скопје, 22.11.1969
25. Петковски Борис, Изложба на групата ВДИСТ, Нова Македонија, Скопје, 02.12.1969
26. М. Ц., Реафирмација на ВДИСТ, Нова Македонија, Скопје, 11.08.1972
27. П. С., Групата ВДИСТ на крстопат, Нова Македонија, Скопје, 09.09.1972
28. Ширилов Т(ашко), ВДИСТ се реактивира, Вечер, Скопје, 25.12.1973
29. Петров П(анде), ВДИСТ единствена ликовна постојаност, Битолски весник, Битола, 17.04.1974
30. Петровски К., ВДИСТ во ново издание, Вечер, Скопје, 18.04.1974
31. Димитровски Д(имитар), Групата ВДИСТ повторно заедно, Нова Македонија, Скопје, 21.04.1974
32. Василевски Живко, (предговор) Во: ВДИСТ, Каталог, Битола-Скопје, Уметничка галерија "Моша Пијаде"-Центар за култура и информации, 1974
33. Величковски Владимир, Пет кажувања за едно поднебје, Нова Македонија, Скопје, 12.04.1974
34. Абациева Димитрова Соња, Разединување, Комунист, Скопје, 17.06.1974
35. Абациева Димитрова Соња, Разединување, Современост, Скопје, X-XI 1974
36. Менкова Родна, (предговор) Во: П. Видимче, Каталог, Скопје, Уметничка галерија, 1976

37. Николовски Антоние, (предговор) Во: Каталог, Zagreb-Beograd, Muzej grada Zagreba-Kulturni centar, 1978
38. Maleković Vladimir, Između tradicije i suvremenosti, Vjesnik, Zagreb, 16.02.1978
39. Đaković Marinka, Privrženost makedonskoj likovnoj tradiciji, Radničke novine, Zagreb, 27.02.1978
40. Маркуш З(оран), Одјеци Прошлости, Борба, Београд, 16.04.1978
41. Abadijeva Dimitrova Sonja, (предговор) Во: Slikarstvo šeste decenije u Makedoniji, Каталог, Beograd, Muzej savremene umetnosti, 1980
42. Бошковски Љубомир, Помеѓу реалното и апстрактното, Студентски збор, Скопје, 29.11.1981
43. ВДИСТ, Во: Борис Петковски, Современо македонско сликарство, 1981
44. Даниловиќ Вера, (предговор) Во: Ивановски, Каталог, Скопје, Уметничка галерија, 1982
45. Христова Љиљана, (предговор) Во: ВДИСТ, Каталог, Битола, Уметничка галерија "Моша Пијаде", 1984
46. Љ. Дамјановска, ВДИСТ, 30 години творештво 1955-1985, предговор на каталог, Музеј на современата уметност, Скопје, 10.10-11.11.1985

### Заеднички изложби

- 1955 Охрид, Битола, Прилеп, Изложба на пет битолски уметници, Сала на хотелот "Белви", Дом на ЈНА, 13-23.02.1955; Прилеп; Битола, на 02.09.1955 се формира групата "ВДИСТ"
- 1955-1961 излагаат во повеќе работни организации и училишта во Битола и во неколку села: Битола, Тутунски комбинат, 09.1955; Битола, Фабрика за кожи "Борис Кидрич", 1955; с. Духово, Земјоделска задруга, 1956; с. Нижополе, 1956; Битола, Фабрика за текстил "Пелистер", 1957; Битола, Учителска школа, 1957; Битола, Економски техникум, 1957 и др.
- 1956 Белград, Уметнички павилјон на Малом Калемегдану, 22-31.01.1956  
Битола, Младински дом, 1-15.04.1957
- 1957 Загреб, Салон УЛУХ, 19-31.01.1957  
Прилеп, Народен Музеј, 1957
- 1958 Битола, Уметничка Галерија, 25.02-14.03.1958  
Скопје, Изложба под ведро небо на плоштадот "Маршал Тито", 11-18.10.1958  
Скопје, Работнички дом, 10-11.1958
- 1959 Скопје, Работнички дом, 5-12.11.1959
- 1960 Битола, Уметничка галерија, 21.05.1960
- 1961 Битола, Уметничка галерија, 27.05.1961
- 1965 Битола, Уметничка галерија "Моша Пијаде", 8.10.1965  
Ниш, Павилјон на твррави, 25.10-11.1965
- 1969 Скопје, Клуб на писатели, 25.04.1969  
Скопје, Центар за култура и информации, 18.11-28.12.1969
- 1974 Битола, Уметничка галерија "Моша Пијаде", 9-23.04.1974  
Скопје, Центар за култура и информации, 20-31.05.1974
- 1978 Загреб, Музеј града Загреб, 9-28.02.1978

Белград, Културни центар - Велика галерија, 5-13.05.1978  
Битола, Уметничка галерија "Моша Пијаде", 12-22.06.1978  
1984 Битола, Уметничка галерија "Моша Пијаде", 23.11-2.10.1984

## **ГРУПА "77"**

### **Биографии**

Илија Кочовски

Роден 1945 година во Битола. Дипломирал на Академијата за ликовни уметности во Белград. Имал над 16 самостојни изложби и учествувал на голем број групни изложби во земјата и надвор од неа. Добитник е на 14 награди.

Свето Манев

Роден 1945 година во Св. Николе. Дипломирал на Академијата за применета уметност во Белград 1970 година. Студиски пресои во Англија, Грција и Полска. Имал 14 самостојни изложби и учествувал во голем број групни изложби во земјата и во странство. Добитник е на 9 награди.

Димитар Кочевски- Мичо

Роден 1943 година во Св. Петка. Дипломирал на Академијата за применета уметност во Белград 1968 година. Самостојно изложувал 18 пати, а учествувал во голем број групни изложби во земјата и во странство. Добитник е на 7 награди.

### **Библиографија**

1. Редакциска информација, Прва изложба на групата "77", Битолски весник, 25.04.1979.
2. Текст во каталог, Уметничка галерија "Моша Пијаде"- Битола, Април 1979.
3. Лилјана Христова, Ликовна група "77", Ликовен салон на ДЛУБ- Битола, 18.09.1980.
4. Т.(ашко) Ширилов, Средба со членовите на ликовната група "77", Вечер, 10.06.1980.
5. Богдан Мусовиќ, Оправдано здружување и уметничко постоење, Нова Македонија, 15.06.1980.
6. Доне Пановски, Ликовна група "77", Ликовен салон Скопје, јуни 1980.
7. Лилјана Христова, 6-та изложба на ликовната група "77", Уметничка галерија "Моша Пијаде", Битола, 14 мај 1981.
8. Паскал Гилевски, Битолски уметници, Вечер, 26.05.1982.
9. Златко Теодосиевски, Нагласена индивидуалност, Нова Македонија, 23.10.1982.
10. Владо Горевски, 10-та изложба на ликовната група "77", Уметничка галерија "Моша Пијаде", Битола, октомври 1982.



11. В.(ладимир) Величковски, Интимизирање на мотивот, Нова Македонија, 06.05.1983.
12. С.(офија) Ѓ.(уровска), Заедништво и во различноста (Ликовна група 77 за прв пат во Скопје во Ликовниот салон во Трговскиот центар), Нова Македонија, Скопје, 13.06.1980.
13. Лилјана Христова, Изложба на "Групата 77", Битолски весник, Битола, 27.05.1981.
14. Љубен Пауновски, За ликовната група "77" и за битолскиот ликовен ритам, Современост број 9, Скопје, 1982.
15. Ричард Иванишевиќ, Од штафелаите на ликовната група "77", Развитие број 5-6, мај-јуни Битола, 1982.
16. Каталог, Ликовна група "77", каталог, десетта заедничка изложба, Уметничка галерија "Моша Пијаде", Битола, 08.10.1982.
17. Ладислав Баришиќ, Обопштени аргументи на врската (ликовна група "77" во Уметничката галерија- Скопје). Екран, Скопје. 01.11.1985.
18. Љ(убен) П(ауновски). Изложба на групата "77", Уметничка галерија Скопје, Разгледи број 9-10, Скопје, 1985.
19. Т.(ашко) Ширилов. Одбрана на човекот. Запис за битолската група "77", Нова Македонија, Скопје, 24.01.1986.
20. Владо Ѓоревски. Обид за синтеза. Изложба на групата "77" во Скопје и Битола, Битолски весник, Битола, 08.01.1986.
21. Каталог "Ликовна група 77", Галерија "АРС"- Битола, 19.06.1991.
22. Венко Андоновски. предговор во каталог "Ликовна група 77", МАНУ, Скопје, 2002.

### **Изложби на групата "77"**

- 1979 - Битола, Уметничка Галерија  
Струга
- Охрид, Уметничка Галерија
- 1980 - Скопје, Ликовен салон на ДЛУМ
- 1981 - Битола, Ликовен салон на ДЛУБ  
Куманово, Уметничка галерија  
Скопје, Центар за култура и информации
- 1982 - Белград, Салон на "Народна Књига"  
Битола, Уметничка галерија
- 1983 - Скопје, Центар за култура и информации
- 1985 - Скопје, Уметничка галерија
- 1987 - Битола, Уметничка галерија- Дом на културата
- 1991 - Скопје, Галерија "Анима"  
Битола, Галерија "Арс"
- 2002 - Скопје, Ликовен салон на МАНУ

## **ГРУПА "КРУГ"**

### **Биографии**

Зденко Бужек

Роден 1957 во Хелсинки, Финска. 1984 дипломира на Академијата за ликовни уметности во Загреб, Хрватска. Од 1981 изложува самостојно и групно во земјата и во странство.

Дијана Томиќ Радевска

Родена 1961 во Скопје. Дипломирала на Факултетот за ликовни уметности во Скопје 1984, оддел за графика и графички дизајн. Изложува од 1985.

Нина Гештаковска Цветковска

Родена 1961 во Ресен. Дипломирала на Факултетот за ликовни уметности во Скопје 1984, во класата на проф. Драгутин Аврамовски- Гуте. Специјализира во Италија 1988/89 на Академијата за убави уметности во Венеција. Излага со групата Круг од 1985 (Зденко Бужек, Дијана Томиќ Радевска, Зоран Карагонов и Нина Гештаковска Цветковска).

### **Библиографија:**

1. Зоран Карагонов, "Круг", предговор во каталог, Гевгелија, 1985
2. Конча Пирковска, Во каталогот "4 Autopsychoanalysis", Fremantle art centre, 2000, Австралија
3. Софија Ѓуровска, Четири автопсихоанализи, Нова Македонија, Скопје, 18/19 ноември, 2000
4. Софија Ѓуровска, Листање стари фотографии, Нова Македонија, 08.03.2000

### **Изложби:**

1983 - Гевгелија

1984 - Охрид

1995 - Скопје, Галерија СТОБИ

1996 - Скопје, Музеј на град Скопје (прогласена за изложба на годината)

2000 - Фриментал, Перт (Австралија)

## **ГРУПА "КИКС"**

### **Биографии**

Дарко Марковиќ

Роден во Скопје 1951 година. Завршил училиште за применета уметност во Скопје. Карикатури објавува од 1974 година. Учествува на изложбите на

здружението на карикатуристите на Македонија.

**Дукан Јеленковиќ**

Роден во Бор 1937 година. Завршил Медицински факултет во Скопје. Карикатури црта од 1957 година. Учествовал на фестивали на хумор и сатира, објавувал карикатури во весници.

**Боро Пејчинов**

Роден во Скопје 1942 година. Студирал на Архитектонскиот факултет во Скопје. Карикатура црта од 1957 година. Објавува карикатури во повеќе весници и списанија. Учествовал на повеќе групни изложби.

**Владо Јоциќ**

Роден во Крагуевац 1939 година. Дипломирал на Архитектонскиот факултет во Скопје. Од 1958 активно објавува карикатури и стрипови во многу весници и списанија. Учествовал на групни изложби на македонската и југословенската карикатура.

**Димитар Чудо**

Роден во Прилеп 1941 година. Дипломирал на Технолошко-металуршкиот факултет во Скопје. Карикатури објавува од 1959 во многу списанија и весници. Учествовал на најзначајните фестивали на карикатура во светот.

**Љупчо Филипov**

Роден во Скопје 1947 година. Своите први карикатури ги објавил уште како ученик. Учествовал на групни изложби.

**Мирослав Костиќ**

Роден во Врање 1940 година. Завршил Архитектонски факултет во Скопје. Карикатури црта од 1957 година, не многу активно, но квалитетно.

**Душко Душков**

Роден во Скопје 1939 година. Го завршил Архитектонскиот факултет во Скопје. Своите карикатури освен во скопските списанија и весници ги објавувал и во Чешкословачките весници *Јеж*, *Спорт и свет* и други.

### **Библиографија:**

1. "Студентски збор", КИКС, Хумористичен прилог
2. Владимир Величковски, ФОРМИРАЊЕТО НА ГРУПАТА "КИКС", "Македонска карикатура", Остен, Скопје, 1994

## ГРУПА "ТУШ- ЛАБОРАТОРИЈА"

### Биографии

Игор Тошевски (Види кај: Група "Зеро")

Костадин Трајановски

Роден 1963 во Скопје. Својот прв необјавен стрип го изработил во 80-тите години.

Марјан Камиловски

Роден 1964 година во Скопје. Својот прв стрип го објавил во Млад Борец 1971 година.

Ванчо Полазаревски

Роден 1951 во Гостивар. Завршил Виша техничка школа и студирал на групата Историја на уметности на Филозофскиот факултет во Скопје. Карикатури црта од 1970 година. Самостојно излагал во Битола 1974 година (со Б. Ралевски). Учествовал на Светската галерија на карикатури во Скопје.

## ГРУПА "ЗЕРО"

### Биографии

Ибрахим Беди

Роден 1959 во Скопје. Дипломирал на Факултетот за ликовни уметности, Скопје, 1985, отсек вајарство. Самостојно изложува од 1986 година. Изведува и видео и ленд-арт проекти.

Миодраг Десовски

Роден во Скопје 1955 година. Студирал на St. George технички колеџ во Сиднеј до 1986 и на Факултетот за ликовни уметности во Скопје. Изложува од 1984.

Перица Георгиев

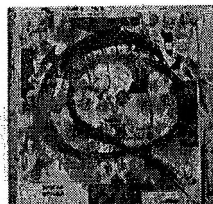
Роден во Скопје 1957 година. Дипломирал на Факултетот за ликовни уметности во Скопје 1987 година. Студирал и Индиска религија и филозофија. Излага од 1985.

Татјана Миљоска

Родена во Битола 1966 година. Дипломирала на Факултетот за ликовни уметности во Скопје, отсек сликарство. Самостојно излага од 1987.

*Standpunkt:  
Macedonien*

GRUPPE ZERO AUF SKOPJE



KÖLN, 3. MAI BIS 11. JUNI 1990

Каталог за  
изложбата на "Зеро"  
во Келн

Александар Станковски

Роден 1959 година во Кичево. Студирал на Факултетот за ликовни уметности во Скопје од 1985-1988, а студирал и во САД. Изложува самостојно од 1984.

Игор Тошевски

Роден 1963 година во Скопје. Дипломирал на Факултетот за ликовни уметности во Скопје (1983-1985) и Хелсинки (1986-1988). Самостојно изложува од 1988 година.

Златко Трајковски

Роден во Скопје 1960 година. Дипломирал на Факултетот за ликовни уметности во Скопје. Самостојно изложува од 1987.

### **Зеро Активности**

октомври 1985 "Гест, експресија, акција", Музеј на Македонија, Скопје,

хепенинг, слика, трансформација, слики и амбиент

ноември 1985 Галерија "25 мај", Скопје, хепенинг

март 1986 Галерија "25 мај", Штип, сликање во јавност-хепенинг

април 1986 "Слики и инсталации", Музеј на Академија, Скопје

мај 1986 "Сули ан", Скопје, хепенинг

јуни 1986 "Галерија 7", Скопје, мурал 8 м2

јули 1986 "Галерија 7", Скопје, интервенции и инсталации

август 1986 "Тефејус", Скопје, мурал 60 м2

септември 1986 "Музеј на современата уметност", Скопје, мултимедијален хепенинг

октомври 1986 Галерија "25 мај", Скопје, хепенинг "Затварање на изложбата"

ноември 1986 Галерија "25 мај", Скопје, мултимедијален хепенинг

декември 1986 "Сули ан", Скопје, хепенинг

април 1987 "Kunst onder de Toren", Бреда, Холандија, слики

јуни 1987 "Сули ан", Скопје, мултимедијален хепенинг

октомври 1989 "Дом на млади", Штип, јавно сликање

јуни 1990 "Osteuropäisches Kulturzentrum", Келн, Германија, слики

септември 1990 Музеј на Македонија

1991 Музеј на град Скопје, 1/2

### **Видео филм**

Александар Станковски и Златко Трајковски: "Блискост", продукција ТВ Скопје, 1987, 6 мин. 40 сек., Ликовен простор N.Y.N.Y.

Александар Станковски и Златко Трајковски: "Песна на љубовта", 38 мин. "Блискост", продукција Скопје 1989.

## Библиографија

1. Владимир Величковски, каталог, Гест, експресија, акција, Музеј на Македонија, Скопје, 14-17.10.1985.
2. Vladimir Veličkovski, Vitalizam mladih umjetnika, OKO, Zagreb, 16-30 siječnja, 1986.
3. Владимир Величковски, Ликовен меѓупростор, Млад борец, 1986.
4. Владимир Величковски, Ликовна култура 1, учебник, Просветно дело, 1989.
5. Софија Ѓуровска, ОТВАРАЊЕ за нови импулси, Изложба на ликовната група "Зеро" во Келн, Нова Македонија, Скопје, 13.06.1990.
6. Сузана Милевска, Надвор од седиштето, 21, Скопје, 22.06.1990, Група "Зеро", Келн, 5 мај-17 јуни.
7. Сузана Милевска, Возвишеното-генератор на фрагменти, Република, Скопје, 25.09.1991.
8. Сузана Милевска, Хепенинг Речник речник на алтернативни уметности, Република, Скопје, 11.10.1991
9. Владимир Величковски, Нова комуникација (за муралите), Нова Македонија, Скопје, 25.03.1992.
10. Аббе Бузони, Интервју со Ибрахим Беди, Маргина 22, Скопје, 1995.
11. Владимир Величковски, Копнеж по бога, Религиите и религиските аспекти на материјалната и духовната култура на почвата на Република Македонија, МАНУ, книга 4, Скопје, 1996.
12. Владимир Величковски, Фолклорните импулси во македонската уметност, Фолклорните импулси во македонската литература и уметност на XX век, МАНУ, том 4, Скопје, 1999.
13. Владимир Величковски, Македонска карикатура, Остен, Скопје, 1994.
14. Владимир Величковски, 50 години ДЛУМ, ДЛУМ, Скопје, 1996.
15. Соња Абациева, Антологија на македонската ликовна уметност 1894-1994, МСУ, Скопје, 1994.
16. Suzana Milevska, Macedonia (Republic of), A story with Many Beginnings, Manifesta.
17. Владимир Величковски, Портретот во македонската ликовна уметност на XX век, Македонска цивилизација, Скопје, 1998.
18. Борис Петковски, Студии за современата македонска уметност, Македонска цивилизација, Скопје, 2001.
19. Владимир Величковски, Монументалната уметност во Македонија по 1945, Софија, Богданци, 2002.

## **ГРУПА "УСТА"**

**Вангел Божиновски**  
**Александар Кондов**  
**Горан Арнаудовски**  
**Александар Прокопиев**  
**Ванчо Полазаревски**  
**Јово Бошковски**  
**Јадранка Владова**  
**Мирче Нешовски**  
**Доста Димовска**  
**Владимир Попов**  
**Милчо Манчевски**  
**Аљоша Симјановски**  
**А. Везенковски**  
**Александар Гуровски**

## **ГРУПА "1 AM"**

### **Биографии**

Милчо Манчевски  
Роден 1959 во Скопје. Во 1978-79 студира историја на уметноста со археологија во Скопје. Во 1982 дипломира на Факултетот за филм и фотографија при универзитетот Јужен Илиној во Карбодејл, САД. Со филмот "Пред дождот" (1994) ја доби наградата Златен лав во Венеција. Од 1978 работи на разни видови филмски дела.

Александар Станковски (Види кај: Група "Зеро")

### **Библиографија**

1. Владимир Величковски, Ликовен меѓупростор, Млад Борец, Скопје, 1986
2. Соња Абаџиева, Големото Стакло, 14-15, Скопје, 2002

### **Проекти**

- 1985 - Скопје, Дом на млади "25 мај"  
1986 - Скопје, Дом на млади "25 мај"



## **ГРУПА "ОПА"**

### **Биографии**

Слободанка Стевчевска

Родена во Скопје, 1971 година. Дипломирала на Факултетот за ликовни уметности во Скопје, графика на педагошки смер, 1998 година. Самостојно изложува од 1999 година.

Денис Сарагиновски

Роден во Скопје 1971 година. 1996 година дипломира на Факултетот за ликовни уметности во Скопје, отсек сликарство со рачна изработка на хартија. Самостојно изложува од 1998 година.

### **Проекти на ОПА**

2001 - "Фаќање на ОДЕКАМ - от", Скопје, пред Собрание на Р. Македонија, перформанс

2001 - "Презентирање на фатениот ОДЕКАМ", СХ Галерија, Скопје, ХИСТОМЕТАР-от, видео од перформансот и репрезентативен материјал.

2002 - "IN SITU", (ОПА проект "Арс Селективе"), Галерија "Точка", Скопје, перформанс, аудио лента

2002 - "VIOLENCE", перформанс и инсталација, Чешка



